KUR'AN AÇISINDAN

A H İ R E T

Yrd. Doç. Dr. Nurettin TURGAY

DİYARBAKIR – 1999

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR

Arş.	Araştırma.
a.s.	Aleyhisselam.
b.	Bin.
Derg.	Dergisi.
Dr.	Doktor.
çvr.	Çeviren.
Fak.	Fakültesi.
Hz.	Hazreti.
krş.	Karşılaştırın.
m.	Miladi.
m.e.	Milattan evvel.
MEB.	Milli Eğitim Bakanlığı.
nşr	: Neşreden.
ö.	Ölümü.
Prof.	Profesör.
s.	Sayfa.
TDV.	Türkiye Diyanet Vakfı.
thk.	Tahkik.
trc.	Tercüme.
tsz.	Tarihsiz.
vb.	Ve benzeri.
vd.	Ve devamı.

ÖNSÖZ

İmanın altı şartından biri olan ahiret inancı, insan hayatında son derece olumlu rol oynamaktadır. Bu nedenle olacak ki Yüce Allah Kur'an'da ahiret inancına önemli bir yer vermiştir.

İnsanoğlunu yok olma endişesinden emin kılan, kalbine huzur ve sukûnet duygusunu kazandıran ahiret inancı hakkında sağlıklı bilgiye sahib olmak ve merak sahibi olan kişilere bu bilgileri aktarmak gayesi ile, bu konuyu Kur'an açısından incelemeye karar verdim.

Bu çalışmada dünya hayatı ve özellikleri, kabir hayatı, ahiret hayatının varlığı ve zaruriliği, ahiret hayatının safhaları, ahiret hayatına inanmanın tarihçesi ve ahiret inancının insan hayatına tesiri ana başlıkları altında özet halinde bilgi verildi. Değerlendirmelerde daha çok Kur'an ölçü olarak alındı. Zaman zaman çeşitli tefsir kaynaklarına göre ayetler izah edildi. Bununla beraber bazen hadislere de yer verildi.

Aslında çalışmamızın başlığı, "Kur'an Açısından Ahiret"tir. Bunun daha iyi anlaşılması için, bir ön bilgi ve mukayese olur düşüncesiyle, önce dünya hayatının bazı özelliklerinden kısaca bahsedildi. Dünya hayatı ve kıyamet alametleri hakkındaki rivayetler özet halinde anlatıldı.Bu rivayetler üzerinde genişçe durulmadı.

Dip notlarda ilk geçtiği yerlerde yazarın ve eserinin tam adı, basıldığı yer ve yılı, cilt ve sahife gösterildi. Ondan sonraki tekrarlarda yazarın ve eserinin kısa adı, cilt ve sahife

ile yetinildi. Bibliyografyada sırasıyla yazarın lakabı, adı, eserin tam adı, basıldığı yer ve yılı yazıldı. Ondan sonra eserin kısa adı parantez içerisinde gösterildi.

Bu eseri hazırlarken bana yardımcı olan bütün arkadaşlarıma özellikle bilgisayar düzenlemesinde emeği geçen Arş.Görevlisi Mehmet Bilen ve Yrd.Doç.Dr. Mesut Erdal'a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıyeten bu eseri okuyan, faydalanan, başkasına tavsiye eden, samimi bir şekilde hata ve eksiklikleri bana bildirme lütfunda bulunan her kişiye peşinen teşekkür ederim.

05.05.1999

Yrd.Doç.Dr. Nurettin TURGAY

DİYARBAKIR

I- DÜNYA HAYATI VE ÖZELLİKLERİ

A- Mükellefiyet Sahnesi.

İnsanlar dünya hayatında Yüce Allah'ın verdiği sayısız nimetleri kullanma hususunda, iradeleri ile başbaşa bırakılmışlardır. Diledikleri zaman Allah'ın emirlerine riâyet etmekte, istedikleri zamanda da kendi nefsani arzu ve isteklerine göre hareket ederek, Allah'ın emirlerine riâyet etmemektedirler.

Fakat bu hareketler sonuçsuz kalmayacak. Allah'ın emirlerine uyanlar mükafatlarını ve uymayanlar da cezalarını görecekler.

Yüce Allah'ın insanları hareketlerinde serbest bırakması, bir imtihan mesâbesindedir. Bize bu gerçeği haber veren bazı ayetler şöyledir:

كل نفس ذائقة الموت و نبلوكم بالشر والخير فتنة و إلينا ترجعون

"Her canlı ölümü tadacaktır. Bir deneme olarak sizi hayırla da şerle de imtihan ederiz. Ve siz, ancak bize döndürüleceksiniz."[1]

---

[1] el-Enbiya 21/35

ولنبلونكم حتى نعلم المجاهدين منكم والصابرين ونبلو أخباركم

"And olsun ki içinizden cihâd edenlerle sabredenleri belirleyinceye kadar ve haberlerinizi açıklayıncaya kadar sizi imtihan edeceğiz."[2]

Yüce Allah Kur'an'da, insanların dünya hayatında yerine getirmekle mükellef oldukları görevler yapıp yapmadıkları, bu imtihan sahnesinde belli olduğunu haber vermiştir:

تبارك الذى بيده الملك وهو على كل شيئ قدير. الذى خلق الموت

والحياة ليبلوكم أيكم أحسن عملاً وهو العزيز الغفور.

"Mutlak hükümranlık elinde olan Allah, yüceler yücesidir ve O'nun her şeye gücü yeter. O (öyle yüce Allah) ki, hanginizin daha güzel davranacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratmıştır. O, mutlak gâlibdir, çok bağışlayıcıdır."[3] İnsanların dünya hayatında bir imtihan, bir deneme için yaratılmış olduğunu gösteren başka bir ayet de şöyledir:

ولنبلونكم بشيئ من الخوف والجوع و نقص من الأموال والأنفس

والثمرات و بشر الصابرين.

"And olsun ki sizi biraz korku, açlık, mallardan, canlardan ve ürünlerden biraz azalma (fakirlik) ile imtihan eder, deneriz. Sabırlı davrananları müjdele."[4]

Bu ayetin baş tarafında "neblû" kelimesi bulunmaktadır. "Belâ, yeblû" fiilinin mutekellim (konuşan, birinci şahsın çoğulu) kalıbı durumundadır. Türkçe karşılığı, deneriz, imtihan ederiz demektir. Bu fiilin başında

---

2 Muhammed 47/31
3 el-Mülk 67/1,2
4 el-Bakara 2/155

te'kid için kullanılan lam harfi ve sonunda da yine te'kid için kullanılan şeddeli nun harfi bulunmaktadır. Yani burada te'kidin en şiddetlisi, son şekli kullanılmıştır.[5] Bununla beraber, şunu da söylemekte fayda vardır ki, çeşitli meâllere baktığımız zaman, muhakkak, and olsun ve benzeri ifadeler ile tercüme edildiğini görmekteyiz. Aslında bu derecedeki bir te'kid, mutlaka, mutlaka ve mutlaka gibi şiddetli bir manayı ifâde etmektedir. Buna göre tercümeler, hiçbir zaman metnin aslını tam olarak yansıtmamaktadır. Netice olarak bu ayette, insanların bu dünya hayatında bir imtihan için yaratılmış oldukları, böyle bir te'kidle ifade edilmiş, anlatılmıştır.

Yine bu ayette üzerinde durmak istediğimiz başka bir husus, "bi şey'in" kelimesidir. "Şey'" kelimesi nekre yani belirsizdir. Buna göre mana; sizi tahmin edemediğiniz, ummadığınız, hayalinizden geçiremediğiniz herhangi bir şey ile imtihan edeceğiz, gibi bir mana anlaşılmaktadır. Ardından da bazı hususlar misal olarak verilmiştir.

Bu imtihan dünyasında, ancak akıl sahibi olup bülûğ yaşına erenler, ilâhî emirleri yerine getirmekle mükelleftirler.[6] Bu mükellefiyet, insan gücünün dışında değildir. İnsanlar, güçlerinin yettiği ölçüde ilâhî emirleri yerine getirmekle sorumlu bulunmaktadırlar. Yüce Allah

---

5 Abdullah b.el-Huseyn b.Abdillah el-Ukberi, İmlau ma Menne bihi'r-Rahman, Mısır 1961, I, 69; Ahmed es-Savi, Haşiyetu'l-Allame es-Savi ala Tefsiri'l-Celaleyn, Beyrut tsz., I, 70; Muhyiddin ed-Derviş, İ'rabu'l-Kur'ani'l-Kerim ve Beyanuhu, Beyrut 1994, I, 216.

6 Abdullah b.Mahmud b.Mevdud, el-İhtiyar, İstanbul 1980, I,125; Ebu Zeyd Şibli, el-Miftah Şerhu Nuri'l-İzah, Mısır 1985, s.44; Abdurrahman el-Ceziri, Kitabu'l-Fıkhı ala'l-Mezahibi'l-Arbaa, Kahire tsz.I, 177 vd., Vehbe ez-Zuheyli, el-Fıkhu'l-İslami ve Edilletuhu, Dımaşk 1989, I., 498

Kur'an'da ilâhî emirleri açıklamanın yanında bu hususa da işâret etmiştir.

فقاتل فى سبيل الله لا تكلف إلا نفسك

"Artık Allah yolunda savaş. sen, kendinden başkası (sebebiyle) sorumlu tutulmazsın."[7]

لينفق ذو سعة من سعته و من قدر عليه رزقه فلينفق مما آتـه الله لا يكلف الله نفساً إلا ما آتاها سيجعل الله بعد عسر يسراً

"İmkanı geniş olan, nafakayı imkanlarına göre versin. Rızkı daralmış bulunan da nafakayı, Allah'ın kendisine verdiğinden ayırsın. Allah hiç kimseye gücünün yettiğinden başkasını yüklemez. Allah, daima bir güçlükten sonra bir kolaylığı yaratır."[8]

Bununla beraber, insanların işledikleri hayır ve şerrin kendilerine ait olduğunu ve karşılığını göreceklerini belirten bazı ayetlerde de insanların, ancak gücünün yettiği şeylerden mesul oldukları ifade edilmiştir.

لا يكلف الله نفساً إلا وسعها لها ما كسبت وعليها ما اكتسبت

"Allah her şahsa, ancak gücü yettiği kadar sorumluluk yükler. Herkesin kazandığı ya kendi lehine, yahut aleyhinedir."[9]

---

7 en-Nisa 4/84
8 et-Talak 65/7
9 el-Bakara 2/286.

والذين آمنوا وعملوا الصالحات لا نكلف نفساً إلا وسعها أولئك أصحاب الجنة هم فيها خالدون.

"İnanıp da iyi işler yapanlar, -ki hiç kimseye gücünün üstünde bir şey teklif etmeyiz.- İşte onlar cennet ehlidir. Orada onlar ebedi kalacaklardır."[10]

لا نكلف الله نفساً إلا وسعها و لدينا كتاب ينطق بالحق وهم لا يظلمون.

"Biz hiç kimseyi, gücünün yettiğinden başkası ile yükümlü kılmayız. Nezdimizde hakkı söyleyen bir kitap vardır ve onlar haksızlığa uğratılmamaktadır."[11]

İnsanın dünya ve ahiretin huzur ve seâdetine kavuşması, bir imtihan sahnesi olan bu dünyada gücünün yettiği kadar ilâhî emirlere uygun bir şekilde mükellef olduğu vazifeleri yerine getirmesiyle mümkün olur.Buraya kadar misal olarak verdiğimiz bütün ayetlerde, dünya hayatında imtihana tabi tutulduğumuz ve çeşitli mükellefiyetlerimizin bulunduğu haber verilmiştir.

B- Sonlu Oluşu

İnsanın, mükellefiyetini unutarak zevk ve sefâsına daldığı bu dünya hayatı, sonsuz bir şekilde devam etmeyecektir. Her insan, mutlaka bir gün kurtuluşu imkansız olan ölümle karşı karşıya gelecektir.

أين ما كانوا يدرككم الموت ولو كنتم فى بروج مشيدة

"Nerede olursanız olun, ölüm size ulaşır; sarp ve sağlam kalelerde olsanız bile!.."[12]

Yüce Allah'ın

كل نفس ذائقة الموت

[10] el-A'raf 7/42
[11] el-Mü'minun 23/62
[12] en-Nisa 4/78

"Her canlı ölümü tadacaktır."[13] ilâhî fermanı da, bütün canlıların dünya hayatlarının ölümle son bulacağını hatırlatmaktadır. Başka bir ayette de

ثم إنكم بعد ذلك لميتون

"Sonra, muhakkak ki siz, bunun ardından elbet öleceksiniz."[14] denilmektedir. Kur'an'ın diğer bazı ayetlerinde de, insanın faniliği, Allah'ın her şeyin üstünde olduğu ve O'nun gücünün her şeye yettiği haber verilmiştir.

وهو الذي يحيي ويميت وله اختلاف الليل والنهار أفلا تعقلون

"Ve O, yaşatan ve öldürendir; gecenin ve gündüzün değişmesi O'nun esiridir. Hâlâ aklınızı kullanmaz mısınız!"[15]

له ملك السموات والأرض يحيي ويميت وهو على كل شيئ قدير

"Göklerin ve yerin mülkü O'nundur. O, diriltir, öldürür. O, her şeye gücü yetendir."[16]

Hz. Muhammed(s.a.v.) hastalandığı zaman, ellerini yanındaki bir kabda bulunan su ile ıslatarak yüzüne sürmüş ve, "Allah'ım, ölümün acılarına karşı bana yardımcı ol!.."[17] diyerek dua etmiştir. Vefat edince de, üç katlı beyaz kefenle defn edilmiştir.[18]

Müşrikler bir gün O'nun peygamberliğini inkar ederek: "O bir şairdir. Başına bir felâketin gelmesini

---

[13] Alu İmran 3/185; el-Enbiya 21/35; el-Ankebut 29/57
[14] el-Mu'minun 23/15.
[15] el-Mu'minun 23/80.
[16] el-Hadid 57/2.
[17] Tirmizi, Cenaiz, 8.
[18] Muvatta, Cenaiz, 2; Tirmizi, cenaiz, 18,19.

bekliyoruz. Diğer şairler öldüğü gibi, bir gün o da ölüp gidecek." demişler. bunun üzerine şu ayet nazil olmuştur.[19]

وما جعلنا لبشر من قبلك الخلد أفائن مت فهم الخالدون

"Biz, senden önce de hiçbir beşere ebedilik vermedik. Şimdi sen ölürsen, sanki onlar ebedi mi kalacaklar?"[20]

Yine bir hadiste, "Her nebi, vefat ettiği yerde defn edildi."[21] diye beyan buyurularak, peygamberlerin de dünya hayatında ebedi kalmadıkları ifâde edilmiştir. İnsanlar, kaçınılması mümkün olmayan ölümün kendilerini ne zaman, nerede yakalayacağını ve sevdiklerinden ayıracağını bilememektedirler. Hiç kimsenin, ertesi güne kadar yaşayacağına dair herhangi bir garantisi yoktur. Çeşitli ayetler bu gerçeği haber vermişlerdir:

وما كان لنفس أن تموت إلا بإذن الله كتاباً مؤجلاً

"Allah'ın izni olmadıkça, hiçbir kimseye ölüm yoktur. Ölüm, zamanı Allah'ın ilminde kararlaşmış bir yazıdır."[22]

وما تدرى نفس ماذا تكسب غداً وما تدرى نفس بأي أرض تموت إن الله عليم خبير

"Hiçbir kimse yarın ne kazanacağını bilmez. Hiçbir kimse hangi yerde öleceğini bilmez. Şüphesiz Allah (herşeyi) bilendir. Her şeyden haberdardır."[23] Dünyada bulunan bütün doktorlar ve diğer çeşitli sahalarla ilgili olan ilim adamları bir araya gelerek birbirlerine yardımcı

---

19 Abdulfettah el-Kadi, Esbabü'n-Nuzül, Kahire tsz., s.146
20 el-Enbiya 21/34
21 Muvatta, Cenaiz, 10.
22 Alu İmran 3/145
23 Lokman 31/34

olsalar, eceli gelen herhangi bir insanın hayatını bir saniye bile uzatamazlar. Allah'ın takdir ettiği eceli ileri geri götürmek mümkün değildir. Bu hususu açıkça ifade eden bazı ayetler şöyledir:

الذين قالوا لإخوانهم و قعدوا لو أطاعونا ما قتلوا قل فادرؤا عن أنفسكم الموت إن كنتم صادقين

"(Savaştan geri kalıp) oturarak kardeşleri için-Eğer bizi dinleselerdi, ölmeyeceklerdi, diyenlere söyle:-Öyle ise, kendinizden ölümü geri çevirin, eğer doğru iseniz."[24]

ولن يؤخر الله نفساً إذا جاء أجلها والله خبير بما تعملون

"Allah, bir kimseyi, eceli geldiği zaman, asla geciktirmez ve Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır."[25]

Buna göre insanlar ölümün ne zaman geleceğini bilmediklerine göre, her zaman gelecekmiş gibi ona hazırlıklı olmalıdırlar. Ölüme hazırlıklı olmak da insanın her türlü hal ve hareketlerinde Yüce Allah'ın emir ve yasaklarına uygun hareket ederek, O'nun emirlerine teslim olması ile olur. İbrahim (a.s.) da, böyle düşünerek

والذى يميتنى ثم يحيين

"Beni öldürecek, sonra beni diriltecek olan O'dur."[26] diyordu ve Allah'ın emirlerine teslim olarak ölüme hazırlanıyordu. Yüce Allah, başka bir ayette bu konu ile ilgili olan bir gerçeği de Hz. Muhammed (s.a.v.)'ın vasıtasiyle şöyle bildirmiştir:

---

24 Alu İmran 3/168
25 el-Münafikun 63/11
26 eş-Şuara 26/81

قل يا أيها الناس إني رسول الله إليكم جميعا الذى له ملك السموات والأرض لآ اله الا هو يحي ويميت فآمنوا بالله و رسوله النبي الأمـــي الذى يؤمن بالله

"De ki:- Ey İnsanlar!.. Gerçekten ben sizin hepinize gelen, Allah'ın peygamberiyim. O Allah ki, yer ve göklerin tasarrufu O'nundur. Ondan başka hiçbir ilâh yoktur, öldürür ve öldürtür. O'nun için hem Allah'a, hem de bütün kelimelerine iman getiren o ümmi peygambere, resûlüne imân edin ve o peygambere uyun ki, doğru yolu bulasınız."[27]

Hiçbir insanın pençesinden kurtulamadığı ölüm, Kur'an'da 165 defa zikredilmiştir.[28] Bununla beraber, dünyanın da mutlaka bir gün sonu gelecektir. Bu gerçek, vahya dayanan bütün ilâhi dinlerde bildirildiği gibi, mantıklı düşünen ve akıl sahibi olan her insan tarafından da kabul edilmektedir. Tabiat ilimleri ile uğraşan alimler de, güneşin bir gün mutlaka soğuyacağı, ışığının söneceği, gökteki yıldızların yıkılacağı ve dünyanın da son bulacağı hususunda görüş birliğine varmışlardır.[29]

Kuvvet ve kudreti sonsuz olan Allah, insanı yoktan var ettiği gibi öldürmeğe, öldürdükten sonra diriltmeğe ve kainatı da yok etmeğe muktadirdir. Bu husus ile ilgili olan bazı ayetler şöyledir:

كل شيئ هالك إلا وجهه

[27] el-A'raf 7/158

[28] Muhammed Fuad Abdulbaki, el-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfazi'l-Kur'an, Beyrut tsz., s.678.

[29] Ebu-l-A'la el-Mevdudi, Mebadi'ül-İslam, Beyrut 1967, s.90.

"O'nun zatından başka her şey yok olmaya mahkumdur."[30]

هو يحيى ويميت واليه ترجعون

"O hem diriltir hem de öldürür ve yalnız O'na döndürüleceksiniz."[31]

Yüce Allah bu hususu Hz. Muhammed(s.a.v.)'e hitap ederek onun vasıtasiyle bütün insanlara duyurmuştur.

قل يتوفيكم ملك الموت الذى وكل بكم ثم الى ربكم ترجعون

"De ki Sizin canınızı alınağa vekil kılınan ölüm meleği (Azrail), canınızı alacak. Sonra döndürülüp Rabbi'nize götürüleceksiniz."[32]

قل إن الموت الذى تفرون منه فإنه ملاقيكم ثم تـــــردون الى عـــالم

"De ki: Sizin kendisinden kaçtığınız ölüm, muhakkak sizi bulacaktır. Sonra da görüleni ve görülmeyeni bilen Allah'a döndürüleceksiniz. O, size bütün yaptıklarınızı haber verecektir."[33]

Erzurumlu İbrahim Hakkı (ö. 1195/1780) da, dünya hayatı ile beraber diğer hayatlar hakkında ve dünya hayatının geçici olduğu konusunda şu bilgileri vermiştir:

"İnsanın dört konağı, her biri bir öncekinden daha büyük olan dört evi vardır. Birincisi anne karnı, ikincisi daha sonraki alemde saadet ya da şekâvetine sebep olacak amellerin içinde kazanıldığı dünya evi, üçüncüsü bu dünya evinden daha büyük ve geniş olan berzah evi. Dördüncüsü

---

30 el-Kasas 28/88
31 Yunus 10/56
32 es-Secde 32/11
33 el-Cumua 62/8

de, kendisinden sonra başka bir gidiş yeri olmayan ve kendisinde ebedi kalınacak olan, daru'l-karar olan cennet veya cehennemdir. Dünya evine nisbetle anne karnı ne derece küçükse, berzah evine nisbetle de dünya öyledir. Çünkü berzahta ruh hem cennette ve gökte ve hem de kabirdeki bedenin içinde olabiliyor ki, bu, ruhun bu alemdeki süratliliğindendir."[34]

Hz. Ali (ö. 40/661) de, ölüm hakkında şöyle buyurmuştur: "Ölümü çokça hatırlamanızı ve ondan gafil olmamanızı tavsiye ederim. Sizin peşinizi bırakmayan bir şeyden nasıl gafil olabiliyorsunuz?.. Ve size göz açtırmayacak, mühlet tanımayacak birisine nasıl ümit bağlıyorsunuz?.. Ölümlerini gözlerinizle gördüğünüz, bineksiz kabirlere taşınan, hiç bir arkadaşı olmadan oraya bırakılanların ölümü, size öğüt olarak yeter. Sanki onlar dünyada hiç ömür sürmemişler de orası onların öteden beri edindikleri devamlı yurtları olmuştur. Yurt edindikleri yerden ayrıldılar. Ayrıldıkları yeri yurt edindiler. Ne bir çirkinlikten uzaklaşmaya ne de bir iyiliği artırmaya güç yetirebildiler. Dünyayla dost oldular da onları aldattı. Dünyaya güvendiler de onları yerden yere çarptı."[35]

C - Dünya Hayatının Sonunun Gerçekleşme Alâmetleri:

Dünya hayatında meydana gelen her olaydan önce, o olayın vuku bulacağına dair bazı alametler meydana gelmekte, ortaya çıkmaktadır. Her olayın alametleri, o olayın büyüklüğüne göre ehemmiyet arzetmektedir.

---

[34] Erzurumlu İbrahim Hakkı, Marifetname, Sad.Turgut Ulusoy, tsz.I, 60; Seyyid Sabık, el-Akaidu'l-İslamiyye, Beyrut, tsz. s.241 vd., Süleyman Toprak, Ölümden Sonraki Hayat, Ankara 1997, s.21.

[35] Ali b.Ebi Talib, Nehcü'l-Belağa, çvr.Beşir Işık ve diğerleri, Ankara 1990, s.243.

İnsanın ölümünün, hayatının son bulmasının bazı alametleri olduğu gibi, hiç şüphesiz dünyanın son bulmasının da bir takım alametleri vardır. Biz bu alâmetlere, - Kıyametin Alâmetleri- diyoruz.

Kıyametin alâmetlerini izah etmeye geçmeden önce şu hususu açıklamakta fayda vardır ki, kıyametin ne zaman kopacağını Allah'tan başka kimse bilmez. Bu konu, çeşitli ayetlerle haber verilmiştir.

يسئلونك عن الساعة ايان مرسيها، قل إنما علمها عند ربي لا يجليها

لوقتها إلا هو، ثقلت فى السموات والارض، لاتأتيكم الا بغتة

"Sana kıyamet saatinden, onun ne zaman gelip çatacağından soruyorlar. De ki: Onun ilmi ancak Rabbimin katındadır. Onun vaktini O'ndan başkası açıklayamaz. **O** göklere de yere de ağır gelmiştir. O size ansızın gelecektir. Sanki sen onu biliyormuşsun gibi sana soruyorlar. De ki: Onun bilgisi ancak Allah'ın katındadır. Ama insanların çoğu (bunu) bilmezler.[36]

إن الله عنده علم الساعة

"Kıyamet vakti hakkındaki bilgi, ancak Allah'ın katındadır."[37]

يسئلك الناس عن الساعة قل إنما علمها عند الله وما يدريك لعل

الساعة تكون قريباً

"İnsanlar sana (kıyâmetin) zamanını soruyorlar. De ki: Onun bilgisi Allah'ın yanındadır. Ne bilirsin, belki de zamanı yakındır."[38]

---

[36] el-A'raf 7/187

[37] Lokman 31/34

يسئلونك عن الساعة أيان مرسيها، فيم أنت من ذكريها، الى ربك

منتهيها، إنما أنت منذر من يخشيها، كأنهم يوم يرونها إلا عشية أو

ضحيها.

"Sana kıyâmetten sorarlar: Gelip çatması ne zamandır? derler.Onu hatırlamak, ne zaman geleceğini bilmek nerede, sen nerede? En son vaktine kadar onun ilmi Rabbine aittir. Sen ancak ondan korkanları uyarırsın. Sanki onlar kiyâmet gününü gördüklerinde, dünyada geçirdikleri ömür bir akşam vakti ya da kuşluk zamanı kadar gelir."[39]

Çibril hadisi diye bilinen hadiste bildirildiğine göre, bir insan sıfatında Hz.Muhammed(s.a.v.)'in huzuruna gelen Cebrail (a.s.), ondan kıyâmetin ne zaman kopacağını sormuş. Resûlullah(s.a.v.) ona: "Bu konuda benim senden fazla bir bilgim yoktur."[40] demek sureti ile, kıyametin ne zaman kopacağını Allah'tan başka kimsenin bilmediğini haber vermiştir.

Kıyâmetin alametlerine gelince, çeşitli kaynaklarda büyük alametler ve küçük alametler diye iki kısım halinde incelenmiştir.Küçükalametler,çeşitli hadislerde belirtilmiş, çeşitli zamanlarda vuku bulmuş ve peyderpey meydana gelmektedirler.

Her şeyden önce Hz. Muhammed (s.a.v.)'in peygamber olarak gönderilmesi, kıyâmetin alametlerindendir. çünkü o son peygamberdir. Ondan sonra hiçbir peygamber gelmeyecektir. Bu hususta, Sehl (r.a.) şöyle haber vermiştir:"Ben peygamber (s.a.v.)den işittim. Baş parmatan sonra gelen şehâdet parmağı ve orta parmağı ile işâret

---

[38] el-Ahzab 33/63
[39] en-Naziat 79/42-46
[40] Buhari, İman, 37

ederek: -"Kıyâmet günü ile ben, şunlar gibi peygamber olarak gönderildim." dedi.[41] Kıyâmetin küçük alametlerinden olan içki, zina, zulüm, sahtekarlık, fitne, fesatlık, cehâlet, cimrilik, emânete hıyanet etmek ve bunlar gibi meydana gelmesi istenmeyen hususlarla ilgili pek çok hadis vardır. Bu hadislerden bazılarının manası şöyledir:

"Ganimet belirli kişiler arasında dolaştığı emânetin ganimet sayıldığı, zekat büyük bir yük kabul edildiği, dinden gayrı hususlar için öğrenim yapıldığı, kişi karısına boyun eğip anasına asi olduğu, babasından uzaklaşıp arkadaşına yaklaştığı, mescidlerde yüksek seslerle konuşulduğu, kabileye fasıklarının başkanlık ettiği, milletin lideri o milletin en rezil ve alçağı olduğu, kişiye korkusundan dolayı ikram edildiği, şarkıcı kadınların ortaya çıktığı, çalgıcıların çoğaldığı, içkilerin içildiği, bu milletin son neslinin ilk nesline (ecdadına) sövüp lanet ettiği zaman, kızıl yeli (Şiddetli rüzgarı), zelzele, yer batması, maymuna veya domuza dönüşmeyi, gökten taş veya benzeri şeylerin yağmasını bekleyiniz."[42]

Usame (r.a.) den rivâyet edildiğine göre, Hz. Muhammed (s.a.v.) yüksek bir yerden Medine evleri arasında yükselen köşklere baktı ve: "-Benim görmekte olduğum hususları siz görebiliyor musunuz? Ben, evlerinizin arasına dökülen fitne ve felâket yerlerini şiddetli yağmur sellerinin açtığı yerler gibi görüyorum." dedi. Ebu Hureyre (r.a.)'dan rivâyet edildiğine göre de, Hz. muhammed (s.a.v.): "-Gelecekte bir takım fitneler olacaktır. Fitne zamanında (ona karışmayıp) oturan kişi, ayakta durandan hayırlıdır. O zaman da ayakta duran kişi de, yürüyenden hayırlıdır. Fitne zamanında yürüyen,

---

41 Müslim, Fiten, 132,134.

42 Tirmizi, Fiten, 38.

(fitneye doğru) koşandan hayırlıdır. Her kim fitne vukuuna muttali olup da onu görmeğe çalışırsa, muhakkak onun kahrına uğrar. Her kim o fitne zamanında sığınacak bir yer bulursa, hemen oraya sığınsın." diye haber vermiştir.[43] "Müslümanlarla Yahudiler arasında şiddetli savaş olmadıkça, kıyâmet kopmaz. O savaşta, müslümanlar yahudilerin tamamını öldürüp yok edecekler. Hatta bir yahudi (kurtulmak için) taş veya ağacın arkasında saklanacak. Hemen o taş veya ağaç: "-Ey Müslüman!... Ey Allah'ın kulu!.. Arkamda saklanan şu kimse yahudidir. Gel onu öldür." diyecek. Gardak ağacı müstesna. Çünkü o yahudi ağacı nevindendir."[44] "Fırat nehri (sularının çekilmesi ile) altından bir dağı açıp meydana çıkarmadıkça, kıyâmet kopmaz. Onun üzerinde insanlar birbirleriyle savaşacaklar ve birbirlerini öldürecekler. Sonunda her yüz kişiden doksan dokuzu öldürülecek. onlardan her biri: "Kurtulacak olan kişi belki ben olurum." diyecek. (Kendisinin sağ kalacağını ve sonunda çok altına kavuşacağını ümid edecek.)"[45]

"İnsan, ölen bir adamın kabrine uğrayıp da: "Keşke ben bu adamın yerinde olsaydım!.." şeklinde dilekte bulunmadıkça, kıyâmet kopmaz."[46] "İlmin kalkması, cehâletin yayılması, zinanın çoğalması, içkinin içilmesi ve kadınların çoğalması, elli kadının bir erkek tarafından korunacak derecede erkeklerin azalması, kıyâmet alametlerindendir."[47]

---

[43] Müslim, Fiten, 10.
[44] Müslim, Fiten, 82.
[45] Müslim, Fiten, 29.
[46] Müslim, Fiten, 53
[47] Tirmizi, Sayd, 34.

Hz. Muhammed (s.a.v.)'in zamanından günümüze kadar geçen süre içerisinde meydana gelen fitne, fesat, tefrika ve bilhassa günümüzde hayli yaygınlaşmış bulunan zina, fuhuş, içki, insanlar arasındaki güvensizlik, cehalet, zulüm ve benzeri afet ve felâketler, kıyâmetin birer alametidir.

Kıyâmetin büyük alametleri ise, birbirine yakın bir zaman içinde meydana gelecek olan son alametlerdir. Çeşitli hadislerde, bu alametlerin on tane olduğu haber verilmiştir. Bu husustaki hadislerin birinde, Hz. Muhammed(s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Kendisinden önce on alâmet meydana gelmedikçe, kıyamet kopmayacak: Güneşin batıdan doğması, dabbetu'l-Arz'ın çıkması, Ye'cûc ve Me'cûc'un zuhur etmesi, Deccal'ın çıkması, İsa (a.s.)'ın inmesi, Duhan(duman)ın zuhur etmesi, batıda, doğuda ve Arap yarımadasında olmak üzere üç yer batmasının meydana gelmesi ve Adn memleketinin en uzak yerinden çıkıp insanları göç ettirecek olan bir ateşin (yangının) çıkması.[48]

Buna göre, kıyâmetin büyük alametlerini şöyle sıralamamız mümkündür:

1- Duhan (duman)ın zuhur etmesi.

2-3-4- Üç yer batmasının meydana gelmesi

Dumanın zuhuru ile doğu, batı ve Arap yarımadasında meydana gelecek olan yer batması, yukarıda geçen hadiste ve diğer bazı hadislerde anlatılmıştır.

---

[48] Ebu Davud, Melahim, 12; Ebu't Tayyib Muhammed Şemsu'l Hak Abadi, Avnu'l-Ma'bud, Medine 1969, XI, 426.

5- Güneşin batıdan doğması.

Kıyâmetin alâmetlerini anlatan çeşitli hadislerde, güneşin batıdan doğmasından bahsedilmiştir. -Kur'an'da, bu hususa işaret eden ayetlerden bazıları şöyledir:

هل ينظرون إلا أن تأتيهم الملائكة او يأتي ربك او يـأتي بعـض آيات ربك، يوم يأتي بعض آيات ربك لا ينفع نفسا إيمانها لم تكن آمنت من قبل أو كسبت في إيمانها خيراً ، قل انتظروا انا منتظرون

"(İnanmak için) hala kendilerine meleklerin gelmesini, veya Rabbinin gelmesini, yahut Rabbinin bazı ayetlerinin gelmesini mi bekliyorlar? Ancak Rabbinin, bazı ayetleri (işaretleri) geldiği gün, önceden inanmamış, ya da imanında bir hayır kazanmamış olan kimseye, (o günkü) imanı bir fayda sağlamaz. De ki: Bekleyin, şühesiz biz de beklemekteyiz!.."[49]

Yüce Allah bu ayette inkarcıların kendilerine, görebilecekleri bir melek veya Allah bizzat gelmedikçe ya da peygamberin haber verdiği kıyamet gününe dair bazı alametler görülmedikçe inanmayacaklarını, ama böyle bir alamet geldiği günde de onların imanlarının kabul edilmeyeceğini bildirmektedir ki, bu alametler de bir dumanın zuhuru, yer hayvanının çıkması, doğuda, batıda Arabistan'da bazı yerlerin batması, Deccal'ın çıkması, güneşin batıdan doğması, Ye'cuc ve Me'cuc'un çıkması ve Aden tarafında bir ateşin zuhuru gibi vak'alardır. Bu vak'alarla ilgili çeşitli rivayetler vardır.[50]

---

[49] el-En'am 6/158

[50] Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan an Te'vili Ayi'l-Kur'an,Beyrut 1995, VIII ,126 vd., İsmail b. Kesir,Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, Beyrut 1969,II,193 vd.

فإذا برق البصر وخسف القمر وجمع الشمس والقمر، يقول

الإنسان يومئذ اين المفر؟

"Gelgelelim, göz kamaştığı, ay tutulduğu, güneşle ay biraraya getirildiği zaman, (işte) o gün insan, "kaçacak yer neresi?" diyecektir.[51]

Bu ayetlerde geçen "güneşle ay biraraya getirildiği zaman!" ifadesi, bütün tefsir alimleri tarafından ittifakla kıyamet alameti olarak kabul edilmiştir. Ancak alimlerin bir kısmı, ateş halinde denizde bir araya getirildikleri zaman, diğer bir kısmı, ışıkları giderildiği zaman ve tefsircilerin büyük bir kısmı da, batıdan doğduğu zaman diye yorumlamışlardır.[52]

6. Dabbetu'l-Arz'ın yerden çıkması.

Hz.Muhammed(s.a.v.)'in çeşitli hadislerle haber verdiği Dabbetu'l-Arz hakkında, Kur'an'da şu bilgiler verilmiştir:

واذا وقع القول عليهم أخرجنا لهم دابة من الأرض أن الناس كانوا

بآياتنا لا يوقنون

"Onlar hakkındaki söz gerçekleştiği(yaklaştığı) zaman, bunlar için bir "dâbbe" çıkarırız ki bu, onlara

---

[51] el-Kıyame 75/7-10.

[52] Ali b.Muhammed b.Habib el-Maverdi, en-Nuketu ve'l-Uyunu, Beyrut 1992, VI, 153.

insanların ayetlerimize kesin bir iman getirmemiş olduklarını söyler."[53]

Bu ayette geçen, "onlar hakkındaki söz gerçekleştiği zaman," ifadesi, alimler tarafından farklı yorumlanmıştır. Bu ifade, "kendilerine azap indiği zaman" "emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münkeri terkedip cezayı hakkettikleri zaman" "inanmayıp iman etmeyecekleri kesinlik kazandığı zaman" ve "ilâhi azabı hakkettikleri zaman" gibi manalarla tanımlanmıştır."[54]

Yine bu ayetteki "dâbbe" kelimesi hakkında da alimler farklı yorumlarda bulunmuşlardır. Haine kelimesi hain kelimesinin çoğulu olarak kullanıldığı gibi, dabbe kelimesi de devâb kelimesi ile aynı anlamda olup hafif yürüyen, debelenen hayvanlar manasındadır. Bu görüşe göre Dabbetü'l-Arz, kıyamet yaklaştığı zaman, ilim ve insanlıktan uzak, cehâlet içinde bulunan, hal ve davranışları kötü olan insanların çoğalması demektir. Diğer bir görüşe göre, insanların bildiği hayvanlara benzemeyen, kıyamet yaklaştığı zaman yerden çıkacak ve yaratılışı farklı olan bir hayvan demektir.[55]

Alimlerin çoğu, Dabbetu'l-Arz'ın çıkma zamanı için, "emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münkerin terk edildiği zamandır." demişlerdir.[56] Diğer bir görüşe göre de Dabbetu'l-Arz kelimesi, temsili bir ifadedir. İnsanın maddeci bir ruha sahip olmasının neticesinde, Allah İnancı

---

[53] en-Neml 27/82

[54] el-Maverdi, en-Nuketu, IV, 226.

[55] el-Hüseyn b.Muhammed er-Rağıb el-İsfahani, el-Müfredat, İstanbul 1986, s.237

[56] Celaluddin es-Suyuti, ed-Dürrü'l-Mensur fi't-Tefdiri bi'l-Me'sur,Beyrut tsz. V,115;Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul 1971, V, 3704.

bakımından gittikçe yoksul olması ve kendi kendini tüketmesi demektir.[57]

Bu rivâyetlerin bir kısmına göre, Kur'an'da sözkonusu olan dabbeden gaye hayvanlar değil, Allah'ın yolundan uzaklaşan, cehâlet ve kötülüklerin içinde bir nevi boğulan insanlar demektir. Nitekim Hz.Ali (ö.40/661)'de, bu ayette anlatılan Dabbetu'l-Arz için, "kuyruğu olan bir dabbe değil, sakalı olan bir dabbedir." demiştir.[58]

7- Ye'cûc ve Me'cûc'un yayılması.

Kıyâmetin diğer alametleri gibi, Ye'cûc ve Me'cûc hakkında da çeşitli ayet ve hadisler vardır. Bu konu ile ilgili olan bazı ayetler şöyledir:

حتى اذا بلغ بين السدين وجد من دونهما قوما لا يكادون يفقهون قولاً قالوا يا ذا القرنين إن يأجوج ومأجوج مفسدون فى الأرض فهل نجعل لك خرجا على أن تجعل بيننا وبينهم سداً

"Nihâyet (zu'l-karneyn) iki sed arasına ulaşınca, onların önünde hemen hiç söz anlamayan bir kavim buldu. Dediler ki "Ey Zu'l-Karneyn, Ye'cûc ve Me'cûc, bu yerde bozgunculuk yapıyorlar. Bizimle onların arasına bir sed yapman için sana bir vergi verelim mi?" Dedi ki: Rabbimin beni içinde bulundurduğu imkanlar daha iyidir. Siz bana (insan) güc(ü) ile yardım edin de sizinle onlar arasına sağlam bir engel yapayım. Bana demir kütleleri getirin." İki dağın arasını aynı düzeye getirince, "Üfürün" dedi. Nihayet o (demir kütleleri)ni bir ateş haline sokunca "Getirin bana,

---

[57] Muhammed Esed, Kur'an Mesajı, İstanbul 1996, II, 778.
[58] Yazır, Hak Dini, V, 3702.

üzerine erimiş katran dökeyim." dedi. Artık (Ye'cûc ve Me'cûc) onu ne aşabildiler ne de delebildiler."[59]

Bu ayetlerde sözkkonusu olan Ye'cûc ve Me'cûc kelimeleri hakkında farklı tarifler yapılmıştır. Bazı alimlere göre bu kelimeler Arapça olup ateş ışığı ve kıvılcımı anlamındaki ecic kökünden gelmektedir. Kalabalık ve saldırgan oldukları için, bu insanlara bu isim verilmiştir. Diğer bazı alimlere göre ise, Ye'cûc ve Me'cûc kelimesi Arapça değildir. Yabancı dilden Arapçaya geçmiştir. Yacoc ve Macoc şeklinde okuyanlar da vardır.[60]

Tevratta Ye'cûc ve Me'cûc için Gog ve Magog isimleri kullanılmıştır. Hem Kitab-ı Mukaddes ve hem de Arap kaynakları Ye'cûc ve Me'cûc'u Kuzeydoğu ülkelerinde göstermişlerdir.[61]

Kaynaklarda, Ye'cûc ve Me'cûc'un bir tek millet mi, yoksa ayrı milletler mi olduğu hususunda ve kimlikleri hakkında çok çeşitli görüşlere yer verilmiştir.[62] Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Ye'cûc ve Me'cûc hakkında söylemiş olduğu hadislerden ikisi şöyledir:

"Yüce Allah:

Ey Adem, der (Adem)

Buyur, der.

---

[59] el-Kehf 18/93-97

[60] Fahruddin er-Razi, Mefatihu'l-Ğayb, Beyrut 1990, XXI, 170 vd; Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, İstanbul 1989, V, 326.

[61] A.J. Wensınck, Ye'cuc ve Me'cuc md., İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1988, XIII, 369.

[62] Geniş bilgi için bkz. et-Taberi, Cami', XVI, 20 vd., Abdullah b. ömer b.Muhammed el-Beydavi, Envaru't-Tenzi ve Esraru't-Te'vil, Mısır 1955, II, 12 vd.; er-Razi, Mefatih, XXI, 170 vd.

Ateş dirilmesi için uyan, der.

Ateş dirilmesi nedir? der.

Her bin kişiden dokuzyüz doksan dokuz kişi ateşe, biri cennete gider. O zaman çocuk ihtiyarlar, gebe yavrusunu düşürür, der. Ve derki:

Sizden iki ümmet var ki, bulundukları her şerri mutlaka çoğaltırlar: Ye'cûc ve Me'cûc."[63]

Hz. Peygamber(s.a.v.)'in eşi Zeynep binti Cahş şöyle demiş:

"Peygamber (s.a.v.) uykudan uyandı. Yüzü kıpkırmızı kesilmişti ve şöyle diyordu:

Allah, Arapları kötülükten korusun. Ye'cûc ve Me'cûc'un seddi aşma zamanı şöyle yaklaştı: Baş parmağı ile işaret parmağını halka yaptı. Dedim:

Ya Resûlallah, içimizde iyiler varken biz helâk edilir miyiz?

Pislik çoğalırsa evet, dedi."[64]

Yukarıdan beri izah etmeye çalıştığımız gibi, Ye'cûc ve Me'cûc hakkında çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Her şeye rağmen Ye'cûc ve Me'cûc diye bir millet vardır. Bunlar, dünyanın sonunda hududlarını aşıp dünya milletlerine saldıracaklardır. Bu bir kıyâmet alametidir. Çünkü bunu Kur'an söylemektedir:

حتى إذا فتحت يأجوج ومأجوج وهم من كل حدب ينسلون.

[63] Buhari, Menakıb, 95; Muvatta, Kelam, 22; İbn Hanbel, VI, 428.
[64] Buhari, Fiten, 4, 28; Müslim, Fiten, I-3; Tirmizi, Fiten, 23; İbn Mace, Fiten, 9; ibn Hanbel, II, 341, 529; İbn..Kesir, Tefsir, III, 105.

واقترب الوعد الحق فإذا هى شاخصة أبصار الذين كفروا يا ويلنا

قد كنا فى غفلة من هذا بل كنا ظالمين.

"Nihayet Ye'cûc ve Me'cûc (sedleri) açıldığı ve onlar her tepeden akın ettiği zaman ve gerçek va'd (ölüm, kıyâmet) yaklaşınca, birden, inkâr edenlerin gözleri donakalır.-Yazıklar olsun bize! Gerçekten biz, bu durumdan habersizmişiz. Hatta biz,zalim kimselermişiz.(derler)."[65]

8. Deccal'ın çıkması.

Deccal kelimesi için çeşitli tanımlar yapılmıştır. Büyük bir ihtimal ile Arapça'ya Arami dilinden geçmiştir. Deccal kelimesi Süryani dilinde yalancı peygamber, yalancı mesih ve yalancı şahit gibi manalarda kullanılmaktadır.[66] Arap dilinde ise deccal, decele fiilinden türemiş olan decl kelimesinin mübalağa sigası olup hilekar, aldatıcı, çok yalancı, yaldızlayan, hakkı örten manalarına gelmektedir. Deccal, kıyâmet yaklaştığında çıkacak ve tanrılık iddiasında bulunacaktır. Yalancı olduğundan kendisine bu isim verilmiştir.[67] Kur'an'da deccal'dan bahsedilmemekte, bazı hadislerde deccal hakkında bilgi verilmekte ve Yahudi ve Hıristiyan kaynaklarında ise, deccal hakkında çeşitli açıklamalar yapılmaktadır.[68] Aynı zamanda, daha eski dinlerde de deccalın varlığından bahsedilmiş olup, onun yalancı ve aldatıcı özellikleri gündeme getirilmiştir. İlk olarak Zerdüşt dininde deccaldan söz

---

[65] el-Enbiya 21/96,97.

[66] A.J.Wensinck, Deccal md. MEB. İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1988, III, 504.

[67] Cemaluddin Muhammed b.Mukerrem İbn Manzur, Lisanu'l-Arab, Beyrut 1994, XI, 236 vd.

[68] Kürşat Demirci, Deccal md. T.D.V İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1994, IX, 67 vd.

edilmiştir.[69] Hz. Peygamber(s.a.v.)'in deccal hakkında söylemiş olduğu hadislerden bazıları şöyledir:

"Şüphesiz on alamet zuhur etmedikçe kıyamet kopmayacaktır: Doğu'da, Batı'da ve Arap Yarımadası'nda birer yerin batması. Duman, Deccal, Dabbet'ul-Arz, Ye'cûc ve Me'cûc'un ortaya çıkması, güneşin battığı yerden doğması ve Aden toprağının sonundan (Yemen'den) bir ateş çıkarak insanları haşrolacakları yere sürmesi."[70]

"Hiçbir peygamber yoktur ki, ümmetini tek gözlü yalancı (Deccal)'dan uyarmış olmasın. Dikkat edin ki, onun bir gözü kördür. Rabbiniz ise, tek gözlü değildir. Körün (Deccâl'ın) iki gözünün arasında KFR (Kafir) yazılmış olacaktır."[71] Resûlullah (s.a.v.), diğer bir hadiste de deccalın kıyâmetin kopmasından önce çıkacağını ve bir çeşit sihirbaz gibi insanları aldatıp kandırmaya çalışacağını haber vermiş ve bu imtihanı kabetmeme hususunda insanları uyarmıştır:

"Ben, Deccâl'in beraberinde olan şeyleri pekala biliyorum: Onun beraberinde sudan bir nehir ve ateşten bir nehir olacaktır. Ama ateş gördüğünüz şey sudur. Su gördüğünüz şey ise ateştir. Sizden kim buna erişir de su içmek isterse, ateş gördüğünden içsin. Çünkü onun su olduğunu bulacaktır."[72]

---

[69] Mehmet Bulut, Deccal Md. Şamil İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1990, I, 375.

[70] Müslim, Fiten, 39,40,128,129; Ebu Davud, Melahim, 12; Tirmizi,Fiten,21, İbn Mace,Fiten,25,28.

[71] Buhari, Fiten, 26; Müslim, Fiten, 101, Tirmizi, Fiten,56.

[72] Buhari, Fiten, 26; Müslim, Fiten, 105,109.

Bu hadiste bir deccaldan bahsedilmişken, diğer bazı rivâyetlerde birden fazla, hatta otuz civarında deccalın çıkacağı ifade edilmiştir.[73] Hz. Muhammed (s.a.v.)'in deccal hakkında söylemiş olduğu bu ve benzeri hadisler hakkında alimlerin farklı yorumları vardır. Alimlerin bir kısmı, bir çok deccalın çıkabileceğini söylemişlerdir. Nitekim Hz.Ali, kendisine peygamberlik isnad eden aşırı şiilerden Abdullah b.Kurre'yi deccal olarak nitelemiştir. Bu görüşün mensupları, Firavun ve Nemrud gibi aşırı inkarcıları da deccaller arasında saymışlardır.[74] Diğer bir görüşe göre deccal, tek bir kişi olmayıp küfrün sembolüdür. Bu görüşe göre, küfrü yayan her kişi, bir nevi deccaldir.[75]

Ömer Rıza Doğrul (ö.1372/1952) ise, bu konuda oldukça ilgi çekici bir yorum yapmıştır. Ona göre deccal fitnesinden korunmak için Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Kehf Sûresini (veya ilk ve son ayetlerini) okumayı tavsiye etmesi anlamlıdır. Zira bu ayetlerde Hz.İsa'nın Hıristiyanlarca Allah'ın oğlu olduğuna dair iddialar yer almakta, dolayısiyle deccal fitnesinin Hıristiyanlık akidelerinin yayılması şeklinde anlaşılmasını mümkün kılmaktadır.[76]

Her derdin, hastalığın ve korkunun bir devası ve çaresi vardır. Deccal düşüncesi ve korkusundan emin

---

73 Buhari, Fiten, 25; Müslim, Fiten, 84.

74 Ahmed b.Ali el-Askalani İbn Hacer, Fethu'l-Bari Şerhu Sahihi'l-Buhari, Beyrut 1989,XVI, 200; Ali el-Kari, Mirkatu'l-Mesabih, Kahire tsz.V, 190, 210.

75 Kamil Miras, Sahihi Buhari ve Tecrid-i Sarih Tercümesi, Ankara 1986, XI, 184.

76 Ömer Rıza Doğrul, Tanrı Buyruğu, İstanbul 1980, s.351, Zeki Sarıtoprak, Deccal Md., TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1994, IX, 70.

olmak için, sağlam bir inanca sahib olup Allah'a tevekkül etmek, O'na sığınmak ve O'na güvenmek gerekir.[77]

9. İsâ (a.s.)'in yeryüzüne inmesi.

İsa (a.s.)'in ahir zamanda yeryüzüne ineceğine dair çeşitli rivayetler vardır. Bir çok hadis kaynaklarında geçen ve bu konu ile ilgili olan bir hadis, özet halinde şöyledir:

"Nefsim, elinde bulunan Allah'a and olsun ki, Meryem oğlu İsa'nın aranıza adil bir hakem olarak ineceği zaman yaklaşmaktadır. O zaman haçı kıracak, domuzu öldürecek, cizyeyi kaldıracak. Mal o kadar bollaşacak ki, onu kabul eden kimse bulunmayacak."[78]

Kur'an'da da İsâ(a.s.) hakkında bir çok ayette bilgi verilmiştir. Bu ayetlerden bazıları şöyledir:

وقولهم انا قتلنا المسيح عيسى ابن مريم رسول الله وما قتلوه . . .

"Biz Allah'ın elçisi, Meryem oğlu İsa Mesih'i öldürdük!.. demelerinden dolayı (kendilerini yıldırım çarptı.) Oysa onu öldürmediler ve asmadılar. Fakat (öldürdükleri) onlara, (İsa'ya) benzer gösterildi. Onun hakkında anlaşmazlığa düşenler, ondan yana tam bir kuşku içindedirler. O hususta bir bilgileri yoktur. Sadece zanna uyuyorlar. Onu yakinen öldürmediler (onu öldürdüklerini kesinlikle bilemediler). Hayır, Allah onu kendisine yükseltti. Allah daima üstündür. Hüküm ve hikmet sahibidir. Andolsun,kitap ehlinden hiç kimse yoktur ki, ölümünden

77 Geniþ bilgi için bkz.Said Eyyub, el Mesihu'd-Deccal, Kahire tsz., s.269 vd.

78 Müslim, Ýman, 242; ibn Mace, Fiten, 33; Tirmizi, Fiten, 59, 62; Ahmet b. Hanbel, II, 240, 272.

sonra ona inanacak olmasın. Kıyamet günü de O, (İsa) onların aleyhine şahit olacaktır."[79]

Bu ayetlerde çok açık bir şekilde anlatıldığına göre, İsa(a.s.) öldürülmemiş ve asılmamış (çarmıha gerilmemiş)tir. Ona benzer biri öldürülüp çarmıha gerilmiştir. Bu konuda insanlar arasında farklı yorumlar yapılmıştır. Yine ayetlerde bildirildiğine göre, bu mesele insanlara kuşkulu yapıldı. İnsanların bu konudaki söz ve haberleri kesin bilgiye değil, zanne dayanmaktadır.[80]

Bu gün mevcut olan dört İncilde de, İsa (a.s.)'ın çarmıha gerilip daha sonra göğe kaldırıldığı hususu, farklı farklı anlatılmaktadır. Bu İncillerde sözkonusu olan bu hususta bir birlik yoktur. Aksine çok çelişkili haberler vardır.[81] İsa (a.s.)'ın çarmıha gerilmediğini, Allah'ın takdiri ile vefât ettiğini ve Allah'a yükseltildiğini bildiren diğer bazı ayetler de şöyledir:

إذ قال الله يا عيسى إنى متوفيك ورافعك إلي ومطهرك من الذين

كفروا وجاعل الذين اتبعوك فوق الذين كفروا

الى يوم القيمة ثم إلي مرجعكم فاحكم بينكم فيما كنتم فيه

تختلفون. فاما الذين كفروا فأعذبهم عذابا شديدا فى الدنيا والآخرة

---

79 en-Nisa 4/157-159.

80 Bu konuda geniş bilgi için bkz. et-Taberi, Camiu' VI, 17 vd., ez-Zamahþeri, el-Keşşaf, Kahire, 1977,II, 5 vd., er-Razi, Mefatih, XI, 101 vd., Muhammed b.Muhammed el-Kurtubi, el-Cami'li Ahkami'l-Kur'an, Beyrut 1988, IV, 8; el-Beydavi, Envaru, I, 108

81 Geniş bilgi ve örnekler için bkz.Süleyman Ateş, Yeniden İslama, İstanbul 1997, I, 207 vd.

أجورهم، والله لا يحب الظالمين. ذلك نتلوه عليك من الآيات والذكر الحكيم.

"Allah demişti ki: Ey İsa, ben senin canını alacağım; seni bana yükselteceğim; seni inkar edenlerden temizleyeceğim ve sana uyanları kıyamet gününe kadar inkar edenlerin üstünde tutacağım. Sonra dönüşünüz bana olacaktır. Ayrılığa düştüğünüz şeyler hakkında aranızda ben hükmedeceğim. İnkar edenlere gelince, onlara dünyada da, ahirette de şiddetli bir şekilde azabedeceğim. Onların yardımcıları da olmayacaktır."İnanıp iyi davranışta bulunanlara da (Allah), mükafatlarını tam olarak verecektir. Allah zalimleri sevmez. İşte bu sana okuduğumuz, o ayetlerden ve hikmetli zikir'dendir."[82]

Yukarıdaki ayetlerde olduğu gibi, bu ayetlerde de İsa (a.s.)'ın Allah tarafından vefat ettirildiği ve O'na yükseltildiği haber verilmiştir. Bazı tercümelerde İsa (a.s.)'ın göğe yükseltildiği yazılmaktadır. Aslında Kur'an'da onun göğe yükseltildiği değil, Allah'a yükseltildiği anlatılmaktadır. Göğe yükseltilmesi başka şey, Allah'a yükseltilmesi başka şeydir. Allah'a yükseltilmek, O'nun yanında yüksek derece, değer, kiymet ve fazilet kazanmak demektir.[83] Nitekim, Kur'an'ın başka bir yerinde İdris (a.s.) hakkında da, "Biz onu, yüce bir makama yükselttik."[84] diye buyurulmuştur.

Bazı tefsir kitaplarında ayetteki, "Seni vefat ettireceğim, bana yükselteceğim.." ifadesi, İsa (a.s.)'ın genel olarak göğe çıkarıldığı anlamında tefsir edilmiştir. Bunun sebebi de, konu ile ilgili olarak rivayet edilen bazı

---

82 Alu İmran 3/55-58.
83 el-Maverdi, en-Nuketu I, 397; Ateş , Y.İslama, I, 218.
84 Meryem 19/57.

hadisler ve müslüman olan Yahudi ve Hristiyanların İslam kültürüne aktardıkları İsrailiyata dayanan kültürleridir.[85]

Kur'an'da İsa (a.s.) hakkında bilgi veren diğer bazı ayetler de şöyledir:

وإذ قال الله ياعيسى ابن مريم ء أنت قلت للناس اتخذوني وأمي إلهين
من دون الله قال سبحانك، ما يكون لي أن أقول ما ليس لي بحق.
إن كنت قلته فقد علمته، تعلم ما في نفسي ولا اعلم ما في نفسك،
إنك أنت علام الغيوب. ما قلت لهم إلا ما أمرتني به أن اعبدوا الله
ربي وربكم، وكنت عليهم شهيداً ما دمت فيهم؛ فلما توفيتني

كنت أنت الرقيب عليهم و أنت على كل شيئ شهيد.

"Ve yine Allah demişti ki: "Ey Meryemoğlu İsa sen mi insanlara, -Beni ve annemi, Allah'tan başka iki tanrı edinin- dedin?" Haşa, dedi. Sen yücesin. Benim için gerçek olmayan bir şeyi söylemek, benim haddim değildir!.. Eğer demiş olsaydım, sen bunu bilirdin. Sen benim nefsimde olanı bilirsin. Ben senin nefsinde olanı bilmem. Çünkü gizlileri bilen yalnız sensin, sen!... Ben onlara Benim ve sizin Rabb'iniz olan Allah'a kulluk edin, diye senin bana emretmiş olduğundan başka bir şey söylemedim. Ben onların içinde olduğum sürece onları kolladım. Fakat sen beni vefat ettirince onları gözetleyen (yalnız) sen oldun. Sen her şeyi görürsün. Eğer onlara azab edersen, onlar senin kullarındır (dilediğini yaparsın). Eğer onları bağışlarsan, şüphesiz sen daima üstünsün. Hüküm ve

---

[85] Ateş, Y.İslama, I, 218 vd.

hikmet sahibisin!.. Allah buyurdu: "Bu, sadıklara, doğruluklarının fayda sağlayacağı gündür. Onlar için altlarından ırmaklar akan, içinde ebedi kalacakları cennetler vardır." Allah onlardan razı olmuştur. Onlar da O'ndan razı olmuşlardır. İşte büyük başarı budur!.. Göklerin, yerin ve bunlarda bulunan her şeyin mülkü Allah'ındır. O, her şeye kadirdir."[86]

Bütün bu ayetlerden anlaşıldığına göre, İsa(a.s.)'ın vefat ettiği kesindir. Ayetlerin manası net ve açıktır. Bu konu ile ilgili olan ayetleri te'vil etmektense, bu hususta rivâyet edilen hadisleri te'vil etmek daha isâbetli olur. Merhum Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (ö.1361/1942) da, bu konu ile ilgili olan hadisleri te'vil etme cihetine gitmiştir:

"...Her peygamberin ruhânî eceli, ümmetinin ecelidir. Ruhânî ecelleri tamam olmuş nice peygamberler var ki Kur'an'da zikredilmemişlerdir. Allah'ın seçkin peygamberleri içine giren büyük peygamberlerin, derecelerine göre ruhânî semâda bekaları devam etmektedir ki, bunlar da İbrahim ailesidir. İmrân ailesi de bunlardandır. İsâ (a.s.)ın cesedi Allah'a kaldırılmış, fakat onun ruhu da kabzedilmemiş, yani ümmetinin eceli gelmemiş; İsrailoğullarının su-i kastı, hilesi ile Hıristiyanlık mahvolmamış, yaşamış ve İsa (a.s.)'ın ruhu, Mûsâ(a.s.) mâiyetinde yaşamıştır. Bunun için mahvoldu zannedilen bir avuç tabi'leri, bu ruhtan istifâde ederek kısa bir zamanda Yahudilerin üstünde bir hayata kavuşmuşlardır. Ve nihayet Hz. Muhammed (s.a.v.)'in gelmesiyle hepsi, Muhammed (s.a.v.)'in ruhunun emri altına geçmiştir. Artık bundan sonra İsa(a.s.) da diğer peygamberler gibi, Muhammed

[86] el-Maide 5/116-120.

(s.a.v.)'in ruhu maiyyetindedir. Bir gün gelecek, ümmet-i Muhammed'in daraldığı bir devirde, Allah'ın garip bir kelimesi olan İsa (a.s.)'in ruhu ortaya çıkacak, Muhammed (s.a.v.)'in ruhu maiyyetinde hizmet edecek ve fakat kıyâmetten evvel vefat eyleyecektir..."[87]

Bununla beraber İsa(a.s.)'ın çarmıha gerilmesini kabul etmeyen, inkar eden Hrıstiyan mezhepleri de vardır. Gerinthi ve Tatianos mezhebinde olanlar asılmayı kabul etmezler. Tatianos şarap içmeyi haram saydığı için, Hrıstiyanlar onu sapık saymışlardır.[88]

Netice olarak İsa (a.s.)'ın yeryüzüne ineceği hususundaki görüş ve düşünceler, alimlerin ayet ve hadislere dayanarak yaptıkları yorumlardır. Gelecek ile ilgili haberleri, Allah'tan başka kimse kesin bir şekilde bilememektedir. Gayb ile ilgili bilgiler, Allah'ın yanındadır. Yalnız O, bu bilgileri bilmektedir.[89]

10 - Hicaz tarafından büyük bir ateşin çıkması.

Hz. Muhammed (s.a.v.), Hicaz tarafından çıkacak olan bu ateşin haşmetini şöyle haber vermiştir:

"Hicaz kıtasından bir ateş çıkmadıkça kıyâmet kopmayacak. Öyle bir ateş ki Basra'daki develerin boyunlarını aydınlatacaktır."[90]

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kıyâmet alâmetleri arasında andığı diğer bir husus da Mehdi'nin gelmesi

---

87 Hak Dini II, 1112 vd., Ateş, Y.İslama, I, 224 vd.
88 Ateş, Y.İslama, I, 226.
89 el-En'am 6/50, 59; el-A'raf 7/188; Yunus 10/20; Hud'/123; en-Neml 27/65
90 Müslim, Fiten, 42.

hadisesidir." Mehdi benim neslimdendir. Fatıma'nın evladındandır."[91] hadisi, bu konuya işaret etmektedir. Mehdi ile ilgili olarak rivâyet edilen diğer bir hadis de şöyledir:

Dünyanın (ömüründen) bir gün kalsa bile, muhakkak Yüce Allah o günü uzatacak. Benden veya ehl-i beytimden bir kişiyi gönderecek. Onun adı adıma, babasının adı da babamın adına uyacak. Yeryüzü zulüm ile dolduğu sırada, o yeryüzünü adaletle dolduracak."[92]

Bu hadiste geçen Mehdi'nin Hz.Hasan veya Hz.Hüseyin'den kimin neslinden geleceği hususunda farklı yorumlar yapılmıştır.[93]

D - Mükafat ve Ceza.

Her akıl sahibi, amellerin karşılıksız kalamayacağını, karşılığının verilmesinin gerektiğini kabul eder.

İnsan topluluklarında her kişi geçimini, çalışmasının karşılığını almak suretiyle temin eder. Herhangi bir insanın çalışmasının, emeğinin karşılığını vermeyen kişi, bütün insanlar tarafından hor ve hakir görülür. Bu gibi durumlarda adaleti sağlamakla görevli olan makamlara başvurulur. Yetkili makamlar hak sahibinin hakkını haksızdan alarak hak sahibine verir. Böylece haksızın da cezası verilmiş olur.

---

[91] Celaluddin b.Ebibekir es-Süyuti, el-Camiu's-Sağir, Beyrut 1990, s.552, No:9241; Muhammed Abdurrauf el-Menavi, Feyzu'l-Kadir Şerhu'l-Camii's-Sağir, Mısır 1938, VI, 277, H.No: 9241.

[92] Ebu Davud, el-Mehdi, 1.

[93] Azimabadi, Avnu'l-Ma'bud XI, 368 vd.

Bu şekilde, amellerin karşılığını alma veya ondan mesul olma düşüncesi olmazsa, bir kısım insanlar kendi arzu ve isteklerine göre hareket eder ve başkalarına zulüm yapmaktan çekinmezler. Böyle bir durumda da toplumda güvensizlik, huzursuzluk ve her türlü haksızlık meydana gelir.

Bununla beraber, adaleti temin etmekle görevli olan mercilerin adaleti eksiksiz olarak yerine getirmeleri mümkün olmayabilir. Bazen haksız kişi, torpil, rüşvet, yalan şahitler ve benzeri sebeplerin neticesinde cezadan kurtulabilir. Bazı olayların faillerinin tesbit edilmemesi veya yakalanmaması mümkündür. Dolayısı ile zulme uğrayan mağdur hakkını alamamış ve dünya hayatında hakkı kendisine ödenmemiş olmaktadır.

Bunun gibi, Allah'ın çeşitli hususlarla ilgili olan emirlerini yerine getirmeye çalışan, ibâdet eden ve haramın her çeşidinden korunan, nice insanlar dünya hayatı boyunca fakir ve yoksul olarak yaşamakta, yaptıklarının karşılığını dünya hayatında alamamaktadırlar. Bunun yanında her türlü hal ve hareketleri ile Allah'a isyan eden, O'nun emir ve yasaklarına uymayan bazı insanların da dünya hayatında zenginlik, varlık, zevk ve sefa içinde yaşadıkları görülmektedir. bu çeşit insanlar dünya hayatında yaptıklarının karşılığını, cezasını görmeden gitmektedirler.

Bütün bunlardan haberdar olan Yüce Allah hak sahibinin hakkını heba eder mi? Kendisine ibâdet eden, emir ve yasaklarına riâyet eden kişiler mükafatlarını ne zaman alacaklar? Tam bir adalet ve eşitliğin gerçekleşmesi gerekiyorken, yukarıda anlatmaya çalıştığımız gibi hareket eden insanların yaptıkları sonuçsuz kalır mı?

Yüce Allah, ahiret hayatında herkesin hakkını kendisine verecektir. Dünyada zulme uğrayanın hakkını zalim olan haksızdan alacak ve sahibine iade edecektir. Zalimi de cezasız bırakmayacaktır.

Dünya hayatında meydana gelen bu gibi olaylar, hakiminin Allah olacağı ahiret muhasebesine ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Çeşitli ayet ve hadisler de, insanların yaptıkları iyilik ve kötülüğün karşılığını eksiksiz bir şekilde ahirette görecekleri haber verilmiştir. Bu hususla ilgili olan bazı ayetler şöyledir:

كل نفس ذائقة الموت، وانما توفون أجوركم يوم القيمة.

"Her canlı ölümü tadacaktır. Yaptıklarınızın karşılığı, ancak kıyamet gününde size tamamen verilecektir."[94]

من كان يريد ثواب الدنيا فعند الله ثواب الدنيا والآخرة، وكان الله سميعاً بصيراً

"Kim dünya mükafatını isterse, (bilsin ki) dünyanın da ahiretin de mükafatı Allah'ın katındadır. Allah her şeyi işiten ve her şeyi görendir."[95]

من جاء بالحسنة فله خير منها، وهم من فزع يومئذ آمنون.

"Kim iyilikle (İlâhî huzura) gelirse, ona daha iyisi verilir. Ve onlar o gün korkudan da emin kalırlar. (Rablerinin huzuruna) kötülükle gelenler ise, yüzükoyun

---

[94] Alu İmran 3/185
[95] en-Nisa 4/134

cehenneme atılırlar. (Onlara): "Ancak yaptıklarınızın karşılığını görmektesiniz."(denir)" [96]

Bu konu ile ilgili olan bir hadis de şöyledir: "Şüphesiz Allah mü'mine hiç bir haseneyi (iyiliği) eksik mükafatlandırmaz. Mü'mine, hasenenin karşılığı hem dünyada verilir hem de ahirette onunla mükafatlandırılır. Kafire gelince, o dünyada iken, Allah için yapmış olduğu amellerin güzelleri sebebi ile doyurulur. Nihayet ahirete gittiği zaman, kendi lehine mükafatlanabileceği hiçbir hasenesi kalmamıştır."[97]

Anlnşıldığına göre, insanların yaptıkları iyilik ve kötülüklerin karşılığı olan mükafat ve ceza, dünya hayatında gerektiği gibi verilmemektedir.Bu durum, dünya hayatının bir özelliğidir ve ahiret hayatının gerektiğini ortaya koymaktadır.

---

96 en-Neml 27/89, 90 (Ayriyeten bu konu için bkz. ez-Zariyat 51/6; es-Saffat 37/39; el-Kamer/52, 53; en-Nebe'/29; el-Mü'min/17; ez-Zumer 39/48,70; el-Kehf 18/49; el-İsra 17/13,14.

97 Müslim, Münafikun, 57

II. KABİR HAYATI

Kabir kelimesi, Arapça olup kabere-yakburu fiilinin masdarıdır. Bu fiil kelime olarak bir yerin çukur olması ve herhangi bir şeydeki çukurluk demektir. Kabir de, insanın ölümden sonra defnedildiği yere verilen isimdir. Çoğulu Kübûr'dır.[98] Kabir, Türkçe'de daha çok mezar kelimesi ile ifade edilmektedir. Mezar kelimesi de Arapça olan bir kelimedir; zare-yezuru fiilinden türemiş olan bir isimdir ve ziyaret edilen yer anlamındadır.[99]

Kabir hayatına berzah hayatı da denir. Berzah, Arapça olan bir kelimedir ve çoğulu berazihtir. Kelime olarak iki şey arasındaki engel, aralık, fasıla, mania ve ayırıcı hudut demektir.[100]

Berzah, iki şeyin arasındaki engel ve mania manasını ifade etmesinden dolayı, ölüm anından kıyamet gününe kadar olan hayata berzah hayatı denmiştir. Buna göre ölen her insan bu maddi alemden, dünya hayatından ölümle ayrılmış oluyor. ölümden sonra, kıyametteki dirilişe kadar bulunacağı yer, berzah alemidir. Berzah alemi, maddi

---

98 İbn Manzur, Lisan, V, 67 vd.; İsmail b.Hammad el-Cevheri, es-Sihah, Mısır tsz., II, 784; Asım Efendi, Kamus Tercemesi, İstanbul 1305, II, 614.

99 Ferit Develioğlu, Osmanlıcı Türkçe Lugat, Ankara 1970, S.764.

100 İbn Manzur, Lisan, III, 8; el-Cevheri, es-Sihah, I, 419; A.Efendi, Kamus, I, 1007.

olan dünya hayatı ile ahiretteki dirilişin arasındaki fasıladır.[101]

Yukarıda ifade edildiği gibi insanın dört konağı, her biri bir öncekinden daha büyük olan dört evi vardır: Birincisi Anne karnı. ikincisi, daha sonraki alemde saadet ya da şekavetine sebep olacak amellerin içinde kazanıldığı dünya evi. Üçüncüsü, bu dünya evinden daha büyük ve daha geniş olan berzah evi. Dördüncüsü de kendisinden sonra başka bir gidiş yeri olmayan ve kendisinde ebedi kalınacak olan ahiret hayatıdır.

Dünya evine nisbetle anne karnı ne derece küçükse, berzah evine nisbetle de dünya öyledir. Çünkü berzahta ruh hem Cennet'te ve gökte ve hem de kabirdeki bedenin içinde olabiliyor ki bu, ruhun bu alemdeki süratliliğindendir.[102]

Hz. Muhammed (s.a.v.)'in, "dünyanın son ve ahiretin ilk durağı"[103] olarak nitelendirdiği berzah hayatına inanmak, İslam dininin vecibelerindendir.[104] Bu hayatın varlığı hakkında çeşitli ayet ve hadisler vardır. Rivayet edildiğine göre, Hz.Ali "Tekâsûr suresi ininceye kadar kabir azabından şüphe ederdik."[105] diğer bir rivayete göre de: "İnsanlar şüphe ederdi."[106] demiştir. Yüce Allah bu surede şöyle buyurmuştur:

---

101 İbn Manzur, Lisan, III, 8; el-Cevheri, es-Sihah, I, 419; A.Efendi, Kamus, I,. 1007; Develioğlu Lugat, S.112; Muallim Naci, Lugat-ı Naci, İstanbul, 1978, s.160.

102 Erzurumlu, Marifetname, I, 60; Sabık, el-Akaid, s.241 vd.

103 İbn Hanbel, I, 63.

104 Mustafa Zihni, Sevabu'l-Kelam fi Akaidi'l-İslam, istanbul 1327, s.244.

105 Tirmizi, Tefasir, 2.

106 Hasan el-İvedi el-Hamzavi, Meşariku'l-Envar fi Fevzi Ehli'l-İtibar, Mısır 1316, s.75 vd.

ألهاكم التكاثر. حتى زرتم المقابر. كلا سوف تعلمون. ثم كلا سوف تعلمون.

"(Mal, mülk ve servette) çoklukla övünmek, sizi tutkuyla oyalayıp kendinizden geçirdi. öyle ki, kabirleri ziyaretinize (ölüp kabre girişinize) kadar sürdü. Hayır! Yakında bileceksiniz! Yine hayır! Yakında bileceksiniz."[107]

Bu ayetlerdeki sıraya göre ikinci bilme kabir hayatında olacaktır. Oradaki azabı tatmakla, dünyada inanmadıkları şeylerin (ölümden sonraki hayatın) gerçek olduğunu öğreneceklerdir.[108]

Kabir hayatına işaret eden başka bir ayet şöyledir:

ولنذيقنهم من العذاب الأدنى دون العذاب الأكبر.

"Onlara (o kafir ve münafıklara) o en büyük azaptan önce, yakın azaptan tattıracağım."[109] Abdullah b.Abbas (ö.68/687), Ebu Hanife (ö.150/767), İmam Maturidi (ö.333/944) ve daha pek çok sahabe, tabiin ve daha sonra gelen alimler, bu ayette kabir hayatına işaret edildiğini söylemişlerdir. Ayetteki en büyük azabı, ahiretteki azap ve yakın azabı da kabir hayatındaki azap olarak yorumlamışlardır. Her ne kadar bazı alimler bunu dünya hayatındaki azap olarak tanımlamaya çalışmışlarsa da,

107 et-Tekasur 102/1-4
108 Toprak, Hayat, s.324.
109 es-Secde 32/21

anlatmaya çalıştığımız gibi, bir çok alim bunu kabir azabı olarak tanımlamışlardır.[110]

Kur'an-ı Kerim'in başka yerlerinde de, diğer bazı ayetlerde Kabir hayatına işaret edilmiştir.[111] Bununla beraber, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in de kabir hayatı ile ilgili olarak söylemiş olduğu hadisler vardır. Peygamber (s.a.v.) Mirac'a çıktıklarında, orada bakırdan tırnaklarla yüzlerini ve göğüslerini tırmalayan insanlar gördüğünü ve Cebrail (a.s.)'dan bunların kim olduklarını sorduğunda bunların, gıybet eden kimseler olduğunu öğrendiğini haber vermiştir.[112] Bu insanlar, berzah aleminde bulunduklarına göre, demek ki gıybet ederek, başkalarının etini yiyenler, berzahta bu şekilde azaplandırılmaktadırlar.[113]

Ashabtan semuretü'bnü Cündeb diyor ki: Resûlullah (s.a.v.) namaz kılınca, yüzünü bize döner ve; "Bu gece sizden kim rüya gördü? diye sorardı. Eğer rüya gören varsa, anlatırdı. O da, "Maşaallah" derdi. Yine bir gün: "Sizden rüya gören var mı? diye sordu.

Biz "Hayır" deyince, kendisi: "Fakat ben bu gece gördüm ki, iki adam gelip benim elimden tuttu ve beni Arz-ı Mukaddes'e (mukaddes yere) götürdüler. Bir de baktım ki bir adam, elinde bir demir çengelle ayakta durmuş ve o çengeli bir defa ağzının bir tarafından sokuyor. Kafasına kadar varınca, çıkarıp bir defa da diğer taraftan sokuyor.

---

110 Numan b.Sabit Ebu Hanife, Vasiyyetname, el yazma, Konya Yusufağa Kütüphanesi nr.7173/7, V.113; Ebu Mansur el-Maturidi, Akaid Risalesi, trc.Yusuf Ziya Yörükan, İstanbul 1953, s.27; Abdullah Siracuddin, el-İman bi Avalimi'l-Ahireti ve Mevakıfiha, Halep 1977, s.65

111 Taha 20/124; et-Tur 52/47

112 İbn Hanbel, III, 224.

113 Toprak, Hayat, s.357

Bu arada yüzünün öbür tarafının dağılmış olan etleri birleşiyor ve tekrar oraya çengeli takıyor (böylece devam ediyor). "Bu nedir?" dedim.

"Gel" dediler ve gittik. Ta ki, kafası üzerine yatan bir adam gördük. Baş ucunda da elinde bir avuç dolusu taş olan bir adam vardı ki, onlarla o adamın başını yarıyor. Vurduğu zaman, alması için taş yuvarlanıp tekrar o adama geliyor. Taş dönünceye kadar, adamın (yarılmış olan) başı bitişiyor ve eski haline dönüyor. Adam tekrar taşı vuruyor. "Bu nedir?" diye sordum.

"Gel" dediler ve gittik. Ta ki üstü dar, altı geniş olan fırın gibi bir deliğe geldik.

Altında ateş yanıyordu. Yaklaşınca, neredeyse oradan çıkacak kadar yükseldiler. Ateş alçalınca, tekrar oraya döndüler. O deliğin içinde çıplak kadın ve erkekler vardı.

"Bunlar kimdir?" dedim.

Yine "Gel" dediler ve gittik. Ta ki ortasında ayakta duran bir adamın bulunduğu, kandan bir nehre vardık. Bir adam da elinde taşlar olduğu halde nehrin kenarında duruyordu. Nehirdeki adam oradan çıkmağa yönelince, kıyıdaki adam onun ağzına bir taş atıyor ve o eski yerine dönüyordu. Her çıkmak istediğinde, böyle yapıyordu. "Bu nedir?" diye sordum.

"Gel" dediler ve içinde büyük bir ağaç bulunan yemyeşil bir bahçeye varıncaya kadar yürüdük. O ağacın köklerinde ihtiyarlar ve çocukları vardı. Bir de baktım ki, ağacın yakınında bir adam önündeki ateşi yakıyor. (Yanımdaki iki arkadaşım) beni ağaca çıkardılar ve şimdiye kadar daha güzelini hiç görmediğim bir eve girdiler ki, o evde adamlar, ihtiyarlar, gençler, kadınlar ve çocuklar

vardı. Sonra beni oradan çıkartıp ağaca yukarı yükselttiler. Daha güzel ve daha faziletli bir eve getirdiler ki, orada da ihtiyarlar ve gençler vardı. (Arkadaşlarıma) dedim ki:

- Beni bu gece dolaştırdınız. Gördüklerimden haber verin.

- Peki dediler ve devam ettiler: "Gördüğün, yanağına çengel takılan adam yalancıdır. Yalan söylerdi ve yalanına, ufuklara yayılıncaya dek göz yumulurdu. Ve işte ona kıyamet gününe kadar gördüğün şey (azap) yapılır. Gördüğün başı yarılan adam ise, Allah'ın kendisine Kur'an öğretip de gece uyuyan, gündüz de onunla amel etmeyendir. Ona da kıyamet gününe kadar o (azap) yapılır. O çukurda gördüklerin ise, zina edenlerdir. Nehirde gördüğün ise, faiz yiyenlerdir.

Ağacın kökünde gördüğün ihtiyar, İbrahim (a.s.) idi. Etrafındaki çocuklar da insanların çocukları. Ateş yakan, cehennem bekçisi malik idi. Girdiğin birinci ev, bütün mü'minlerin evi idi. Bu ev ise, şehitlerin evidir. Ben Cebrail'im. Bu (arkadaşım) da Mikâil'dir. Başını kaldır" dediler. başımı kaldırınca, üstümde bulut gibi bir şey vardı. Dediler ki:

- O senin yerindir. Dedim ki:

- Beni bırakın yerime gideyim. dediler ki:

Senin daha tamamlamadığın ömrün var, onu tamamlayınca, yerine gelirsin."[114]

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in rüyası da sadık (doğru) rüya ve vahiy hükmünde olduğu için, burada Peygamber

---

[114] Buhari, Cenaiz, 92;Ta'bir, 48.

(s.a.v.)'in anlattıkları, şüphesiz Allah'ın ona gösterdiği berzah alemine ait işlerdendir. Buna göre:

a- Ağzı çengelle yırtılmak,

b- Tepesi üstüne durup kafası taşla yarılmak

c- Tandır gibi bir yerde ateşle azap edilmek ve

d- Kandan bir ırmak içinde, kıyıdaki bir adam tarafından taşlanmak da berzahta görülen azap şekillerindendir."[115] Yine kabir azabı ile ilgili olarak Resulullah (s.a.v.), "Kabir azabının çoğu bevl (idrar)dendir."[116] diye buyurmuştur. Diğer bir hadiste de, rastladığı iki kabirde bulunanların azap çekmekte olduklarını haber vererek, bunların birisinin azap sebebinin dedikodu yapmasından ve diğerinin ise, bevlinden (idrarından) sakınmamak olduğunu bildirmiştir.[117]

Hz. Muhammed (s.a.v) aynı zamanda, kabirdeki mü'mine sabah akşam Cennet'teki yerinin gösterildiğini haber vermiştir: "Sizden biriniz vefat ettiğinde, sabah ve akşam ona kendi oturacağı makam(yer) gösterilir. O kimse cennetliklerden ise, cennetliklere ait makamlardan bir makam, cehennemliklerden ise, cehennemliklere ait makamlardan bir yer (kendi gideceği yer) kendisine gösterilir ve ona :"Burası senin oturacağın (varıp kalacağın) yerdir. Nihayet kıyamet gününde Allah seni o makamına gönderecektir," denilir.[118]

---

115 Toprak, Hayat, s.360.

116 İbn Mace, Taharet, 26; İbn Hanbel, II, 388

117 Buhari, Vudu, 57; Cenaiz, 79,88;Nesei, Cenaiz, 116; Darimi, Taharet, 60; İbn Hanbel, I,. 225.

118 Müslim, Cennet, 17; Buhari, Cenaiz, 88; İbn Mace, Zühd, 32; Tirmizi, Cenaiz, 71, Nesei, Cenaiz., 116; Muvatta, Cenaiz, 116.

Tefsir ilmi ile uğraşan alimler, yukarıda manaları üzerinde durduğumuz ve aynı manaları ifade eden diğer bazı ayetlere dayanarak kabir hayatının varlığını kabul etmişlerdir. Bunun yanında, çeşitli hadislerde kabir hayatından bahsedilmiştir.Çalışmamızda bu hadislerden bazılarına yer verdik.

Kabir hayatında nimet ve azabın nasıl olduğunu kesin çizgilerle tanımlamak mümkün değildir. Bu bir gayb konusudur. Kur'an ve sünntte, bu konuda çok detaylı bilgi verilmemiştir. Kur'an ve sünnetin dışındaki rivayetler de, muteber sayılmamaktadır.

III. AHİRET HAYATININ VARLIĞI ve ZARURİLİĞİ

A- Ahiretin Tanımı

Arapça bir kelime olan ahiret, âhir kelimesinin müennes şeklidir. Kelime olarak ahiret son, sonra olan, sonuç, netice, nihayet, sonuncu ve benzeri manalar için kullanılır. Diğer bir ifade ile evvel kelimesinin zıddıdır. Ahiret kelimesi, uhra kelimesi ile aynı anlamdadır.

İslam kültüründe ise, ahiret öbür dünya manasında kullanılmıştır. Dünya hayatında yaşayan bütün canlılar için ahiret, son hayat demektir. Kur'an'ın çeşitli ayetlerinde bazen ahiret dar(mekan, ev) veya yurt kelimeleriyle beraber kullanılmıştır. Dar-ı Dünya ve Dar-ı Ahiret gibi.[119] Birçok ayette de ahiret kelimesi tek başına kullanılmıştır.[120]

B- Ahiret Hayatının Varlığı

Ahiretin varlığını gündeme getiren ve kısa bir hikâye mahiyetinde olan bir ayet şöyledir:

وإذ قال إبراهيم رب أرني كيف تحيي الموتى؟ قال أولم تؤمن؟ قال

بلى ولكن ليطمئن قلبي. قال بلى فخذ أربعة من الطير فصرهن إليك

[119] el-Ankebut 29/64

[120] el-İsfahani, el-Müfredat, s.13 vd., İbn Manzur, Lisan, IV, 14 vd.; ibrahim Mustafa ve diğerleri, el-Mu'cemu'l Vesit, Tahran tsz.ı, 8 vd.

ثم اجعل على كل جبل منهن جزءا ثم ادعهن يأتينك سعيا. واعلـــم

أن الله عزيز حكيم.

"Bir zamanlar İbrahim de Rabbine, "Ey Rabbim! ölüyü nasıl diriltttiğini bana göster." dedi. Rabbi ona, "Yoksa inanmadın mı?" deyince, "hayır! İnandım. Lâkin kalbimin mutmain olması için görmek istedim " dedi. Bunun üzerine, "Öyleyse kuşlardan dört tanesini yakala, onları yanına al, sonra (kesip parçala), her dağın başına onlardan bir parça koy. Sonra onları kendine çağır, koşarak sana gelirler. Bil ki Allah azizdir, hakimdir." buyurdu.[121]

Hz. İbrahim, ölen bir canlının yeniden nasıl dirileceğini merak etmiş ve bunun kendisine gösterilmesini Rabbinden istemiştir. Allah teâla ona, ayette geçtiği gibi maddi bir örnekle cevap vermiş, keyfiyet izah edilmemiştir. Bundan önceki ayetlerde de geçtiği gibi peygamberlere verilen bu ve benzeri olaylar, birer mu'cizedir. Mühim olanı, Allah'ın bütün canlıları özellikle insanı mutlaka diriltip hesaba çekeceğine kesinlikle iman etmektir. Bizim de aklımıza böyle sorular gelebilir.Bu çeşit soruların cevabı, bu ayetlerde verilmiştir. Bu gibi kıssalar insanlara ders vermekte, inanç açısından onları uyarmaktadır.[122]

Ahiret hayatının varlığına inanmayanlar, onda umulan bir şey olmadığından dolayı ona ihtiyaç olmadığını, vücud azaları çürüdükten, toprak olup yok olduktan sonra tekrar bir araya gelmelerinin mümkün olmadığını ve insanların eskiden beri gördüğü şeylere muhalif göründüğünü ileri sürerek inkar etmektedirler.[123]

---

[121] el- Bakara 2/260

[122] ez-Zemahşeri, el-Keşşaf,I,148 vd; Seyyd Kutup, fi Zilali'l-Kur'an, Beyrut 1971, I, 441vd.

[123] Afif Abdulfettah Tabbare, Ruhu'd-Dini'l-İslami, Beyrut 1973, s.121.

İnkarcıların bu görüşleri, Yüce Allah'ın ayetlerine ve akla, mantığa, sağlam insan düşüncesine ters düşmektedir. Amellerin sonucunun dünya hayatında tam olarak elde edilmediği, bunun için ahiret hayatına ihtiyaç olduğu yukarıda izah edildi. Kur'an'ın çeşitli ayetleri de inkarcıların bu görüşlerine cevap mahiyetindedir. Ahiret hayatında umulan herhangi bir şeyin olmadığını savunan insanlara cevap durumunda olan bazı ayetler şöyledir:

فكيف إذا جمعناهم ليوم لا ريب فيه و وفيت كل نفس ما كسبت

وهم لا يظلمون.

"Fakat, onları gelmesinde şüphe edilmeyen bir gün için topladığımız ve hiçbir haksızlığa uğramaksızın herkese kazandığı şeyler tastamam ödendiği zaman, halleri nice olur?"[124]

يوم تجد كل نفس ما عملت من خير محضراً وما عملت من سوءٍ ،

تود لو أن بينها و بينه أمداً بعيداً ، و يحذركم الله نفسه والله رؤف بالعباد..

"Herkesin, iyilik ve kötülük olarak yaptığı her şeyi karşısında hazır bulduğu günde(insan) isteyecek ki kötülükleri ile kendisi arasında uzun bir mesafe bulunsun. Allah, kendisine (karşı gelmekten) sizi sakındırıyor. Allah, kullarına oldukça şefkatlidir.[125]

الذين آمنوا وهاجروا في سبيل الله بأموالهم و أنفسهم أعظم درجة

عند الله، وأولئك هم الفائزون.

[124] Alu İmran 3/25
[125] Alu İmran 3/30

"İman edip de hicret edenler ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad edenler, rütbe bakımından Allah katında daha üstündürler. Kurtuluşa erenler de işte onlardır."[126]

وﷲ ما فى السموات وما فى الأرض ليجزي الذين أساؤا بما عملوا و

يجزي الذين احسنوا بالحسنى.

"Göklerde ve yerde bulunanlar, hep Allah'ındır. Bu, Allah'ın, kötülük edenleri yaptıklarıyla cezalandırması, güzel davrananları da daha güzeliyle mükafatlandırması içindir." [127]

أفحسبتم أنما خلقناكم عبثاً و أنكم الينا لا ترجعون.

"Sizi sadece boş yere yarattığımızı ve sizin hakikaten huzurumuza geri getirilmeyeceğinizi mi sandınız?[128]

Bütün bu ayetlerden anlaşılacağı üzere dünyadaki bütün canlılar içinde vazife ve sorumluluk taşıyan yegâne varlık insandır. Esasen insan hayatını anlamlı kılan, ona değer katan temel özellik, insanın bir vazife ve sorumluluk varlığı oluşudur. Bu sebeple, vazifelerini ihmal eden ve sorumsuz bir hayat yaşayan insanlar, gerçek anlamda insanlık değerini yitirmiş olurlar. Bu dünyada bir kısım insanlar, insanlığının gereği olan vazifeleri ihmal etmiş ve bunların sorumluluğundan da kurtulmuş olabilirler. Ancak, yukarıdaki ayet açıkça gösteriyor ki, ilahi sorumluluktan

---

[126] et-Tevbe 9/20

[127] en-Necm 53/31.

[128] el-Mu'minun 23/115.

kurtulmak ve Allah'ın huzurunda hesap vermekten kaçmak hiç kimse için mümkün değildir.

Bunun aksini düşünmek, ahlak nizamını ve bu nizamın temeli olan mutlak adaleti inkar etmek sonucuna götürür.

Kur'an'da, bu hususla ilgili olan daha pek çok ayet vardır.[129]

İnkarcıların: "İnsanın vücudu çürüyerek toz ve toprak haline geldikten sonra, bir araya gelip dirilmesi mümkün değildir."şeklindeki ifadeleri de, Kur'an'ın çeşitli ayetlerinde reddedilmiş ve bu çeşit düşüncelere Yüce Allah tarafından cevap verilmiştir:

وهو الذي يبدؤا الخلق ثم يعيده وهو أهون عليه، وله المثل الأعلى في

السموات والأرض وهو العزيز الحكيم.

"İlkin mahlukunu yaratıp (ölümden) sonra bunu (yaratmayı) tekrarlayan O'dur, ki bu, O'nun için pek kolaydır. Göklerde ve yerde bulunan en yüce sıfatlar O'nundur. O, mutlak güç ve hikmet sahibidir.[130]

فلا يحزنك قولهم إنا نعلم ما يسرون وما يعلنون. أو لم ير الإنسان أنا

خلقناه من نطفة فإذا هو خصيم مبين. وضرب لنا مثلاً و نسي

[129] Bkz.el-Bakara 2/4, 18; el-En'am 6/22; el-Kehf 17/41; er-Rum 30/27; Sebe', 34/21; et-Teğabum 64/9; el-Mürselat 77/15...

[130] er-Rum 30/27

خلقه. قال من يحيي العظام وهي رميم. قل يحييها الذى أنشأها أول مرة، وهو بكل خلق عليم.

"Ya Muhammed! O halde onların sözleri sakın seni üzmesin. Çünkü biz, onların gizlemekte olduklarını da açığa vurduklarını da biliyoruz. İnsan görmüyor mu ki, biz onu nutfeden (sudan) yarattık. Bir de bakıyorsun ki, açıkça isyan ediyor. Kendi yaratılışını unutarak, bize karşı misal iradına kalkışıyor ve "Şu çürümüş, un olmuş kemikleri kim diriltecek?" diyor. De ki, onları ilk defa yaratmış olan diriltir. Çünkü O, her türlü yaratmayı gayet iyi bilir."[131]

إنما أمره إذا أراد شيئاً أن يقول له كن فيكون. فسبحان الذى بيده ملكوت كل شيئ و اليه ترجعون.

"O'nun işi, bir şey yaratmak istediği vakit, sadece "Ol!" demektir ve o şey derhal var olur. Her şeyin mülkü kendi elinde olan Allah'ı tesbih ve takdis ederim. Siz elbette sadece O'na gönderileceksiniz."[132]

Bu ayetler, çürüyen, toz toprak haline gelen kemiklerin Yüce Allah tarafından tekrar yaratılacağını ve bunun Allah için zor bir şey olmadığını bildirmektedirler. Aynı hususu dile getiren başka ayetler de vardır.[133]

Hz. Peygamber (s.a.v.) de bu hususta şöyle buyurmuştur:

"Her insanoğlu, kuyruk sokumundaki bir hücreden başka toprak olacak. Kıyamet gününde insanlar o hücreden yaratılarak meydana gelecekler."[134]

İnkarcıların, "Ahiret hayatına inanmanın, insanların eskiden beri gördüğü alışılmış şeylere ve tabiat olaylarına

---

131 Yasin 36/76-79

132 Yasin 36/82,83.

133 Bkz.el-En'am 6/12; Hud 11/4; er-Ra'd 13/35; Meryem 19/68; el-Mü'minun 23/16; el-Casiye 45/24-26

134 Muvatta', Cenaiz, 16.

ters düştüğü" şeklindeki iddiaları; asırlarca önce Yüce Allah tarafından şu ayetlerle reddedilmiştir:

يا أيها الناس إن كنتم في ريب من البعث فإنا خلقناكم من تراب ثم

من نطفة ثم من علقة ثم من مضغة مخلقة و غير مخلقة لنبين لكم، و

نقر في الأرحام ما نشاء الى أجل مسمىً ثم نخرجكم طفلا ثم لتبلغوا

أشدكم و منكم من يتوفى ومنكم من يرد الى ارذل العمر لكيلا

يعلم من بعد علم شيئاً ، و ترى الأرض هامدة فإذا أنزلنا عليها الماء

"Ey İnsanlar! Eğer yeniden dirilmekten şüphede iseniz, şunu bilin ki, biz sizi topraktan, sonra nutfeden, sonra pıhtılaşmış kandan, sonra hilkati belli-belirsiz bir lokma et parçasından yarattık. Sonra (kudretimizi) açıkça gösterelim diye dilediğimizi bir süreye kadar rahimlerde bekletiriz. Sonra sizi bir bebek olarak dışarı çıkarırız. Sonra güçlü çağınıza ulaşmanız için (sizi büyütürüz). İçinizden kimi vefat eder. Yine içinizden kimi de ömrün en verimsiz çağına kadar götürülür. Ta ki her şeyi bilen bir kimse olduktan sonra bir şey bilmez hale gelsin. Sen, yeryüzünü de kupkuru ve ölü bir halde görürsün. Fakat, biz üzerine yağmur indirdiğimizde o, kıpırdanır, kabarır ve her çeşitten iç açıcı bitkiler verir. Çünkü Allah, hakkın ta kendisidir. O, ölüleri diriltir. Yine O, her şeye hakkıyla kadirdir. Kendisinde şüphe olmayan kıyamet vakti de gelecek. Allah, kabirlerdeki kimseleri diriltip kaldıracaktır."[135]

---

[135] el-Hac 22/5-7

Bu ayetlerde, öldükten sonra tekrar dirilmeyi inkar edenlere karşı önce, insanın ilkten yaratılışının seyri veciz bir şekilde ifade buyuruldu ki, insanın nutfe, yani sperma halinden başlayarak dünyaya gelişine kadarki bu oluşumu, anatomi ilmince de te'yiden ortaya konulmuştur. Ayrıca Cenab-ı Hak, inkarcıları ikna için, her yıl ölmekte ve yeniden dirilmekte olduğunu görüp durduğumuz bitkilerin bu durumundaki inceliğine dikkatleri çekmiştir. Yine bu ayetlerde, gerek insanın dünyaya gelişinin, gerekse her yıl kuruyup ölen yeryüzünün hep yeniden dirilmesinin yaratıcı güce işaret ettiği açıklanmıştır.[136]

ونزلنا من السماء ماءً مباركاً فأنبتنا به جنات و حب الحصيد.

والنخل باسقات لها طلع نضيد. رزقاً للعباد، و أحيينا به بلدة ميتا

كذلك الخروج.

"Gökten bereketli bir su indirdik. onunla bahçeler ve biçilecek taneler bitirdik. (Yağmurla, bahçeleri ve ekinleri yetiştirdik.) Kullara rızık olması için birbirine girmiş, küme küme tomurcukları olan uzun boylu hurma ağaçları yetiştirdik. Ve o su ile, ölü bir toprağa can verdik. İşte hayata yeniden çıkış da böyledir.[137]

Yani ölen topraklar nasıl su ile canlanıyor, ağaçlara taze bir hayat geliyor ve bitkiler yerden çıkıp yeşeriyorsa,

---

136 Geniş bilgi için bkz. Kutup, fi Zilal, V, 579 vd.; Muhammed Ali es-Sabuni, Safvetu't;Tefasir, İstanbul 1987, Iı, 281 vd.

137 Kaf 50/9-11

insanlar da ahiret gününde öyle yaratılacaklar ve kabirlerinden çıkacaklardır.[138]

اللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ لَيَجْمَعَنَّكُمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ لَارَيْبَ فِيهِ. وَمَنْ اَصْدَقُ مِنَ اللّٰهِ حَدِيثًا.

"Allah ki ondan başka hiç bir ilah yoktur. Elbette sizi kıyamet günü toplayacaktır. Bundan asla şüphe yoktur. Söz bakımından Allah'tan daha doğru kim vardır?"[139]

Yukarıdan beri izah etmeye çalıştığımız gibi, Kur'an-ı Kerim'in birçok ayetinde ahiret hayatının varlığı haber verilmiştir. Hatta, çeşitli ayetlerde ahirete iman, Allah'a imandan hemen sonra zikredilmiştir.

Bir de, Hz. Muhammed (s.a.v.)'den "İman nedir?" diye sorulunca, ahirete imanın da içinde bulunduğu imanın altı şartını sayarak cevap vermiştir.[140]

Hz. Muhammed (s.a.v.) gibi diğer bütün peygamberler, ahiret hayatına inanmayan veya inanmakta şüpheye düşenleri tekfir etmişlerdir.[141] Ahirete iman olmadan, imanın diğer esaslarının meydana gelmesi hiç bir şeyi ifade etmez.

Görüldüğü gibi ahiret hayatının varlığı Allah, Hz. Muhammed (s.a.v.),diğer bütün peygamberler, veliler ve alimler tarafından haber verilmiştir. Bazı insanların, "Ahiret hayatını görmeden nasıl inanalım?" şeklindeki tasavvurları, büyük bir cehaletin eseridir. Ömründe hiç

---

[138] el-Beydavi, Envar, II, 227; Celaluddin Muhammed b. Ahmed el-Mahalli ve es-Suyuti, Tefsiru'l-İmameyn el-Celileyn, Dımaşk 1969, s.686 vd.

[139] en-Nisa 4/87

[140] Ali Nasıf, et-Tac, 1961; I, 25.

[141] el-Mevdudi, Mebadi, s.85.

şehir görmemiş olan bir köylü, "Ben şehirleri görmedim. Onun için anlatılan kalabalıkların, bina, mağaza ve fabrika gibi şeylerin var olduğuna inanmıyorum" demesi, büyük şehirlerin ve bu şehirlerdeki kalabalığın varlığını etkilemediği ve olmamasını gerektirmediği gibi, ahiret gününü de bu şekilde inkar edenlerin durumu, ahiret gününün varlığını etkilemez ve olmamasını gerektirmez.

Kelam ilminde, akıl ve deneyle isabet edilmeyen ve yalnız peygamberler vasıtasiyle gelen nakli delillerle sabit olan itikadi esaslara, "sem'iyyet" adı verilmektedir ki, kabir ahvali, ölümden sonra dirilme, hesap, sırat, cennet, cehennem ve ru'yetullah (ahirette Yüce Allah'ın görülmesi) gibi ahiretle ilgili konuların hepsi sem'iyyettandır. Sem'iyyat bahislerinde akıl, haber verilenleri tasdike yarar. Yoksa haber verilmeyen hususları araştırmak, onun görevi değildir. Zaten buna gücü de yetmez.[142]

Bununla beraber, Kur'an-ı Kerim'in verdiği bilgilere göre, insanların öldükten sonra dirilmeleri dünya hayatında iki şekilde vaki olmuştur:

1- Manevi olan dirilme (uykudan uyanma):

الله يتوفى الأنفس حين موتها والتى لم تمت فى منامها فيمسك الذى قضى عليها الموت ويرسل الأخرى الى أجل مسمى ، إن فى ذلك لآيات لقوم يتفكرون.

"Allah, ölenin ölüm zamanı gelince, ölmeyenin de uykusunda ruhlarını alır. Bu suretle hakkında ölümle hükmettiği (ruhu) tutar, ötekini muayyen bir vakte kadar

142 Toprak, Hayat, s.21 vd.

(bedene) salıverir. Şüphe yok ki bunda, iyi düşünecek bir kavim için kesin ibretler vardır."[143]

Bu ayete göre insan öldüğü zaman, ruhu tamamen bedeninden ayrılır. Buna büyük ölüm denir. Uyku halinde ise, ruhun bedenden ayrılması zahiridir. Tamamen bedenden ayrılmamaktadır. Bu da bir nevi küçük ölümdür. Ölüm veya uyku halinde, ruhun bedenden hakikaten veya zahiren ayrılışı, Allah'ın öldürmeye ve yaşatmaya kadir olduğuna ve öldükten sonra tekrar diriltmeye gücünün yeteceğine delildir.[144]

Yine bu ayette geçen "(Allah) ölmeyenin de uykusunda ruhunu alır." ifadesi, alimler arasında tartışma konusu olmuş ve bu hususta farklı yorumlar yapılmıştır.[145]

2- Maddi olan dirilme:

وإذ قتلتم نفسا فادارأتم فيها والله مخرج ما كنتم تكتمون. فقلنا

اضربوه ببعضها، كذلك يحيي الله الموتى ويريكم آياته لعلكم تعقلون.

"(İnek kesildikten sonra Allah buyurdu:) Hani sizden biriniz bir adam öldürmüştü de onun katili hakkında birbirinizle atışmıştınız. Halbuki Allah, gizlemekte olduğunuzu ortaya koyacaktır. "Haydi şimdi (öldürülen) adama, (kesilen ineğin) bir parçasıyla vurun." dedik. Böylece Allah ölüleri diriltir, size ayetlerini (peygamberine

---

143 ez-Zumer, 39/42

144 es-Sabuni, Safve, III, 82.

145 Bu konuda geniş bilgi için bkz. et-Taberi, Cami', XXIV, 12; el-Kurtubi, el-Cami', XV, 169 vd., er-Razi, Mefatih, XXVI, 284

verdiği mucizelerini) gösterir. Umulur ki, düşünür de gerçeği anlarsınız."[146]

أو كالذى مر على قرية وهي خاوية على عروشها، قال أنى يحـــيى
هذه الله بعد موتها، فأماته الله مائة عام ثم بعثه، قال كم لبثتم، قـــال
لبثت يوما او بعض يوم. قال بل لبثت مائة عام فانظر الى طعامك و
شرابك لم يتسنه وانظر الى حمارك ولنجعلك أية للناس وانظـــر الى
العظام كيف ننشزها ثم نكسوها لحماً. فلما تبين له قال اعلم أن الله
على كل شيئ قدير.

"Yahut görmedin mi o kimseyi ki, evlerinin çatıları duvarları üzerine çökmüş (yıkık dökük olmuş) ıssız bir kasabaya uğradı, "Ölümden sonra Allah bunları nasıl diriltir acaba?" dedi. Hemen Allah onu öldürdü. Yüz sene sonra tekrar diriltti." ve kadar kaldın burada? dedi. "Bir gün yahut bir kaç saat " dedi. Allah ona, "Bilakis yüz sene kaldın. Yiyeceğine ve içeceğine bak, henüz bozulmamıştır. Bir de eşeğine bak. Seni insanlar için bir ayet (ibret işareti) kılalım diye (yüz sene ölü tuttuk sonra tekrar dirilttik.) Şimdi sen kemiklere bak, onları nasıl birbir üstüne koyuyor, sonra ona nasıl et giydiriyoruz." dedi. Durum kendisince anlaşılınca, "Şüphesiz Allah'ın her şeye kadir olduğunu bilmeliyim." dedi.[147]

Ayette sözkonusu olan yıkık kasabaya uğrayan zatın kim olduğu hususunda çeşitli rivayetler vardır. Fakat alimlerin ekseriyetine göre bu zat, Üzeyr (a.s.)dır.[148] Üzeyr (a.s.) azığını almış, eşeğine binmiş giderken, evleri yıkılmış

---

146 el-Bakara 2/72,73
147 el-Bakara 2/259
148 el-Beydavi, Envar, I, 57; er-Razi, Mefatih, VII, 31.

harabe haline gelmiş, orada oturanlardan kimsecik kalmamış bir kasaba veya köy yıkıntılarının yanına gelir, orada konaklar. Etrafına bakar, bu şekilde ölenlerin nasıl dirileceğini düşünür. O anda uykusu gelir yatar. Allah onu öldürür ve yüz sene sonra diriltir. Yiyecekleri hiç bozulmamış, ancak eşeğinin kemikleri kalmıştır. Yıkık kasaba da imar edilmiştir. Uyandığı ilk anda, bir gün kadar veya daha az bir zaman uyuduğunu zanneder. Yiyeceklerine bakınca, gerçekten böyle olduğunu sanır. Eşeğine bakınca, durumu anlar. Allah, Üzeyr (a.s.)'ın gözü önünde eşeğini diriltir. Böylece Allah'ın kudret ve azametini çıplak gözle müşahade eder.[149]

"İbrahim de bir zaman: "Rabbim, ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster! demişti. (Allah): "İnanmadın mı?" dedi. İbrahim: "Hayır inandım, fakat kalbim kuvvet bulsun diye (görmek istiyorum.)" dedi. "O halde kuşlardan dördünü tut, onları yanına al. Sonra (kesip parçala ve) her dağın başına onlardan birer parça koy. Sonra onları kendine çağır. Koşarak sana gelecekler. Bil ki Allah daima galip ve hikmet sahibidir."dedi."[150]

Bu ayetteki fesurhunne kelimesi kesre ile fesirhunne şeklinde de okunabilir. Aşağı yukarı aynı manaya çıkmaktadır.[151] Bu kelime hakkında çeşitli rivâyetler vardır. Hatta bu kelimenin Süryanice'den Arapça'ya geçtiği de rivayet edilmiştir. Arapça nahiv kaidelerini ilk olarak yazıp ortaya koyan Ebu'l-Esved ed-Dueli (ö.69/688) de, bu kelime üzerinde durup hakkında yorum yapmıştır.[152]

---

149 et-Taberi, Cami', III, 40 vd; Ateş, Ç.Tefsir, I, 459.
150 el-Bakara 2/260
151 İbn Manzur, Lisan, IV, 474.
152 el-Kurtubi, el-Cami, III, 196.

İbrahim(a.s.), yırtıcı kuşlar tarafından parçalanmış, etleri yenilmiş ve kemikleri meydanda kalmış olan bir hayvanı görünce, ölen bir canlının yeniden nasıl dirilip canlanacağını merak etmiş ve bunun üzerine Allah'a yalvarıp bunu kendisine göstermesini dilemiştir. Yüce Allah da, ayette geçtiği gibi, kendisine bir örnek göstermiştir. Buna benzer bir örnek de, bir önceki ayette dile getirilmiştir. Bu gibi hadiseler, Yüce Allah tarafından peygamberlere verilen birer mu'cizedir.[153]

Manalarını açıklamaya çalıştığımız bu ayetlerin her birinde, ayrı ayrı dirilme örnekleri verilmiştir. Yoktan var eden ve daha sonra öldüren Allah, tekrar diriltmeye muktadirdir. Bu ayetlerde, Yüce Allah'ın sonsuz kudretini gösteren örnekler sergilenmiştir. Bu olaylar, ilahi birer mucizedir.

Başka bir açıdan Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de, öldükten sonraki dirilmeyi yani ahiret hayatını üç konuda misal vererek açıklamıştır.

1- İnsanların yaratılışını misal olarak vermiştir: "İster gönlünüzde büyüyen herhangi bir yaratık (ne olursanız olun, Allah sizi mutlaka diriltecektir), 'bizi kim tekrar döndürebilir?' diyecekler. 'Sizi ilk defa yaratan', de. Sana alaylı alaylı başlarını sallayacaklar ve 'Ne zaman o?' diyecekler. 'Pek yakın olbilir', de."[154]

2- Bitkilerin yeşermesini misal olarak vermiştir: "O ki rüzgarları rahmetinin önünde müjdeci olarak gönderir. Nihayet onlar, ağır ağır bulutları

---

[153] Ateş, Ç. Tefsir, I, 460.

[154] el-İsra 17/5. Ayrıca bkz. Meryem 19/66,67; el-Enbiya 21/104; er-Rum 30/27; Yasin 36/78,79.

yüklenince, onu ölü bir ülkeye yollarız. Onunla su indirir ve türlü türlü meyvalar çıkarırız. İşte ölüleri de böyle çıkarırız. Herhalde bundan ibret alırsınız."[155]

2- Yerin ve göğün yaratılışını misal olarak vermiştir. "Gökleri ve yeri yaratan, bu insanların benzerleini yaratamaz mı? Elbette yaratır! O, çok bilen yaratıcıdır."[156]

C - Ahiret Hayatının Zaruriliği.

Bununla beraber, dünya hayatının mahiyetinden ahiret hayatının gerektiği ile ilgili olarak çeşitli misalleri vermek mümkündür. Meselâ bir komutan, emrindeki askerlerden iki eri çağırarak, her birine birer miktar para ve bazı eşyanın isimlerinin yazılı olduğu birer listeyi verirse ve, "Size verdiğim para ile elinizdeki listede ismi yazılı olan şeyleri alıp getirin." dedikten sonra, askerlerden biri komutanın emrine uyarak, listede ismi yazılı olan şeyleri alıp getirse, diğeri de komutanının kendisine verdiği listeyi yırtıp attıktan sonra, elindeki para ile birkaç gün eğlendikten sonra gelse, komutan bu iki ere nasıl muamele etmelidir. Adilane bir düşünce ile emrini yerine getirene mükafatını ve emrini yerine getirmeyene de cezasını vermesi gerekmez mi?.. Sağlam ve dürüst düşünen her kişiye göre, bu durumda bu uygulamada bulunması gerekir. Çünkü, böyle bir durumda komutanın suç işleyene cezasını vermemesi, bütün askerleri suç işlemeye teşvik etmesi demektir.

---

155 el-Araf 7/ 57. Ayrıca bkz. Fussilet 41/39; Nuh 71/17

156 Yasin 36/81 .Ayrıca bkz. Ğafir 40/57; el-Ahkaf 46/33

En büyük komutan olan Allah, bütün insanlara sermaye olarak dünya hayatındaki zamanı (ömrü) ve çeşitli miktarda da dünya malını vermektedir. Bununla beraber Kur'an-ı Kerim'de sermaye olan zamanı ve malı nasıl harcamalarının gerektiğini de bildirmiştir. O'nun emirlerine uyarak malını ve ömrünü Allah'ın emrine uygun bir şekilde harcayanlara mükafatlarını ve O'na isyan ederek, malları ile zamanlarını kötü yollarda harcayanlara da cezalarını vermesi gerekmez mi? Adaletinden şüphe edilmeyen Yüce Allah, mutlaka bir gün her insana yaptığının karşılığını verecektir. Bu da dünya hayatında tam manası ile gerçekleşmediğine göre, bunun gerçekleşmesi için, ikinci bir hayata (ahiret hayatına) ihtiyaç vardır.

Yine bunun gibi, büyük bir adamı düşünün.İçi çeşitli antikalarla süslü, müzeye benzeyen büyük bir sarayı yaptırdıktan sonra, sarayın kapısına, elinde tüzüğü bulunan bir rehber bırakıyor ve çevredeki insanları sarayı görüp seyretmeleri için davet ediyor.

Çevredeki insanlar, gruplar halinde sarayı ziyaret etmeye geldikleri zaman, bazıları rehberin elindeki tüzükten okuyarak onlara tarif ettiği gibi disiplin esaslarına uygun bir şekilde sarayı dolaşıp seyrettikten sonra ayrılsalar, bazıları da rehberi dinlemeden, ahengi bozarak, içerdeki eşyadan bazılarını diğerine kattıktan sonra çıkıp gitseler, sarayı yapan büyük adam, ziyaretçilere nasıl muamele etmelidir? Rehberin söylediğini dinlemeden, içerdeki ahengi bozup kargaşalığı çıkaranlara yaptıklarının karşılığı olan cezayı vermesi gerekmez mi? Onlara cezalarını vermezse, emre itaat edenlerin doğru hareketlerinin değerini düşürmüş olmaz mı? Onları ve onlar gibi itaatkarları itaatsızlığa ve isyana teşvik etmiş olmaz

mı? Sağlam düşünce ve vicdan sahibi olan her insan, bu sorulara "Evet" cevabını verecektir.

Bir de o büyük adamın yerine, büyüklerin büyüğü olan Allah'ı, köşkün yerine dünyayı, rehberin yerine Hz.Muhammed (s.a.v.)'i ve rehberin elindeki tüzüğün yerine ilâhi kanun olan Kur'an-ı Kerim'i düşünün. Aynı şekilde dünya hayatında Hz. Muhammed (s.a.v.)'in emanet olarak bıraktığı Kur'an'ın esaslarına uyanlara mükafatlarının, uymayanlara da cezalarının verilmesi gerekir. Yukarıda da belirtildiği gibi, bu mükafat ve ceza dünya hayatında tam olarak eksiksiz bir şekilde verilmemektedir. Onun için ahiret hayatına ihtiyaç hissedilmektedir.

İnsanlık tarihi boyunca çeşitli medeniyetlere sahip olan alim veya cahil çeşitli toplumlarda ahiret hayatının geleceğini, orada her kişinin dünya hayatında yaptığı iyiliklerin karşılığı olan mükafatı ve kötülüklerin karşılığı olan cezayı göreceğini hissettiren, ilhama benzeyen bir duygu, bir his var olmuştur.[157]

Yukarıdaki misallerden de anlaşıldığı gibi, varlığı vahiy yoluyla haber verilen ahiret hayatı, akıl ile de kabul edilmektedir. Tarafsız bir şekilde üzerinde düşünüldüğü zaman, akıl ile ahiret hayatının varlığının çok iyi kabul edildiği ve anlaşıldığı görülmektedir.[158]

---

[157] Tabbare, Ruhu'd-Din, s.116.
[158] el-Mevdudi, Mebadi, s.88.

IV. AHİRET HAYATININ AHVALİ

A - Kıyâmet Olayı

Yukarıda izah edildiği gibi, her insan ölümünden kıyamete kadar mezarda kalacak. Bu hayata, berzah veya kabir hayatı denir.

Kıyâmet olayı (dünya hayatının son bulması) ise, Kur'an'ın çeşitli ayetlerinde haber verilmiştir. Bu ayetlerden bazılarının üzerinde duracağız.

إذا الشمس كورت. وإذا النجوم انكدرت. وإذا الجبال سيرت.

وإذا العشار عطلت. وإذا الوحوش حشرت. وإذا البحار سجرت.

وإذا النفوس زوجت. وإذا الموؤدة سئلت. بأي ذنب قتلت. وإذا

"Güneş katlanıp dürüldüğünde, yıldızlar kararıp döküldüğünde, dağlar sallanıp yürütüldüğünde, gebe develer başıboş salıverildiğinde, vahşi hayvanlar toplanıp bir arada kaldıklarında, denizler kaynatıldığında, ruhlar (bedenlerle) birleştirildiğinde, diri diri toprağa gömülen kızlara; "Suçunuz neydi, hangi günah sebebiyle öldürüldünüz?" diye sorulduğunda, (amel yazılı) defterler getirilip açıldığında, gökyüzü kazınıp yerinden

oynatıldığında, cehennem tutuşturulduğunda ve cennet hazırlanıp yaklaştırıldığında, her kişi (hayır ve şerden) neler yapıp getirdiğini anlar"[159]

Bu ayetler, başından itibaren şart cümleleridir. Ancak son ayet, kendisinden önceki bütün şart edatlarının cevabı olan bir cümledir ve bu ayetlerin tümünde bulunan şart edatı, iza'dır.[160]

Şart edatı olan iza, kendisinden sonra gelen şart ve cevap olan muzari fiilleri cezmetmez ve mana bakımından diğer şart edatlarından farklı özellikleri vardır. Meselâ, şart edatlarının anası durumunda olan in, ihtimal manası için kullanılır. İn ile kullanılan bir şart, ileride olabilir veya olmayabilir. Her iki mananın da eşit düzeyde ihtimali vardır. İza ile kullanılan şartın manası ise, geleceğe yöneliktir ve olmama ihtimali yoktur. İza ile kullanılan şart ve cevap fiilleri, gelecekte mutlaka olacak demektir.[161] Dikkat edilirse, bu surede geçen ve kıyâmet olayı ile ilgili olan bütün bu şart cümlelerinin başında, şart edatı olan iza vardır. Buna göre bu şart cümlelerinde kıyamet olayı ile ilgili olarak haber verilen olay ve hadiseler, ileride mutlaka olacak demektir. Dikkatle incelendiği zaman yine görülüyor ki, Kur'an'da kıyâmet olayı ile ilgili olarak haber

---

159 et-Tekvir 81/1-14.

160 el-Ukberi, İmla, II, 282; ed-Derviş, İ'rabı, X, 391 vd.

161 Bu konuda geniş bilgi içinbkz. Ebu Bişr Sibeveyh, el-Kitab, Mısır 1988, I, 432; el-İsfahani, el-Müfredat, s.16; ez-Zamahşeri, el-Keşşaf, II, 128; Bedruddin Muhammed b. Abdillah ez-Zerkeşi, el-Burhan fi'ulumi'l-Kur'an, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, IV, 201; es-Süyuti, Hemu'l-Hevami' Şerhu Cemi'l-Cevami fi ilmi'l-Arabi, Beyrut tsz., II, 57; Ali b. Süleymani el-Haydere el-Yemeni, Keşfu'l-Müşkil fi'n-Nahv, thk. Hadi Atıyye Matar, Bağdat 1984, I, 603 vd.; Abbas Hasan, en-Nahavu'l-Vafi, Kahire 1986, IV, 425.

verilen sure ve ayetlerin çoğunda, aynı şekilde bu edat bulunmaktadır

إذا السماء انفطرت. وإذا الكواكب انتثرت. وإذا البحار فجـــرت.

وإذا القبور بعثرت. علمت نفس ما قدمت و أخرت.

"Gökyüzü yarıldığı yıldızlar döküldüğü, denizler birbirine katıldığı, kabirlerin içindekiler dışarı çıkarıldığı zaman, insanoğlu yapıp gönderdiklerini ve yapmayıp geride bıraktıklarını bir bir anlar.[162]

إذا السماء انشقت. وأذنت لربها وحقـــت. وإذا الأرض مـــدت.

وألقت ما فيها و تخلت. وأذنت لربها وحقت.

"Gökyüzü yarıldığı, Rabbini dinleyip O'na yaraşır şekilde boyun eğdiği, yer uzatılıp düzenlendiği, içinde bulunanları atıp boşaldığı, böylece Rabbini dinleyip O'na hakkıyla itaat ettiği vakit (insanoğlu yaptıkları ile karşılaşır).[163]

إذا زلزلت الأرض زلزالها. وأخرجت الأرض أثقالها. وقال الإنســـان

ما لها. يومئذ تحدث أخبارها. بأن ربك أوحى لها. يومئذ يصـــدر

الناس أشتاتا ليروا أعمالهم. فمن يعمل مثقال ذرة خيرا يره. ومـــن

يعمل مثقال ذرة شرا يره.

"Yerküre kendine has sarsıntısıyla sarsıldığı, toprak ağırlıklarını dışarı çıkardığı, insan, "Ne oluyor buna!" dediği vakit, (durum nice olur bir bilsen!) İşte o gün yer, bütün haberlerini anlatır. çünkü rabbin ona vahiy ile her şeyi bildirmiştir. O gün insanlar amellerini görmeleri (karşılığını almaları) için geri dönüp gelirler. Kim zerre

---

162 el-İnfitar 82/1-5

163 el-İnşikak 84/1-5

miktarı hayır yapmışsa, onu görür. Kim de zerre miktarı şer işlemiş ise, onu görür."[164]

Bu ayetlerde geçen, "Toprak ağırlıklarını dışarı çıkardığı" ifâdesinde geçen eskal kelimesi, sikal kelimesinin çoğuludur ve ağırlıklar demektir. Bu kelime, tefsirciler tarafından yerin altındaki ölüler, hizaneler, madenler, gazlar ve lavlar gibi manalarla tefsir edilmiştir.[165] Bu ayetlerin tümünde bulunan şart edatı olan iza, yukarıda izah edildiği gibi kıyâmet olayının ileride mutlaka meydana geleceğini bildirmektedir. Kur'an'da yaklaşık olarak 424 yerde iza kelimesi geçmekte, tahminen 43 yerde mufacee, ansızın meydana gelme manasını vermekte ve diğer bütün yerlerde bu şekilde ileride mutlaka meydana gelecek olaylar hakkında şart edatı olarak kullanılmış bulunmaktadır.[166]

Kıyamet olayı ile ilgili olan diğer bazı ayetler de şöyledir:

يا أيها الناس اتقوا ربكم إن زلزلة الساعة شيئ عظيم. يوم تذهل كل مرضعة عما أرضعت و تضع كل ذات حمل حملها وترى الناس سكارى وما هم بسكارى ولكن عذاب الله شديد.

"Ey insanlar! Rabbinizden korkun! çünkü kıyâmet vaktinin depremi müthiş bir şeydir! Onu gördüğünüz gün, her emzikli kadın emzirdiğinden vaz geçer; her gebe kadın çocuğunu düşürür. İnsanları da sarhoş bir halde görürsün.

---

164 ez-Zilzal 99/1-8

165 Muhammed Hüseyin el-Hımsi, Kur'anün Kerimün Tefsirün ve Beyanün, Dımaşk tsz., s.599; Ateş, Kur'aı Kerim Tefsiri, İstanbul 1995, VI, 3108.

166 Nurettin Turgay, Kur'an Tefsirinde şart edatlarının Rolü, İzmir 1991, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) s.26, 89.

Oysa onlar sarhoş değillerdir. Fakat Allah'ın azabı çok dehşetlidir."[167]

فإذا نفخ فى الصور فلا أنساب بينهم يومئذ ولا يتساءلون.

"Sûra üflendiği zaman, artık ne aralarında soy sop (çekişmesi) vardır, ne de birbirlerini soruşturacaklardır."[168]

فإذا جآءت الصآخة. يوم يفر المرء من أخيه. وأمه وأبيه. وصاحبته وبنيه. لكل امرئ منهم يومئذ شأن يغنيه.

"Kulakları patlatan gürültü geldiğinde, işte o günde kişi kardeşinden, annesinden babasından eşinden ve çocuklarından kaçar. O gün, onlardan her birinin, başından aşacak işi (ve derdi) vardır.[169]

يوم تكون السماء كالمهل. و تكون الجبال كالعهن. ولا يسئل حميم حميماً

"O gün gökyüzü, erimiş maden gibi olur; dağlar da atılmış yüne döner; dost, dostun halini sormaz."[170]

Bütün bu ayetlerde anlatılan kıyâmet olayı, İsrafil (a.s.)'ın Sur'a birinci kez üfürmesi ile meydana gelecektir. israfil (a.s.)'in birinci kez Sur'a üfürmesi ile ikinci kez üfürmesinin arasında geçen zaman süresi, kesin bir şekilde belirtilmemiştir. İsrafil (a.s.)'in Sur'a üfürmesine işaret eden bazı ayetler şöyledir:

فإنما هي زجرة واحدة فإذا هم ينظرون. وقالوا يا ويلنا هذا يوم الدين. هذا يوم الفصل الذي كنتم به تكذبون. احشروا الذين

[167] el-Hac 22/1,2
[168] el-Mü'minun 23/101
[169] Abese 80/33-37
[170] el-Mearic 70/8-10.Ayrıca bkz. el-Kehf 17/20; Taha 20/105-109; en-Neml 27/87; ez-Zumer 39/68; el-Casiye 45/20; el-İnşikak 84/6-12; el-Ala 87/5 vb.

ظلموا وأزواجهم وما كانوا يعبدون مـــن دون الله فـاهدوهم الى صراط الجحيم. وقفوهم إنهم مسؤلون. ما لكم لا تناصرون. بل هم اليوم مستسلمون. وأقبل بعضهم على بعض يتساءلون.

"O (dirilme işi) sâdece korkunç bir sesten ibâret olacak, o anda hemen onların gözleri birdenbire açılıp etrafa bakacaklar. (Bu durumu gören kafirler), "Eyvah bize! Bu, cezâ günüdür." derler. "İşte bu, yalanlamış olduğunuz hüküm günüdür." (Allah meleklerine emreder) "Zalimleri, onların aynı yoldaki arkadaşlarını ve Allah'tan başka tapmış oldukları putları toplayın. Onlara cehennemin yolunu gösterin. Böylece onları tutuklayın, çünkü onlar suçludurlar." "Size ne oldu ki birbirinize yardım etmiyorsunuz?" Belki onlar o gün teslim olacaklar ve zilletle boyun eğecekler. (İşte bu duruma düştükleri vakit), onlardan bir kısmı, diğerlerine yönelirler, birbirlerini sorumlu tutmaya çalışırlar."[171]

Burada geçen zecre kelimesi, korkunç bir ses olarak Türkçeye tercüme edilmektedir. Kelime olarak karşılığı, sayhadır.[172] Bu sayhadan, bu korkunç sesten gaye, Sur'a ikinci defa üfürülmesidir.[173]

يوم تبدل الأرض غير الأرض والسموات وبرزوا لله الواحد القهار.

"Yer başka bir yere, gökler de (başka göklere) değiştirildiği ve (insanlar) bir ve kahredici olan Allah'ın

---

171 es-Saffat 37/19-27

172 el-Mahalli, Tefsir, s.590.

173 er-Razi, el-Keşşaf, V, 109; elMaverdi, en-Nuketu, V, 42.

huzuruna çıktıkları gün (Allah bütün zalimlerden itikâm alacaktır).[174]

Kıyamet olayı ile ilgili olarak anlattığımız bütün bu ayetlerde, edebi bir tasvir kullanılmıştır. Farklı açı ve manzaralar halinde kıyamet hadisesi tanıtılmış, tasvir edilmiştir. Olaylar öyle canlı anlatılmıştır ki, okuyucuya bir tablo, bir resim gibi sunulmuştur. İnsanlar dünya hayatında iken, daha ölmeden önce, Kur'an'daki bu tabloları okuduğu zaman, kıyamet olayının korku ve dehşetini yaşıyor; sanki görüyor gibi oluyorlar. Çünkü bu tasvirler, Kur'an'ın en açık tasvirleridir. Bu tasvirlerde kıyamet hadisesi canlı bir olay haline getirildiği gibi, ahiret almei ile ilgili olan mizan, muhasebe, cennet, cehennem, sırat vb. olaylar da çeşitli ayetlerde bu şekilde canlı hadiseler gibi tanıtılmıştır.

Kıyamet olayı ve ahiret hadiseleri ile ilgili olan bu tasvirlerde, tabiat hareket haline getirilmiş, hayvanlar ve insan vücudunun azaları bir nevi konuşturulmuştur.

Kıyamet olayını canlandıran, dehşet ve azametini anlatan daha pek çok ayet vardır.[175]

B- Hesap Sahnesi (Muhasebe, Hesaplaşma)

Yukarıdaki ayetlerden de anlaşıldığı gibi, ikinci kez Sur'a üfürüldükten sonra, büyük muhasebe başlayacaktır. Hiç kimsenin zerre kadar hakkının kaybolmayacağı o gün, rüşvet, yalancı şahid, yalan ve aldatma gibi hile ve sahtekarlıklar fayda vermeyecektir. O muhasebe gününün

---

174 İbrahim 14/48
175 Bu konuda geniş bilgi için bkz. Seyyid Kutup, Kur'an'da Kıyamet Sahneleri, trc. Süleyman Ateş, İstanbul tsz., s. 49 vd.

sahibi ve hakimi Yüce Allah'tır. Bu hususla ilgili olan bazı ayetler şöyledir:

إذا زلزلت الأرض زلزالها. وأخرجت الأرض أثقالها. وقال الإنسان ما لها. يومئذ تحدث أخبارها. بأن ربك أوحى لها. يومئذ يصدر الناس أشتاتا ليروا أعمالهم. فمن يعمل مثقال ذرة خيرا يره. ومن يعمل مثقال ذرة شرا يره.

"Yerküre kendine has sarsıntısıyla sallandığı, toprak ağırlıklarını dışarı çıkardığı, insan, "Ne oluyor bana?" dediği vakit, (durum nice olur bir bilsen!). İşte o gün yer, bütün haberlerini anlatır. Çünkü Rabbin ona vahiy ile her şeyi bildirmiştir. O gün insanlar amellerini görmeleri (karşılığını almaları) için geri dönüp gelirler. kim zerre miktarı hayır yapmışsa, onu görür. Kim de zerre miktarı şer işlemişse, onu görür."[176]

Bu ve benzeri ayetlerde ifade edildiği gibi, kıyamet olayından sonraa hesap sahnesi başlar. Orada, her insan hesaba çekilir. Yüce Allah burada, mahşerden ayrılmadan önce kullarına dünya hayatında yapmış oldukları her şeyi gösterecektir. İnsanın inanç, söz ve fiil cinsinden iyi veya kötü her şeyi orada ortaya konacaktır. Ondan sonra her kişiye iyiliklerinin karşılığı olarak mükafat ve kötülüklerinin karşılığı olarak da azap verilecektir.

İnsanların bu şekilde hesaba çekilmelerinin hikmeti, Yüce Allah'ın temiz inanç, ahlak ve amel sahibi olan muttakilerin güzelliklerini ve inkarcı isyankarların kötü

---

[176] ez-Zilzal 99/1-8

yüzlerini arasat meydanında herkesin huzurunda belgeleyerek ortaya çıkarmasıdır[177]

Yüce Allah insanları dünya hayatında iken bu hesap sahnasi ile korkutmuştur. Dolayısiyle bu muhasebenini gerçekleşmesi zorunludur. Hesap günü hakkında daha pekçok ayet vardır.Bu ayetlerden bazıları şöyledir:

يومئذ تعرضون لا تخفي منكم خافية.

"(Ey insanlar!) O gün (hesap için) huzura alınırsınız. Size ait hiçbir sır gizli kalmaz."[178]

يوم تشقق الأرض عنهم سراعاً ذلك حشر علينا يسير.

"O gün yer yarılır, onlar çabucak çıkarlar. Bu, bize göre kolay olan bir haşirdir."[179]

Bu ayette de ifade edildiği gibi, Yüce Allah ölüleri dirilttikten sonra amellerinden sorulmak üzere hepsini toplar. İnsanların, dirildikten sonra hesap vermek üzere bu şekilde toplanmalarına aynı zamanda haşr da denir.

وما أدريك ما يوم الدين. ثم ما أدريك ما يوم الدين. يوم لا تملك

نفس لنفس شيئا. والأمر يومئذ لله.

"Ceza günü nedir, bilir misin? Nedir acaba o ceza günü? Hiç kimsenin başkasına hiçbir hususta fayda ya da zarar vermeye malik olmadığı gündür. O gün herkesin işi Allah'a kalmıştır."[180]

---

177 Said Ramazan el-Buti, İslam Akaidi, trc. Mehmet Yolcu ve Hüseyin Altınalan, İstanbul 1986,s.357.
178 el-Hakka 69/18
179 Kaf 50/44
180 el-İnfitar 82/17-19

إن يوم الفصل كان ميقاتهم أجمعين. يوم لا يغني مولى عـــن مـــولى

شيئا وهم لا يظلمون.

"Şüphesiz (hakkı batıldan ayıran) hüküm günü, hepsinin bir arada buluşacağı gündür. O gün, dostun dosta hiçbir faydası olmaz. Kendilerine yardım da edilmez."[181]

يوم تأتي كل نفس تجادل عن نفسـها وتوفى كل نفس ما عملـــت

وهم لا يظلمون.

"O gün, herkes gelip kendi canını kurtarmak için uğraşır ve herkese yaptığının karşılığı eksiksiz ödenir. Onlara asla zulmedilmez."[182]

Bu ayette haber verildiği gibi hesap gününün korku ve dehşeti çoktur.Her insan kendini kurtarmak için çalışırken, kimse kimsenin derdi ile ilgilenemeyecektir. Aslında o günün gerçek mahiyetini Allah bilir.İnsanların mahşer olayını, hesap sahnesini söz veya yazı ile tam manasiyle tanıtıp anlatmaları mümkün değildir. O hesap sahnesini, o mahşer olayının gizlilik ve sırları, Allah tarafından o güne kadar gizli tutulacaktır.Bizim anlayıp öğrendiğimiz tek şey, o günün son derece korkunç olduğu, ondan daha dehşet verici bir anın olmadığıdır.Kur'an, bize hesap günü hakkında şu kadar bilgi vermiştir:

"Çarpınca kulakları sağır eden o gürültü geldiği zaman, işte o gün kişi kaçar kardeşinden, anasından, babasından, eşinden ve oğullarından. O gün, onlardan her kişinin, kendisine yeter derecede işi vardır.[183]

---

181 ed-Duhan 44/40,41.
182 en-Nahl 16/111
183 Abese 80/33-37

Hz.Muhammed (s.a.v.) de,hesap gününde korku, dehşet, sıcaklık ve sıkıntının çok olacağına işaret etmiş ve o gün, ancak çeşitli iyiliklerde bulunan yedi sınıf insanın Allah'ın gölgesinde gölgeleneceklerini ve onun dışında gölgenin bulunmayacağını haber vermiştir.[184]

وأشرقت الأرض بنور ربها ووضع الكتاب و جيئ بالنبيين والشهداء

وقضي بينهم بالحق وهم لا يظلمون.

"Yeryüzü, rabbinin nuru ile aydınlanır, kitap konulur, peygamberler ve şâhitler getirilir ve aralarında hakkaniyetle hüküm verilir. Onlara asla zulmedilmez."[185]

Bu ayette geçen yeryüzü, mahşer yeri olarak yorumlanmaktadır. Kitap da, amel defteri olarak tefsir edilmiştir. Getirilen şahitlerden gaye ise, peygamberlerin ümmeti, melekler ve salih insanlardır.[186]

Yine bu ayette bildirildiği gibi, ahiretteki hesaplaşmada hak ve adalet yerini bulur. Orada zulüm ve haksızlık sözkonusu değildir.

إذا جاءت الطامة الكبرى. يوم يتذكر الإنسان ما سعى. وبـــرزت

الجحيم لمن يرى.

---

184 Buhari, Ezan,36; Rikak,24; Zekat,16; Tirmizi, Zühd,53; Nesai, Kudat,3; Muvatt, Şaar,14.

185 ez-Zumer 39/69

186 ez-Zamahşeri, el-Keşşaf, V, 171; el-Beydavi, Envar, II, 175; Ebu'l-Berekat Abdullah b. Ahmed b. Mahmud en-Nesefi, Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil, Mısır tsz. IV, 63; el-Mahalli, Tefsir, s.616

“Her şeyi alt üst eden o büyük felaket geldiği vakit, insan yaptıklarını (görüp) anlar. Ateşe girmeyi hakketmiş olanlara, cehennem açık bir şekilde gösterilir.[187]

وقيل اليوم ننسيكم كما نسيتم لقاء يومكم هذا ومأويكم النار

ومالكم من ناصرين.

"Ve (Onlara şöyle) denir: Siz bu gününüze kavuşmayı unutmuş olduğunuz gibi, biz de bu gün sizi unutacağız. (Sizi ateşte bırakacağız.) Yeriniz ateştir ve size yardımcılardan hiç kimse yoktur."[188]

إن هذا كان لكم جزاء وكان سعيكم مشكوراً.

"(Cennetteki insanlara şöyle denir:) Bu, sizin için bir mükafattır. Sizin gayretiniz, karşılığını bulmuştur."[189]

وجوه يومئذ مسفرة. ضاحكة مستبشرة. و وجوه يومئذ عليها

غبرة. ترهقها قترة.

"O gün bir takım yüzler sevinçli, güleç ve müjdelidir. Bir takım yüzlerin de üzerini toz kaplamış ve karanlıklar örtmüştür."[190]

---

187 en-Naziat 79/34-36

188 el-Casiye 45/34

189 el-İnsan 76/22

190 Abese 80/38-41 Ayriyeten şu ayetler de bu konuda bilgi vermekterir: el-Mürselat 77/29, 46; el-Mutaffifin 83/15,34; Abese 80/21,22;elFatiha 1/4; el-Bakara 2/123; Alu İmran 3/106; el-İnfitar 82/15; el-Kehf 18/21,47; el-Fecr 89/21,24; ez-Zumer 39/47; el-En’am 6/72; 130,160; Hud 11/130; er-Ra’d 13/34; Fussilet 41/29-31; ed- Duhan 44/40; elCasiye 45/21; el-İnşikak 84/6-12; elMüddessir 7438; el-Kelam 68/42, 43.

Bu ayetlerde dile getirilen muhâsebe gününde her kişinin iyi veya kötü bütün ameli tartılıp değerlendirilecektir. Yüce Allah, iyiliği kötülüğünden ağır olanları cennete, kötülüğü iyiliğinden ağır olanları da cehenneme gönderecektir. Böylece büyük mahkeme gününün mizanı kurulmuş olacak. Bu mizan kurulmadan önce, herkes başkası ile hesaplaşacak. Dünya hayatında başkasının hakkına tecavüz etmiş olanlar, hak sahiplerinin hakkını ödeyecek. Haksızlığa uğrayıp mağdur olanlar da, orada haklarını alacaklar.

C- Mizan

İlâhi mahkemede kurulacak olan mizan hakkında Kur'an'da çeşitli ayetlerde bilgi verilmiştir:

والوزن يومئذ الحق. فمن ثقلت موازينه فأولئك هم المفلحون.

ومن خفت موازينه فأولئك الذين خسروا أنفسهم بما كانوا بآياتنا يظلمون.

"O gün (amelleri tartacak) terazi haktır. kimin (sevap) tartıları ağır gelirse, işte onlar kurtuluşa erenlerdir. kimin de (sevap) tartıları hafif gelirse, işte onlar, ayetlerimizi inkar ettiklerinden dolayı kendilerini ziyana sokanlardır."[191]

ونضع الموازين القسط ليوم القيمة فلا تظلم نفس شيئاً، وان كان
مثقال حبة من خردل أتينا بها. وكفى بنا حاسبين.

"Biz kıyamet günü için adalet terazileri kurarız. Artık kimseye, hiçbir şekilde haksızlık edilmez. (Yapılan

[191] el-A'raf 7/8,9.

iş,) Bir hardal tanesi kadar dahi olsa, onu (adalet terazisine) getiririz. Hesap gören olarak biz (herkese) yeteriz."[192]

Görüldüğü gibi ayette, "kıyâmet günü için adalet terazileri kurarız." ifadesi vardır. Genelde terazinin kurulması hak ve adalete uygun olabildiği gibi tersinin olması da mümkündür. Ancak bu ayette anlatılan ahiretteki terazi, ayetteki "Artık kimseye hiçbir şekilde haksızlık edilmez." cümlesinde anlatıldığı gibi, adalete dayanan ve hakkı ortaya koyan bir terazi olacaktır. Ahiret gününde kurulacak olan bu mizan, yani terazi hakkında farklı tefsir ve yorumlar yapılmıştır. Alimlerin bazıları bu ayette geçen "Kıyâmet günü için adalet terazileri kurarız." ifadesini, "Kıyâmet günündeki hesaplaşma için terazi kurarız", bazıları "Kıyamet gününde adalet terazileri kurarız" ve diğer bazıları da, "Kıyâmet gününde toplanan insanlar için adalet terazileri kurarız." diye yorumlamışlardır.[193] Ahiret gününde kurulacak olan bu mizanda kimin tartıları ağır basarsa, onlar kurtulacaklardır ve kimin de sevaplarının tartıları hafif gelirse, onlar kaybetmiş olacaklardır. Bu husus, Kur'an'ın başka bir yerinde şöyle haber verilmiştir:

فمن ثقلت موازينه فأولئك هم المفلحون. ومن خفت موازينه

فأولئك الذين خسروا أنفسهم فى جهنم خالدون.

"Böylece kimlerin tartıları ağır basarsa, işte asıl bunlar kurtuluşa erenlerdir. Kimlerin de tartıları hafif

---

192 el-Enbiya 21/47

193 Geniş bilgi için bkz. et-Taberi, Cami, XVII, 44 vd. er-Razi, Mefatih, XXII, 176 vd.

gelirse, artık bunlar da kendilerine yazık etmişlerdir; (çünkü onlar) ebedi cehennemdedirler."[194]

القارعة. ما القارعة. وما أدريك ما القارعة. يوم يكـــون النـــاس كالفراش المبثوث. وتكون الجبال كالعهن المنفوش. فأما من ثقلـــت موازينه. فهو في عيشة راضية. وأما من خفت موازينه. فأمه هاويـــة. وما أدريك ما هيه. نار حامية.

"Kapı çalan (geldi) Nedir o kapı çalan? O kapı çalan nedir, sana söylendi mi? İnsanların, ateş etrafında yayılmış pervaneler gibi olduğu, dağların da atılmış renkli yüne dönüştüğü gündür o kâria! Kimin tartılan ameli ağır gelirse, işte o, hoşnut edici bir yaşayış içinde olur. Kimin de tartıları hafif kalırsa, işte onun da anası (son durağı) haviye (uçurum)dır. Onun ne olduğunu (mahiyetini) sana bildiren nedir? O, kızgın bir ateştir."[195]

Bilindiği gibi, bu surenin ayetlerinin tümü kıyâmet ve ahvali hakkındadır. Sureye, ilk kelimesi olan Karia ismi verilmiştir. Karia' kelimesi, karaa' yakrau' fiilinin ismi failidir. Kelime olarak vurmak çalmak ve benzeri manalara gelmektedir.[196] Burada ise, sâat[197] ve kalblerin çarpıp titremesine sebep olan kıyâmet[198] anlamındadır. Suredeki mevazin kelimesi de, mizan kelimesinin çoğuludur ve kelime olarak terazi, tartı, ölçü, vezin, kural, kaide, adalet, eşitlik ve benzeri manalar için kullanılır.[199]

---

194 el-Mü'minun 23/102,103

195 el-Karia, 101/1-11.

196 İbn Manzur, Lisan, VIII, 263.

197 Muhammed b.Ya'kub el-Feyruzabadi, Tenviru'l Mikyas min Tefsir-i İbn Abbas, Mısır 1898, s.395.

198 el-Mahalli, Tefsir, s.808.

199 Serdar Mutçalı, Arapça-Türkçe Sözlük, İstanbul 1995, s.978.

Burada ise, ahiret günündeki muhasebede insanın iyiliklerinin kötülüklerinden veya kötülüklerinin iyiliklerinden çok gelmesi demektir.[200]

Buraya kadar anlatmaya çalıştığımız ayetlerde, ahirette insanların manevi fiillerini tartmak gayesi ile kurulacak olan terazi (mizan) hakkında bilgi verilmiştir. Kur'an'ın diğer bazı ayetlerinde mizan, kainatın yapısına damgasını vuran denge,[201] önceki mukaddes kitaplarda haber verilen adalet ölçüsü,[202] hakikatı batıldan ve doğruyu yanlıştan ayırd etme ölçüsü[203] ve ölçü ile tartıyı tam yapma[204] anlamlarında kullanılmıştır.

D- Sırat Köprüsü

Ahiret gününün hususiyetlerinden diğer biri ise, sırat köprüsüdür. Ahiret gününde mutlaka herkes sırat köprüsüne uğrayacaktır. Cennet ehli onun üzerinden rahatlıkla geçecek; cehennem ehli ise onun üzerinden geçemeyecektir. İnsanların sırat köprüsüne uğrayacağına işaret ettiği rivayet edilen bir ayet şöyledir:

و ان منكم إلا واردها كان على ربك حتما مقضياً.

"İçinizden, oraya uğramayacak hiçbir kimse yoktur. Bu, Rabbin için kesinleşmiş bir hükümdür."[205]

---

200 el-Beydavi, Envar, II, 313; el-Feyruzabadi, Tenvir, s.395; el-Mahalli, Tefsir, s.809.
201 er-Rahman 55/7
202 el-Hadid 57/25
203 eş-Şura 42/17
204 el-En'am6/152; el-A'raf 7/85; Hud 11/84,85; er-Rahman 55/9.
205 Meryem 19/71

Bu ayette geçen "Oraya uğrayacak" ifâdesi, tefsirciler tarafından farklı şekillerde yorumlanmıştır. Tefsircilerin bazıları buna dayanarak, her insanın mutlaka cehenneme uğrayacağını, iyi insanların orada fazla durmadan geçip cennete gideceklerini söylemişlerdir. Diğer bazıları ise, bunu sırat köprüsü olarak yorumlamışlar ve herkesin mutlaka bu köprüye uğrayacağını söylemişlerdir.[206]

Kelime olarak sırat, kolay ve rahat yol, cadde anlamındadır.[207] Dini kültürde ise, mahşer yerinden itibaren cehennemin üzerinden geçerek cennete kadar uzanacak olan bir köprüdür. Bu köprü, haşır günü cehennemin üzerinde kurulacaktır. Bütün insanlar bu köprüye geleceklerdir. Cennete gidebilmek için bundan başka yol yoktur. İmanı ve ameli sağlam olanlar, oradan rahat geçeceklerdir. İmanı ve ameli sağlam olmayanlar, oradan geçemeyip cehenneme düşeceklerdir. Günahı olan mü'minler, cezalarını çektikten sonra kurtulacaklardır. Bazı günahkar mü'minler de, sırattan geçerken zorlanacaklardır. İnsanlar bu köprüden geçerken Hz. Muhammed (s.a.v.): "Kurtar, ey Rabbim kurtar."[208] diyerek ümmeti için dua edecektir. Sırat ile ilgili bilgi veren iki hadis de şöyledir:

"Mahşerde muhakeme ve muhasebe işlerinden sonra cehennemin üzerinde bir köprü (sırat)kurulur. Allah, şefaate izin verir. (Mü'minler) ya Allah selâmet ver, selâmet ver, diye dua eder durur." Ya Resûlullah, köprü nedir? diye sorulduğunda, şu cevabı vermiştir: "Kaypak ve kaygan bir yoldur. Orada kancalar, çengeller ve necidde biten sa'dan denilen sert dikencikler gibi dikenler vardır.

---

206 el-Kurtubi, el-Cami, XI, 91
207 el-İsfahani, el-Müfredat, s.337,412
208 Müslim, İman, 84, 329

Mü'minler amellerine göre kimi göz açıp kapayıncaya kadar, kimi şimşek gibi, kimi rüzgar gibi, kimi kuş gibi, kimi iyi cins yarış atları gibi, kimi deve gibi süratle geçerler. Mü'minlerden kimi sapasağlam kurtulur. Kimi de tırnalanmış (hafif yaralı) olarak salıverilir. Kimi de cehennem ateşi içerisine dökülür."[209]

"Cehennemin ortasına sırat (köprüsü) kurulur. Oradan peygamberlerden ümmetleri ile beraber geçenlerin ilki ben olacağım. Peygamberlerden başka o gün kimse konuşamaz. Peygamberlerin sözleri de, "Ey Allahım, kurtar kurtar..." şeklinde olacaktır."[210]

Merhum Gazali de, sırat köprüsü hakkında şu bilgilere yer vermiştir:

"Kim ki şu dünya aleminde doğruluk üzerinde bulunursa, ahiret köprüsü üzerinde hafif olup kurtulur. Dünyada istikametten ayrılan, yükünü günahlarla ağırlaştırıp isyan eden, köprüye ilk attığı adımda kayar ve helak olur. Şu anda dünyada iken, köprüyü ve inceliğini gördüğünde kalbine girecek olan korkuyu düşün. Köprüyü gördükten sonra gözün köprünün altındaki simsiyah cehenneme ilişir. Sonra kulağına ateşin şiddetli sesi, öfkesi gelir. Halbuki; halinin zaifliğine, kalbinin ızdırabına, ayağının titremesine rağmen, değil köprünün keskinliği üzerinde yürümek, yeryüzünde bile yürümekten men edici günahlarla ve sırtının da ağırlaşmasıyla birlikte, köprü üzerinde yürümeye zorlanmışsın. Acaba bir ayağını köprünün üzerine koyduğun zaman, keskinliğini hissettiğin, önünde insanlar kayıp düştükleri ve cehennem zabanileri tarafından çengellerle çekildiklerini gördüğün halde, ikinci

[209] A. Nasıf, et-Tac, 1961, V, 395 vd
[210] A. Nasıf, et-Tac, V, 377 vd.

ayağını kaldırmaya mecbur olduğun ve onlara da baktığın zaman, durumun ne olacaktır? Onların ateşe başaşağı nasıl düştüklerini, ayaklarının havada nasıl kaldığını müşahade ettiğinde, durumun ne olacaktır? Bu manzara korkunç bir manzaradır. Ne zahmetli bir yokuş, ne dar bir geçittir orası! Öyle ise köprü üzerinde sırtında günahların ağırlığı olduğu halde yürüdüğün, köprüye çıktığın ve nereye bakarsan halkın cehenneme yuvarlandıklarını müşahade ettiğin günü düşün. Resulullah (s.a.v.)'in:-Ya Rabbi! Selamet kıl!- dediği, cehennemin derinliğinden, halkının azap ve helak isteme seslerinin kulağına yükselip geldiğini, keza köprü üzerinden birçok insanların kayıp düştüğünü gördüğün haldeki durumunu düşün. Acaba ayağın kayarsa, pişmanlığın sana menfaat vermezse, azap ile helakı isteyip:-İşte benim korktuğum buydu! Keşke hayatım için tedbir alsaydım. Keşke peygamberlerle beraber yol edinseydim! Vay halimize! Keşke falaca adamı dost edinmeseydim. Keşke toprak olsaydım. Keşke unutulmuş olsaydım. Keşke annem beni doğurmasaydı, diyeceğin zamanı düşün. O zaman halin nice olur?

İşte o zaman ateş seni yakalar! Dellal bağırır:-Cehennemde umutsuz olunuz! Benimle konuşmayınız!.

Binaenaleyh bağırmak, inlemek, derinden nefes almak ve imdat istemekten başka yol kalmaz. Acaba, bütün bu tehlikeler önünüzde olduğu halde, şimdi aklınızı nasıl görürsünüz? Eğer bunlara inanmıyorsanız, kafirlerle beraber cehennem derecelerinde duracağın zaman ne uzundur? Eğer inanır, fakat gaflete dalıp hazırlanmak hususunda gevşeklik gösterirsen, senin zararın ve tuğyanın ne büyüktür? Acaba imanın seni Allahın rızasını, taatini

yapmak, günahlarını terketmek suretiyle, elde etmeye itelemezse, o imanın sana ne menfaati vardır!"[211]

Sırat köprüsü hakkındaki bütün bu rivayetler,insanların ahirette böyle bir durumla karşı karşıya geleceklerini ifade etmektedir. Aynı zamanda, insanların buna karşı uyanık, tedbirli ve hazırlıklı olmaları hususunda da uyarıda bulunmaktadır. Tasvir edilen manzaralar, insanı ürkütmekte, korkutmakta ve kurtuluş için Allah'ın emir ve yasaklarına sarılmaya ve ona göre hareket etmeye sevketmektedir.

İslam inancının dışındaki inanç sistemlerinde de, ahirette sırat köprüsünün var olacağına dair rivayetler vardır.[212]

E- Cennet

Yukarıdan beri izah etmeye çalıştığımız ayetlerde ifade edildiği gibi, bir imtihan mesabesinde olan dünya hayatının muhasebesi ahiret gününde yapılacak. Ondan sonra, sevabı günahından fazla olanlar cennete, günahı sevabından fazla olanlar ise cehenneme gönderileceklerdir. Cennet ve cehennem, insanların varacağı son duraklardır.Bunlar, insanlar için en son ve ebedi kalınacak durak yeri sayılırlar.Onlardan sonra varılacak başka durak yerleri yoktur.

Cennet ve cehennemin varlığını haber veren çok ayet ve hadis vardır.Çeşitli rivayetlere göre, cennet ve

---

211 Muhammed b. Muhammed el-Gazali, İhyau Ulumi'd-Din, Beyrut tsz. IV,524 vd.
212 Ömer Faruk Harman, Cehennem md. TDV.İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1993,VII,225.

cehennem insanın hem ruh hem bedeni ile alakalı olan somut gerçeklerdir. İnsanlar ahiret gününde cennet ve cehennemi hem ruh hem bedenle müşahade edip yaşayacaklardır.Konu ile ilgili olan diğer bir husus ise, cennet ve cehennemin ebedi ve sonsuzluğudur.[213]

Burada, önce cennet konusu üzerinde durmaya çrlışacağız.Kelime olarak cennet, cenne-yecunnu fiilinden türemiş olan bir isim olup yeri gölgelendiren hurmalık, bağlık, yemyeşil bahçe, bostan, ağaçları ve dalları sık olan yeşillik gibi anlamları ifade eder.Dini kültürde ise cennet, Allah'ın emir ve yasaklarına uyan, iman esaslarına hakkıyla inanan, kulluk vazifelerini gücünün yettiği kadar yerine getiren, kul hakkına saygılı olan, temiz ve mttaki insanlar için hazırlanmış olan huzur ve seadet yurdudur. Çoğulu cinan ve cennat'tır.[214]

Cennet, tasvirlerinde bağ ve bahçelere benzetildiği için, bu isim ile isimlendirilmiştir.Cennet kelimesinin başka dillerden Arapçaya geçtiğine dair bazı rivayetler de vardır.[215]

Kur'an'ın çeşitli ayetlerinde ve Hz.Muhammed (s.a.v.)'in birçok hadisinde cennet çeşitli şekillerde tasvir edilmiştir. Özellikle Kur'an cenneti mutluluk yeri, kavga, kargaşa ve gürültünün ölmadığı, sadece hoş sözlerin söylendiği, altından ırmakların geçtiği bir yer olarak tanımlamaktadır. Cennet en güzel bir yer ve her türlü nimetin bol olarak bulunduğu bir mekan olarak tasvir edilmiştir:

---

[213] el-Buti, İslam Akaidi,s.370 vd.

[214] İbn. Manzur, Lisan,XIII,99 vd. el-İsfahani, el-Müfredat,s.138.

[215] M.Süreyya Şahin, Cennet md. TDV.İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1993,VII,374.

"Biz o cennetliklerin kalblerindeki kinleri çıkarır atarız. Hepsi kardeşler olarak tahtlar üzerinde karşı karşıya otururlar. Orada kendilerine hiçbir zahmet dokunmaz ve onlar oradan çıkarılacak da değillerdir."[216]

"Tevbe edenler, iyi amel ve harekette bulunanlar öyle değil. Çünkü bunlar hiç bir şeyle haksızlığa uğratılmayarak cennete, çok esirgeyici olan Allah'ın, kullarına gıyaben va'd buyurduğu Adn cennetlerine gireceklerdir. Onun va'di şüphesiz yerini bulacaktır. Orada selamdan başka boş bir söz işitmeyeceklerdir. Orada sabah akşam rızıkları da ayaklarına gelecektir. O, öyle cennettir ki, biz ona kullarımızdan gerçekten muttaki olanları varis kılacağız."[217]

"Cennet takva sahiplerine, uzak olmayarak yaklaştırılmıştır. İşte size va'dolunan, gördüğünüz şu cennettir ki, o, Allah'ın taatına dönen, O'nun (hudud ve ahkamına) riayet eden, çok esirgeyici olan Allah'a bütün samimiyetiyle gıyaben saygı gösteren, hakkın taatına yönelmiş bir kalble gelen kimselere aittir."[218]

"İşte bu yüzden Allah onları o günün fenalığından esirger. (Yüzlerine) parlaklık, (gönüllerine) sevinç verir. Sabretmelerine karşılık onlara cennet ve oradaki ipekleri lutfeder. Orada koltuklara kurulmuş olarak bulunurlar. Ne yakıcı sıcak görürler orada ne de dondurucu soğuk. Ağaçlarının gölgeleri üzerlerine sarkar; kolayca koparılabilen meyveleri istifadelerine sunulur. Yanlarında gümüş kaplar ve billur kâselerle, güneşi beyazlıkta (billur gibi) şeffaf kupalarla dolaşılır ki, (cennet sakinleri bunlara

---

[216] el-Hicr 15/47,48.
[217] Meryem 18/60-63.
[218] Kaf 50/31-33

dolduracakları cennet şarabını cennetteki insanların iştahları) ölçüsünde tayin ve takdir ederler. Onlara orada bir kaseden içirilir ki, karışımında zencefil vardır. (Bu şarap) orada bir pınardandır ki, adına selsebil denir. Cennettekilerin etrafında öyle ölümsüz genç nedimler dolaşır ki, onları gördüğünde kendilerini etrafa saçılıp dağılmış inciler sanırsın. Ne yana bakarsan bak, (yığınla) nimet ve ulu bir saltanat görürsün. Üzerlerinde ince yeşil ipekli, parlak atlastan elbiseler vardır. Gümüş bilezikler takınmışlardır. Rableri onlara tertemiz içecekler içirir. Onlara:-İşte bu sizin işlediklerinizin karşılığıdır, çalışmalarınız şükre değer, denir."[219]

Bu ayetlerin her birinde, cennet farklı bir cepheden tasvir edilerek tanıtılmıştır. Aynı zamanda bu ayetlerde kimlerin cennete gireceği hakkında bilgi de verilmiştir. Cennetle ilgili olan diğer bazı ayetler şöyledir:

وجوه يومئذ ناعمة. لسعيها راضية. في جنة عالية. لا تسمع فيها لاغية. فيها عين جارية. فيها سرر مرفوعة. وأكواب موضوعة. ونمارق مصفوفة. وزرابي مبثوثة.

"O gün bir takım yüzler de vardır ki, nimetin verdiği yumuşaklıkla mutludurlar. İşlerinden hoşnut olmuşlardır. Yüksek bağlar ve bahçeler içinde oturmuşlardır. Orada hoşa gitmeyen boş bir söz dahi işitmezler. Orada (cennette) akan pınarlar, odalarında yükseltilmiş tahtlar, konulmuş kadehler, sıra sıra dizilmiş yastıklar (koltuklar), serilmiş halılar vardır."[220]

---

[219] el-İnsan 76/11-22.

[220] el-Gaşiye 88/8-16

إن الأبرار لفى نعيم. و إن الفجار لفي جحيم. يصلونها يوم الدين.

"İyiler muhakkak cennet içinde olurlar, kötüler de cehennem içinde. Onlar en büyük mahkemenin kurulduğu kıyâmet gününde oraya girerler."[221]

زين للناس حب الشهوات من النساء والبنين والقناطير المقنطرة من

الذهب والفضة والخيل المسومة والأنعام والحرث. ذلك متاع الحيلة

الدنيا والله عنده حسن المآب. قل أ ؤنبئكم بخير من ذلكم للذين

"Kadınlardan, oğullardan, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşten salma atlardan, sağmal hayvanlardan ve ekinlerden gelen zevklere düşkünlük ve bağlılık insanlar için bezenip süslendi. Bunlar, dünya hayatının metâıdır. Nihâyet varılacak güzel yer, allah'ın huzurudur. De ki: Size bunlardan daha iyisini bildireyim mi? Takva sahipleri için Rableri yanında, içinden ırmaklar akan ebediyyen kalacakları cennetler, tertemiz eşler ve (hepsinin üstünde) Allah'ın hoşnutluğu vardır. Allah kullarını çok iyi görür."[222]

Burada geçen şehevât kelimesi, şehvet kelimesinin çoğuludur. Şehvet, nefsin arzu ettiği zevklere düşkünlüğü, bağlılığı, bunlara atılışı ve gönlün çekmesi demektir. Kanatir kelimesi ise, kantar kelimesinin çoğuludur. Araplarda kantar, çokluk ifâde eden bir kelime olarak kullanılmaktadır.[223] Yine burada, önce 14. ayette dünya nimetleri ve insana sevdirilen bazı dünya güzellikleri anlatılmıştır. İnsanın, dünya hayatında bu ve benzeri nimet ve güzellikleri sevmesi tabiidir. Ancak insan nefsinde bir doyumsuzluk sözkonusudur. Ne kadar çok mal, mülk,

---

[221] el-İnfitar 82/13-15
[222] Alu İmran 3/14,15
[223] el-Hımsi, Tefsir, s.51

evlat, servet ve nimete sahib olursa olsun, daha fazlasını ister. Nitekim Hz. Muhammed (s.a.v.) bir hadiste bu hususu dile getirmiştir: "İnsan oğlunun bir vadi dolu malı olsa, ikincisini ister. İki vadi dolusu malı olsa, üçüncüsünü ister. İnsanoğlunun karın boşluğunu ancak toprak doyurur. Allah, tevbe edenin tevbesini kabul eder."[224] İdeâl olanı, Kur'an'ın istediği, insan oğlunun bu arzu ve isteklerini kontrol altına alması, Allah'ın koyduğu hududu aşmaması ve meşru ölçüler dahilinde elde ettiği nimetlerle yetinmesidir. Ondan sonra 15. ayette de, Yüce Allah ahiretteki cennet nimetlerine dikkati çekmiştir. Cennetteki nimetlerin dünya hayatındaki nimetlerden daha güzel, daha iyi ve daha mükemmel olduğu haber verilmiştir. Her şeyden önce, dünyadaki güzellikler geçici ve ahiretteki güzellikler ebedidir. Bu ayetlerde geçici olanın değil de, ebedi olanın tercih edilmesi tavsiye edilmiştir.[225]

Hz. Muhammed (s.a.v.) de cenneti, insan aklının anlayacabileceği en güzel şekilde tasvir etmiştir. Cennetin duvarlarının altın ve gümüşten, harcının miskten, taşlarının inci ve tyakuttan olduğunu söylemiştir.oraya girenlerin ihtiyarlamayacağını, daima genç kalacağını, orada hiçbir zaman üzülmeyeceğini, hep mutlu olacağını ve bu mutluluğun ebedi olacağını haber vermiştir:

"Cenab-ı Hak buyuruyor ki, salih kullarım için ben, cennette hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir insan gönlünün hatırlamadığı bir takım nimetler hazırladım."[226]

---

224 es-Suyuti, C.Sağir, s.458, H.No:7476; el-Menavi, F.Kadir, V, 337, H.No: 7476.

225 Kutup, fi Zilal, I, 549 vd.; Ateş, K.K.Tefsir, I, 423 vd.

226 Nasıf, et-Tac, V, 402.

Kur'an ve sünnetten anlaşıldığına göre mü'minler cennette ru'yetullaha (Allah'ı görme şerefine) de kavuşacaklardır. Bu hususta Kur'an'da, "O gün Rablerine bakan ter-ü taze (ışık saçan) yüzler vardır,"[227] buyurulur.

Hz. Muhammed (s.a.v.) de bu hususta bir hadiste şöyle buyurmuştur: "Siz gerçekten tıpkı şu ayı gördüğünüz gibi, Rabbinizi gözle (açıkça) göreceksiniz. O'nu görmekte haksızlığa uğramayacak, izdihama düşmeyeceksiniz."[228]

Suheyb (r.a.)'den rivayet edildiğine göre, Resulullah (s.a.v.), "İyi iş ve güzel amel işleyenlere daha güzel karşılık ve bir de ziyade (Allah'ı görmek) vardır,"[229] ayetini okuduktan sonra şöyle buyurmuştur: "Cennetlikler cennete girdiği zaman Allah onlara şöyle buyuracak: Size daha da vermemi istediğiniz bir şey var mı? Cennetlikler de şöyle diyecekler: Yüzlerimizi ak çıkarmadın mı? Bizi cennete koymadın mı? Bizi cehennemden kurtarmadın mı? (O yeter). Resullullah sözlerine devam buyurarak: Cenab-ı Hak perdeyi kaldırır, cennetliklere artık Rablerine bakmaktan daha sevimli gelecek hiçbir şey verilmiş olmaz."[230]

Cennetin tabakalrı hakkında da çeşitli nakiller vardır. Rivayet edildiğine göre İbn Abbas cennetin yedi tabakasının bulunduğunu ve bu tabakaların isimlerinin şöyle olduğunu söylemiştir: Firdevs, Adn, Naim, Daru'l-Huld, Me'va, Daru's-Selam ve İlliyyun.[231]

---

[227] el-Kiyame 75/ 22,23.
[228] Buhari, Mevakit, 16,26.
[229] Yunus 10/ 26.
[230] Nasıf, et-Tac, V, 423.
[231] el-İsfahani, el-Mufredat, s.138; el-Beydavi, Envar, I, 19.

Hz. Muhammed (s.a.v.) çeşitli hadislerde cennetin tabakalrının çokluğuna işaret etmiştir.[232] Buna göre cennetin çeşitli tabakaları vardır. Bu tabakaların her birinde, mü'minlerin yaptıkları iyiliklere göre girecekleri dereceler veye yükselecekleri mertebeler bulunmaktadır. Kur'an'da, cennetteki bu tabakalardan bazıları hakkında ismen bilgi verilmiştir:

1- *Cennetu'l-Firdevs*. "Şüphesiz, iman edip güzel amel işleyenler için barınak olarak firdevs cennetleri vardır."[233]

2- *Cennetu'l-adn*. "Şüphesiz ki iman edenler ve güzel amel işleyenler yok mu, işte onlar mahlukatın en hayırlısıdırlar. Onların mükafatı, Rableri katında Adn cennetleridir ki onların altlarından nehirler akar.onlar orada ebedi kalıcıdırlar. Allah onlardan razı olmuştur. Onlar da Allah'tan razı olmuşlardır. Bu, Rabbinden korkanlar içindir."[234]

3- *Cennetu'n-Naim*. "Beni cennetu'n-Naimin varislerinden kıl..."[235]

4- *Daru'l-Huld*. " O Rab ki, fazlından bizi daru'l-hulda (durulacak yurda, cennete) kondurdu."[236]

---

[232] Buhari, Cihat, 4 , Müslim, İmare, 116.
[233] el-Kehf 18/ 107 ; el-Mu'minun 23/ 11.
[234] el-Beyyine 98/ 8. Ayrıca bkz. Et-Tevbe 9/72; er-Ra'd 13/23; en-Nahl 16/31.
[235] eş-Şuara 26/ 85.Ayrıca bkz. El-Maide 5/ 65; et-Tevbe 9/ 21; Yunus 10/ 9.
[236] Fatır 35 /35.

5- *Cennetu'l-Me'va.* "İman edip güzel amel işleyenlere gelince, onlar için Me'va cennetleri vardır."[237]

6- *Daru's-Selam.* "Halbuki Allah Daru's-selam çağırıyor ve O dilediği kimseleri dosdoğru bir yola hidayet buyurur."[238]

Haliyle cennete imanı sağlam, ibadeti tam, ameli salih, hal ve hareketleri dürüst, Allah'ın emir ve yasaklarına uyan, kul hakkına saygılı olan, zulüm,ahlaksızlık ve her türlü kötülükten uzak duran insanlar girecekler. Cennete girecek olan insanların vasıfladını bildiren çok sayıda ayet vardır.[239] Bu konu ile ilgili olan bazı ayetlerin meali şöyledir:

"İman edip salih amel işleyen kimseleri, Rableri, imanları sebebiyle,(ağaçları) altından ırmaklar akan, nimeti bol cennete hidayet buyurur. Bunların cennette duaları, 'Allah'ım, seni tesbih ve tenzih ederiz.' Sözüdür ve aralarındaki dilekleri de hep selamdır. Dualarının sonu ise, 'Bütün hamdler, Alemlerin Rabbine mahsustur,' Gerçeğidir."[240]

"Kim de O'na bir mü'min olarak salih ameller işlemiş olduğu halde varırsa, işte onlara en yüksek dereceler var. Adn cennetleri vardır ki, (ağaçları) altından nehirler akar, orada ebedi kalacaklar. İşte böyle cennetlerde

---

237 es-Secde 32/ 19; en-Necm 53/ 15.
238 Yunus 10 /25 ; el-Enam 6/ 127.
239 el-Hicr 15/45-48; er-Ra'd 13/20-23; el-Bakara 2/154; Kaf 50/31-34; el-Ahkaf 35/15,16; Mearic 70/23-33.
240 Yunus 10/9-10.

ebedi kalış, küfür ve isyandan temizlenenlerin mükafatıdır."[241]

F- Cehennem

Kur'an'ın çeşitli ayetlerinde cehennem hakkında bilgi verilmiştir.

هل أتيك حديث الغاشية. وجوه يومئذ خاشعة. عاملة ناصبة. تصلى ناراً حامية. تسقى من عين آنية. ليس لهم طعام إلا من ضريع. لا يسمن و لا يغنى من جوع.

"(Ya Muhammed!) Ğaşiye'nin haberi sana geldi mi? O gün bir takım yüzler alçalır, durmadan çalışır ve yorulur. Kızgın ateşe atılır, kaynar su akıtan pınardan içirilir. Onlar için yemek yoktur, ancak onlara, gıda vermeyen, açlığı da gidermeyen kuru dikenden yapılan bir yiyecek verilir."[242]

Bu ayetlerin başında geçen ğaşiye kelimesi, *ğeşiye yeğşa* fiilinin ismi failidir. Çoğulu ğevaşin'dir. Örtü, perde, kılıf, kıyamet, başa gelen şey, kın, ceza ve benzeri manalar için kullanılır.[243] Bu ayette ise, her şeyi kaplayacak olan kıyamet olayı demektir.[244] Bu kelime, bu sureye isim olarak verilmiştir. Bu sure, kıyamet olayı, cehennem ve cennet hakkında malumat ile başlamıştır. Baştan itibaren yedinci ayete kadar, cehennem ehli olan insanların orada çekecekleri sıkıntılar haber verilmiştir. Cehennem ehlinin o gün üzgün olup başlarının önlerine doğru eğik olacağı, kendilerine susuzluğu gidermeyecek olan sıcak sulardan

---

241 Taha 20/75,76.
242 el-Gaşiye 88/1-7.
243 Hayrettin Karaman ve Bekir Topaloğlu,Yeni Kamus, İstanbul tsz. s.2 98.
244 el-Hımsi, Tefsir, s.592.

içirileceği ve açlığı gidermeyen, besin maddesi olmayan, ancak boğazı tırmalayıp rahatsız eden dari' adı verilen diken gibi şeylerin kendilerine yedirileceği bildirilmiştir.[245]

وللذين كفروا بربهم عذاب جهنم، وبئس المصير.

"Rablerini inkar edenler için cehennem azabı vardır. O, ne kötü dönüştür!"[246]

Bu ayetlerde dile getirildiği gibi cehennem, inkarcıların ve günahkarların ahirette cezalandırılacakları yerdir.Cehennem kelimesinin aslı, menşei ve tarihçesi hakkında farklı görüş ve rivayetler vardır.[247]

Ahiret hayatı ile ilgili olan inanç, insanlık tarihi ile başladığı gibi, cennet ve cehennem inancı da, aynı şekilde insanlıkla beraber başlamıştır.

Kur'an'da bildirildiğine göre, cehennemin yedi kapısı vardır:"Cehennemin yedi kapısı olup, her kapıdan onların girecekleri ayrılmış bir kısım vardır."[248]

Tefsirciler, bu ayette haber verilen cehennemin yedi kapısı hakkında farklı yorumlarda bulunmuşlardır.Bunun, cehenneme gireceklerin çok olduğunu bildirdiğini söyleyen alimler olduğu gibi, cehennemin farklı tabakaları diye yorumlayanlar da olmuştur. Rivayetlere göre bu kapılar, bildiğimiz kapılardan farklı olan kapılardır.[249]

---

245 Geniş bilgi içinbkz. et-Taberi, Cami, XXX, 199 vd.
246 el-Mülk 67/6
247 Bu konuda geniş bilgi için bkz. Harman, Cehennem md. VII,225.
248 El-Hicr.
249 Bu konudaki farklı yorum ve rivayetler için bkz. Et-Taberi, Cami',XIV, 46 vd., el-Kurtubi, el-Cami',X,21 vd.

Cehennemin vasıf ve özellikleri Kur'an'ın çeşitli ayetlerinde haber verilmiştir.Bu hususu şöyle özetlememiz mümkündür:

Cehennem kafirleri çepeçevre kuşatır:"Cehennem, inkar edenleri şüphesiz çepeçevre kuşatacaktır."[250]

Cehennem ateşi sönmez:"Biz sapık kimselsri kıyamet günü yüzü koyun, körler, dilsizler ve sağırlar olarak haşrederiz. Varacakları yer cehennemdir. Onun ateşi ne zaman sönmeye yüz tutsa, hemen alevini artırırız."[251]

Cehennem dolmak bilmez:"O gün cehenneme, 'Doldun mu?' deriz. O, 'Daha var mı?' der.[252]

Cehennemin sıcaklık ve harareti çok şiddetlidir. Kaynar ve korkunç seslsr çıkarır:"Rablerini inkar eden kimseler için cehennem azabı vardır. Ne kötü bir dönüştür. Oraya atıldıkldrı zaman onun kaynarken çıkardığı uğultuyu işitirler. Neredeyse öfkesinden çatlayacak gibi olur. İçine her bir topluluğun atılmasında bekçileri onlara,' Size bir uyarıcı gelmemiş miydi?' diye sorarlar. Onlar,' Evet, doğrusu bize bir uyarıcı geldi. Fakat biz yalanladık ve Allah hiçbir şeyi indirmemiştir, siz büyük bir sapıklık içerisindesiniz, demiştik 'derler."[253]

"Ateş onların yüzlerini yalar, dişleri sırıtıp kalır."[254]

"Boyunlarında halkalar ve zincirler olarak kaynar suya sürülür, sonra ateşte yakılırlar."[255]

---

250 et-Tevbe 9/49.
251 İsra 17/97
252 Kaf 50/30.
253 El-Mülk 67/6-9.
254 el-Mü'minun 23/104.
255 el-Mü'min 40/70-72.

"İnkar edenlere ateşten elbiseler kesilmiştir. Başlarına kaynar su dökülür de bununla karınlarındakiler ve derileri eritilir. Demir topuzlar da onlar içindir. Orada uğradıkları gamdan ne zaman çıkmak isteseler, her defasında oraya geri çevrilirler ve kendilerine, yakıcı azabı tadın, denir."[256]

Cehennemin farklı vasıflarını tanıtan daha pekçok ayet vardır.Cehennemdekiler ölümü isteyecekler,fakat ölmeyecekler ve azapları devamlı olacaktır.[257] Derileri yandıkça, azabı tatmaları için yeniden başka derilerle değiştirilecektir.[258]

Kur'an'da cennet ehli ile cehennem ehlinin arasında konuşmaların yapılacağı da bildirilmiş ve bu konuşmalardan nakiller yapılmıştır:

"O gün münafık erkekler ve münafık kadınlar (süratle cennete girmekte olan) mü'minlere derler ki, '(Ne olur) bize bakın da sizin nurunuzdan alalım.' Onlara, 'Arkanıza dönün de nur arayın!' denilir. (Kendileriyle alay eden bu ses, onlara diyor ki: Arkada kalan dünyaya dönün, nur orada aranır. Nurun kaynağı, dünyada yapılan işlerdir. Böyle denilir ve mü'minlerle münafıkların) aralarına kapılı bir sur çekilir ki, onun içinde rahmet vardır, dış yönünde de azap. (Münafıklar), onlara seslenirler: 'Biz de sizinle beraber değil miydik?' Mü'minler derler ki: 'Evet ama, siz kendi canlarınıza kötülük ettiniz. (İnsanların başlarına felaketler gelmesini) gözlediniz. Şüphe ettiniz, kuruntular sizi aldattı. Allah'ın emri (olan ölüm) gelinceye kadar

---

256 el-Hac 22/19-22.
257 Fatır 35/36; ez-Zuhruf 43/74-77
258 en-Nisa 4/56.

(böyle hareket ettiniz). O çok aldatıcı (şeytan) sizi Allah hakkında aldattı."[259]

Başka ayetlerde de bu konuda şu bilgiler verilmiştir:

"Cennet halkı ateş halkına seslendi: 'Rabbimizin bize va'dettiğini biz gerçek bulduk. Siz de Rabbinizin size va'dettiğini gerçek buldunuz mu?'(Onlar da) 'Evet' dediler ve aralarında bir ünleyici: 'Allah'ın laneti zalimlerin üzerine olsun!' diye ünledi."[260]

Kur'an'da cehennemin çeşitli isimleri geçmektedir. Bazı isimler net ve açık olarak cehennem için kullanılmaktadır. Bazı isimler de alimler tarafından cehennem diye yorumlanmışlardır. Bu isimleri şöyle sıralamamız mümkündür:

1 - *Cehennem.* Yukarıda vasıflarını anlatmaya çalıştığımız cehennem, Kur'an'ın yetmişyedi ayetinde geçmektedir.[261]

2 – *Laza* (alevli ateş) " Hayır (Allah onu azabdan kurtarmaz). Çünkü o cehennem, alevli bir ateştir." [262]

3 – *Sair* (çılgın ateş) " O şeytanlara (ahirette) çılgın ateş azabı hazırladık."[263]

4 – *Sakar* (Kırmızı ateş) " Hem ey Rasulüm bilir misin, nedir o sakar (cehennem) "[264]

5 – *Haviye* (Uçurum) O, kızgın bir ateştir."[265]

---

259 el-Hadid 57/13,14.
260 el-A'raf 7/44,45.
261 Abdulbaki, el-Mu'cem,s.184 vd.
262 el-Mearic 70/15.
263 el-Mülk 67/5. Ayrıca bkz. El-Hac 22/4; Lokman 31/21; Sebe' 34/12 vs.
264 el-Müddessir 14/27.

6 – *Hutame* (kalbleri saran ateşli kaygı) " Şüphesiz o, Hutame'ye (ateşe) atılacaktır."[266]

7 – *Cahim* (yanan kızgın ateş) Küfredenler ve ayetlerimizi yalanlayanlara gelince, işte onlar Cahim'in yaranıdırlar."[267]

8 – *Siccin* Hayır, doğrusu sapanların kitabı (yazısı, kaderi) Siccindedir. Siccin!in ne olduğunu sen nereden bileceksin."[268]

9 – *Daru'l-Bevar* Baksana şunlara, Allah'ın nimetini nankörlüğe çevirdiler; kavimlerini de Dar'l-Bevar'a (helak yurduna) kondurdular."[269]

10 – *Suu'd-Dar* "Ama Allah'a verdikleri sözü iyice pekiştirdikten sonra bozanlar ve Allah'ın, bitiştirilmesini istediği şeyi kesenler ve yeryüzünde bozgunculuk yapanlar, işte lanet onlar içindir ve Suu'd-Dar (kötü yurt, cehennem) de onlarındır." [270]

11 – *Nar* "Yakıtı insanlar ve taşlar olan nar (ateş,cehennem) den sakının."[271]

Nar kelimesi Kur'an'da 126 defa geçmektedir[272]ve farklı anlamlar için kullanılmıştır. Ancak bu ayetlerin çoğunda, nar kelimesi cehennem ve cehennemdeki azap için kullanılmıştır.[273]

---

265 el-Karia 101/9-11.
266 Humeze 104/4
267 el-Maide 5/10.
268 el-Mutaffifin 83/7,8.
269 İbrahim 14/28.
270 er-Ra'd 13/25.
271 el-Bakara 2/24.
272 Abdulbaki, el-Mu'cem,s.723 vd.
273 el-İsfahani, el-Müfredat,s.775 vd.

12 – *Veyl* "Arkadan çekiştirmeyi, yüze karşı eğlenmeyi, başkalarını ayıplamayı ve servet biriktirip onu sayınayı adet edinenlere yazıklar olsun (kendilerine Veyl olsun) !..."[274]

Bu ayette geçen veyl kelimesi, Kur'an'da yirmi yedi defa geçmektedir.[275]Bu kelime, yazıklar olsun, vay haline gibi anlamlarda kullanılan bir ünlemdir.Bazı tefsirciler, bunun cehennemdeki bir kuyunun, vadinin veya dağın adı olduğunu söylemişlerdir.[276]

Kur'anda cehennem için kullanıldığı rivayet edilen smum, hamim, azabulharik, gay, esfelessafilin, saud, akabe ve benzeri kelimeler de vardır.[277]

Cehennemin şu anda mevcut olup olmadığı konusu, alimler arasında tartışılmıştır. Alimlerden bazıları halen mevcut olduğunu söylerken, diğer bazıları da, kıyamet olayından sonra yaratılacağını söylemişlerdir.[278]

G- Adem (a.s.)'ın Cenneti

Bilindiği gibi Adem (a.s.) ilk insan ve ilk peygamberdi. Yüce Allah onu topraktan yaratmıştı. Ona "Ol" deyince, o oluvermişti. Ondan daha önce melekler, cinler ve şeytan yaratılmış bulunuyorlardı.Bu hususlar, Kur'an'ın çeşitli ayetlerinde haber verilmiştir:

---

274 el-Humeze 104/1,2.

275 Abdulbaki,el-Mu'cem,s.768 vd.

276 et-Taberi, Cami',I,299

277 Bekir Topaloğlu, cehennem md. TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1993,VII, 227 vd.

278 M.Sait Şimşek,Cehennem md.Şamil İslam Ansiklopedisi,İstanbul 1990, I, 281; Topaloğlu, Cehennem md. VII, 228.

"Andolsun biz insanı (Adem'i) pişmiş çamurdan, değişmiş cıvık balçıktan yarattık. Cinne gelince, onu daha önce, kavurucu ateşten yarattık. Bir zaman Rabbin, meleklere demişti ki 'Ben kupkuru çamurdan, değişken balçıktan bir insan yaratacağım! Onu düzenlediğim ve ona ruhumdan üflediğim zaman, hemen ona secdeye kapanın!' Meleklerin hepsi topluca secde ettiler. Yalnız iblis, secde edenlerle beraber olmayı kabul etmedi."[279]

"Allah nezdinde İsa'nın durumu, Adem'in durumu gibidir. Allah onu toraktan yarattı. Sonra ona "Oı!" dedi ve oluverdi.[280]

Yüce Allah Adem (a.s.)'ı yarattıktan sonra onun eşi Havva'yı da yarattı. Onları cennete yerleştirdi ve cennetteki hayatlarının devamı için onlara öğüt verdi:

" Biz Azimuşşan, 'Ey Adem! Sen ve eşin (Havva) beraberce cennete yerleşin. Orada kolaylıkla istediğiniz zaman her yerde cennet nimetlerinden yiyin. Sadece şu ağaca yaklaşmayın. Eğer bu ağaçtan yerseniz, her ikiniz de kendine kötülük eden zalimlerden olursunuz.' dedik. Şeytan onların ayaklarını kaydırıp haddi tecavüz ettirdi ve içinde bulundukları (cennetten) onları çıkardı. Bunun üzerine, 'Bir kısmınız diğerine düşman olarak ininiz. Sizin için yeryüzünde barınak ve belli bir zamana dek yaşamak vardır.' dedik."[281]

Bu ayetlerde ifade edildiği gibi, Adem (a.s.) ve eşi Allah'ın öğütlerini bir an için unutarak şeytanın tuzağına düşmüşler ve bunun neticesinde içinde bulundukları cennetten çıkarılmışlardır. Cennetten çıkarılmaları,

---

[279] el-Hicr 15/26-31.
[280] Alu İmran 3/59.
[281] el-Bakara 2/35,36.

"Cennetten ininiz." Ifadesi ile anlatılmıştır. Alimler bu kelimeyi farklı şekillerde tefsir etmişler ve Adem (a.s.)'ın, hanımı ile içinde bulundukları ve daha sonra içinden çıkarıldıkları cennetin dünyada mı, yoksa gökte mi olduğu konusunda ihtilafa düşmüşlerdir.M.Sait bu iki farklı görüşün delillerini genişçe araştırmıştır.Onun bu araştırmalarını şöyle özetlememiz mümkündür:

Adem (a.s.) ve hanımının gökteki mükafat cennetinden çıkarılarak yeryüzüne gönderildiklerini savunanlara göre, "Cennetten inin" ifadesi, ihbitu kelimesiyle ifade edilmiştir. Bu kelime bir anlamda, yüksekten yeryüzüne inin demektir.

İkincisi, bu ayette cennet kelimesi ilk geçtiği halde marife (belirli) olarak kullanılmıştır.Bu da, kıyamet olayından sonraki ahiret hayatında bulunacak olan cenneti hatırlatmaktadır.

Bir de, "Sizin için yeryüzünde barınak ve belli bir zamana dek yaşamak vardır."[282] ayeti, Adem (a.s.) ve hanımının gökten yeryüzüne gönderildiklerine işaret etmektedir. Hz. Muhammed (s.a.v.)'in bazı hadislerinden de bu mana anlaşılmaktadır.

Adem (a.s.) ve hanımının dünyadaki bir cennetten yani bir bahçeden çıkarıldığını ileri süren alimlerin görüş ve delillerine gelince, onlara göre ihbitu yani cennetten inin ifadesi, gökten yeryüzüne inin manasında değildir.Bu, bir yerden başka bir yere geçin anlamındadır. Nitekim Kur'an'ın başka bir yerinde, Musa (a.s.)'a karşı itirazda bulunan İsrailoğulları'ndan bahsedilince, onlara "ihbitu mısran"[283] denilmiştir. Bu ifade, "şehre inin"

---

282 el-Bakara, 2/36
283 el-Bakara, 2/61

anlamındadır.Cennet'ten inin ifadesinin de bunun gibi, "bu bolluğa layık olmadınız, daha düşük seviyeli bir hayata inin. Bundan böyle kendi emeğinizle geçineceksiniz" diye yorumlanması, akla daha uygun gelmektedir.

Kur'an'da, "Hatırla ki Rabbin meleklere: Yeryüzünde bir halife yaratacağım."[284] diyen bildirildiğine göre, Adem (a.s.), başka bir yerde değil, yeryüzünde yaratılacaktı.

Adem (a.s.) ve eşi cennette iken, İblis onları kandırarak oradan kovulmalarına sebep olmuştur. İblis'in gökteki cennette ne işi vardı? Oraya ulaşması nasıl mümkün olabilir?[285]

M. Said Şimşek, iki tarafın delil ve görüşlerini genişçe anlattıktan sonra, şu sonuca varmıştır:

"Konuya son vermeden önce şunu belirtelim ki, alimlerin çoğu, Hz. Adem'in cennettinin gökte ve kıyamet koptuktan sonra sakih kimselerin girecekleri mükafat cenneti olduğu kanaatindedirler. Ne var ki azınlıkta olan alimlerin görüşü deliller karşısında daha güçlü görünmektedir."[286] M. Siad Şimşek'in İbn Kesir'den naklettiğine göre, sözkonusu azınlık arasında Übeyy b. Ka'b, İbnu Abbas, Vehb b. Münebbih, Süfyan b. Uyayne, İbnu Kuteybe gibi alimler bulunmaktadır. Ebu Hanife ve öğrencilerinin de bu görüşte oldukları nakledilmektedir.[287]

Bu konuda M. Said Şimşek'in kanaatine katılmaktayım. Ancak en doğrusunu Allah bilmektedir.

---

[284] el-Bakara, 2/30

[285] M. Said Şimşek, Yaratılış Olayı, İstanbul 1998, s. 78 vd.

[286] Şimşek, Yaratılış, s. 81.

[287] İbn Kesir, Kasasu'l-Enbiya, Beyrut 1982, s..45 vd; Şimşek, Yaratılış, s.81.

H- Sonsuzluk

Yukarıdan beri üzerinde durduğumuz cennet ve cehennemle ilgili olan ayetlerde, yer yer cennet ve cehennemin ebedi olduğu vurgulanmıştır. Ahiret hayatının sonsuz olması, dünya hayatından farklı olan diğer bir özelliğidir.

Dünya hayatının özellikleri bölümünde, dünya hayatının sonlu oluşu, her canlının mutlaka bir gün ölümü tadacağı ve dünyanın da bir gün yok olup son bulacağı, çeşitli ayetlerle izah edildi. Bu durum, dünya hayatının ve dünyanın açık bir özelliğidir.

Ahiret hayatında ise, böyle bir durum sözkonusu değildir. Cennet ehli, ebedi olarak cennette kalacak. Günahkar mü'minler cehennemde cezalarını çektikten sonra cennete götürülecekler. Hz. Muhammed (s.a.v.): "-Allah'tan başka ilah olmadığına ve kendimin Allah'ın elçisi olduğuma şehâdetle kavuşan her kul, muhakkak cennete girecektir."[288] diye buyurarak tevhid inancına sahip olan her insanın, yaptığı kötülüklerin cezasını çektikten sonra cehennemden çıkarılarak cennete götürüleceğini haber vermiştir.

İman esaslarından herhangi birini inkar eden ve bunun neticesinde küfre girenler ise, ebedi olarak cehennemde kalacaklardır. Cennet ve cehennemin ebedi olduğunu bildiren daha pek çok ayet vardır. Bu ayetlerden bazıları şöyledir:

وأما الذين ابيضت وجوههم ففي رحمة الله هم فيها خالدون.

---

[288] Müslim, iman, 43.

"Yüzleri ağaranlara gelince, Allah'ın rahmeti içindedirler. Onlar orada ebedi kalacaklardır.[289]

للذين أحسنوا الحسنى وزيادة، ولا يرهق وجوههم قتر ولا ذلة،

أؤلئك أصحاب الجنة هم فيها خالدون.

"Güzel amel edenlere daha güzel mükafat (cennet), bir de fazlası vardır. Onların yüzlerine ne bir toz (kara leke) bulaşır ne de bir horluk (gelir). İşte onlar cennet ehlidirler ve onlar orada ebedi kalacaklardır."[290]

Bu ayette geçen ihsan kelimesi, güzel amel işlemek demektir. Burada genel olarak Allah'a ibadet edip onun emir ve yasaklarına uyma anlamındadır. Hüsna kelimesi ise, Allah'ın vereceği güzel mükafatı yani cenneti ifade etmektedir. Ve ziyadesi yani bir de fazlası ifadesi hakkında tefsirciler çeşitli yorumlarda bulunmuşlardır. Bu ifade, cennette Allah'ın güzel cemalini görmek, cennetteki nimetleri çok miktarda, ziyadesiyle elde etmek, iyilikle beraber, bol bir şekilde af ve mağfirete kavuşmak, ahiretteki mükafattan önce, dünyada çeşitli nimetlere kavuşmak, Allah tarafından verilen sevab ve mükafatı devamlı bir şekilde elde etmek ve cennette Allah'ın vereceği temenni edilen nimetlerin yanında, nefsin daha da arzu ettiği güzelliklere kavuşmak diye yorumlanmıştır.[291] Sayılan bu nimetlerin tümü, cennet ehli içindir ve onlar cennette bu nimetlerin içinde ebedi olarak kalacaklardır.

---

289 Alu İmran 3/107

290 Yunus 10/26

291 el-Beydavi, Envar, I, 217; el-Maverdi, en-Nuketu, II, 432 vd.

يوم نحشر المتقين الى الرحمن وفداً، ونسوق المجرمين الي جهنم ورداً.

"Takva sahiplerini elçiler gibi merhametli olan Allah'ın huzurunda topladığımız gün, mücrimleri (günahkarları) da sonsuz olarak cehenneme süreceğiz."[292]

انه من يأت ربه مجرماً فان له جهنم لا يموت فيها و لا يحيى.

"Şurası muhakkak ki, kim Rabbine günahkar olarak varırsa, cehennem sırf onun içindir. O ise orada ne ölür, ne dirilir."[293]

ذلك جزاء أعداء الله النار، لهم فيها دار الخلد، جزاء بما كانوا بآياتنا يجحدون.

"İşte böyle, Allah'ın düşmanlarının cezası ateştir. Ayetlerimizi bile bile inkar etmelerinden dolayı, ceza olarak orada onlara ebedi kalma yurdu (cehennem) vardır."[294]

يوم ترى المؤمنين والمؤمنات يسعى نورهم بين أيديهم وبأيمانهم
بشريكم اليوم جنات تجرى من تحتها الأنهار خالدين فيها، ذلك هو الفوز العظيم.

"Mü'min erkeklerle mü'min kadınları, önlerinden ve sağlarından nurları koşarken gördüğün günde, (onlara), "Bugün müjdeniz, zemininden ırmaklar akan ve içlerinde ebedi kalacağınız cennetlerdir" denilir. İşte büyük kurtuluş budur."[295]

Burada sıraladığımız ve daha bir çok ayette Allah tarafından cennet ve cehennemin ebedi olduğu

---

292 Meryem 19/85, 86
293 Taha 20/74
294 Fussilet 41/28
295 el-Hadid 57/12

bildirilmiştir. Bir de Yüce Allah kur'an'da Hz. Muhammed (s.a.v.)'e, insanlara cennette dünya meyvelerine şeklen benzediği halde tatları daha başka olan meyvelerin, temiz, güzel, ayıpsız hurilerin ve sonsuz bir hayatın olduğunu bildirmesini haber vermiştir.[296]

İ- Mükellefiyetsizlik.

Ahiret hayatında, dünya hayatında olduğu gibi bir mükellefiyet veya mesuliyet sözkonusu değildir.

Bilindiği gibi dünya hayatı, yukarıda izah edildiği gibi bir imtihan yeridir. Bu imtihanın sonucu, ahiret hayatında ortaya konacaktır. O zaman verilecek olan mükafat cennet, ceza ise cehennem olacaktır. Bu ceza veya mükafat, dünya hayatındaki mükellefiyetin, imtihanın neticesi olacaktır. Dolayısıyle dünya hayatındaki mükellefiyetin neticesi olan ahiret hayatında, ikinci bir mükellefiyet olmayacaktır.

Yüce Allah Kur'an'da, cennet ehli olan insanların durumunu haber verince, onların orada emniyet içinde olacaklarını bildirmiştir. Bu hususa işaret eden bir ayet şöyledir:

من جاء بالحسنة فله خير منها وهم من فزع يومئذ آمنون.

"Kim iyilikle (ilahi huzura) gelirse, ona daha iyisi verilir. Ve onlar o gün korkudan da emin kalırlar."[297]

Bu ayette geçen "Onlar o gün korkudan da emin kalırlar." ifadesi, hemen hemen bütün tefsir kaynaklarında,

---

[296] Tabbare, Ruhu'd-Din, s. 129
[297] en-Neml 27/89

cennet ehlinin ahiret hayatında mükellefiyetlerinin bulunmayacağı, kendileri için herhangi bir korkuve endişenin olmayacağı şeklinde izah edilmiştir.[298]

[298] er-Razi, mefatih, XXIV, 221; el-Maverdi, en-Nuketu VI, 231.

V. AHİRET HAYATINA İNANMANIN TARİHÇESİ

Hz. Muhammed (s.a.v.) gibi diğer bütün peygamberler ahiret hayatına inanınayı imanın şartlarından biri olarak saymışlardır. İnsanlığın babası ve ilk insan olan Adem (a.s.), aynı zamanda ilk peygamber olduğuna göre, ahiret hayatına inanmak da onun zamanında, insanlıkla beraber başlamıştır. Fakat sonradan inanç sarsılıp batıl düşünceler yayılınca, imanın diğer esasları gibi ahiret inancı da unutulmuş; zihinlere çeşitli yanlış düşünceler yerleşmiştir.

Tarihin akışı içerisinde zamanla çeşitli milletlerde vahye dayansın veya dayanmasın, hemen hemen bütün inanç sistemlerinde ahiret inancı görülmüştür. Mesela, milattan önce 2600 yılları civarında (5. aile devrinde) - eğer daha önce yok idiyse,-Mısır'da ahiret inancı vardı. Eski Mısır hikayelerinde, ahirette mal, mülk ve zenginliğin değil, iyi davranışların fayda vereceği anlatılmıştır.[299]

Ehram yazıtları diyor ki:

"Sevap" güç yolculuklardan sonra tanrılarla, ya da Tanrı "RA" ile beraber onun gemisinde oturmak için göğe çıkmaktadır. Gökte oturma sevabına erenlere azizler ya da mutlular denir. Bunlar göğün doğu ya da deniz yönünde

---

[299] Kutup, K. Sahneleri,s.21 vd.

kalan doğu tarafında otururlardı. Çünkü Mısırlılara göre bu iki tarafta sabit yıldızlar vardı. Bunlara ebedi yıldızlar adını vermişlerdi. Göğe çıkanların oturduğu ebedi naim "cennet" bu yıldızlarda idi."

"Ehram yazıtları, naimi tasvir etmekte bu kadarlıkla yetinmemişler, izahata girişmişlerdir. Bu metinlere göre azizler, gökteki adalarda bulunurlar. Orada, yemek tarlası adı verilen bir tarla vardır. Bu tarlada azizler çok nefis, çeşitli, taze, bitmez tükenmez yemekler yerler. Orada, Yaro Tarlası denen bir başka tarla ve Hayat ağacı denen bir ağaç vardır ki, Tanrılar bu tarlada otururlar ve bu ağaçtan yerler."[300]

Bu yazıtlardan eski Mısır'da ahiret inancının var olduğunu öğreniyoruz.

Zerdüşt dininde de ahiret inancı vardı. Bu dinde, ruhun içinde bulunduğumuz dünyadan sonraki (ahiret) hayatı şöyle düşünülmektedir:

"İnsanlar ölünce ruhu üç gün üç gece cismin yanında asılı kalır. Cisim nimet içinde ise, o da nimetlenir, azap içinde ise, o da azap görür. Dördüncü günün şafak vakti ruha bir rüzgar eser. Ölü hayırlı ise, güzel kokulu bir rüzgar onu alır, bir yere götürür. Ruh orada ya güzel kızlarla veya korkunç cadılarla karşılaşır. Aslında ne birinciler hakiki kızdır, ne de ikinciler hakiki cadı. Bunlar, ölünün amellerinin aldığı şekildir.

Bu, ölünün iç yüzüdür.Hesap geçidin kapısında kendisi için üç hakim bulunur. Bunlardan biri Mithara'dır. Burada bir mi'zan kurulur. Terazinin kefelerinden birine

[300] Kutup, K.Sahneleri, s.25; Mehmet Paçacı, Kur'an'da ve Kitab-ı Mukaddes'te Ahiret İnancı, İstanbul 1994, s.11.

ölünün iyilikleri, diğerine kötülükleri konur. Kefelerden birinin kalkışına veya inişine göre ölü hüküm giyer. Verilecek hüküm, onun hayatının istikametini tayin eder.

Sevap veya azap teker teker her iyiliğe veya kötülüğe değil de bütün iyilik ve kötülüklere göre tayin edileceği düşünülmektedir. iyilikler ağır gelirse, bütün günahlar affedilir. Bunlardan herhangi bir günah kendi başına ne kadar büyük olsa da ona bakılmaz. Keza pişmanlık ve tevbeye de itibar yoktur. Hesapta bağışlanmanın mümkün olmadığı düşünülmektedir. Zira o hesap rahmet üzerine değil, adalet üzerine kurulmuştur.

Tartı bittikten ve hüküm sadır olduktan sonra hesaba çekilmiş kimseye, cehim üzerinde uzanan, hayırlılara genişleyen, şerlilere de incelen, kıldan ince kılıçtan keskin olan köprü ya da sırattan geçmesi emredilir.

Sonuncular cehim'e düşerler. Karanlık. O kadar ki elle tutulacak kadar kesif bir karanlık. Bunlar cehim'e düşünce, birbiri üzerine yığılırlar. Atın boynundaki saçlar gibi. Böyle olmakla beraber her biri, bu kadar kalabalık içinde yine de pek katı, bunaltıcı bir yalnızlık içindedir.

Hayırlılara gelince, onlar da nura giderler. Orada onları Ahoramazda (Kainatın yaratıcısı ve koruyucusu olan hayır tanrısı) karşılar. Bunlar iyi amel, iyi söz ve güzel fikir ortasından geçerek buraya gelirler. Burada Mazda'nın huzurunda ebedi mutluluk içinde yaşarlar."

"Bütün bunlar, terazileri ağır veya hafif gelenler içindir. iyilikleri ve kötülükleri birbirine denk olanlar ise, gökle yer arasında çok geniş bir mekana konulurlar. Orada sıcak ve soğuğun elemini çekeceklerdir. Bütün hava değişimlerini hissederler. Daima ümit ve korku içinde, kaldıkça daha da kararacak olan bu kötü yaşantılarının

değişmesi hakkında son hükmü beklerler. Buranın en meşhur sakini, Krizaşba'dır. Bu adam, korkunç bir canavarı öldürmüştür. Bu iyilik ona yeter. Sonra da kutsal ateşi kirletmiştir. Bu kötülük de ona yeter. Yani iyiliklerin de kötülüklerin de en büyüğünü yapmıştır. Kötülüğünü iyiliğine denk gelmiş, bu yüzden naim ile cehim arasında kalmıştır.[301]

Bunun yanında eski Yunan felsefesinde de ahiret inancı var idi. Eski Yunan mitolojisinde (Tarih öncesi efsanesinde), ahiret inancından bahsedilmiştir.

Bu inanç, milattan önce IX. asır civarında yaşamış olduğu söylenen Odesahomeros'da kendini göstermiştir.[302]

Bunun yanında Hinduizm ve Budizm'de de, ahiret inancının var olduğu kitaplarından anlaşılmaktadır.[303]

Vahye dayanan ilahi dinlerde ahiret inancı daha ağırlık kazanmaktadır. Tevrat ve İncil, birer mukaddes kitaptır. Asıllarında mutlaka ahiret inancına geniş yer verilmiştir. Tahrif edilmiş hallerinde bile, ahiret inancı ile ilgili bilgiler mevcuttur. Çünkü tevhid inancı, Allah'ın varlığı ve birliğine dayanmaktadır. Allah'ın varlığının anlatıldığı çok yerde, ahiret inancı da gündeme getirilmiştir.[304] Bilindiğ gibi, başta Yahudilik ve Hıristiyanlık olmak üzere tevhid inancına ve mukaddes kitaplara dayanan dinlerin mensuplarına ehl-i kitap denir. Ehl-i Kitab'ın ahiret inancına sahip olduğuna dair çeşitli bilgiler Kur'an'da mevcuttur. Bu husus kur'an'da şöyle haber verilmiştir.

---

301 Kutup, K.Sahneleri, s.28

302 Kutup, K.Sahneleri, s.30.

303 Paçacı, Ahiret İnancı, s.12 vd

304 Paçacı, Ahiret İnancı, s.12 vd.

ليسوا سواء من أهل الكتاب أمة قائمة يتلون آيات الله آناء الليـــل

وهم يسجدون. يؤمنون بالله وباليوم الآخر ويـــأمرون بـــالمعروف

وينهون عن المنكر ويسارعون فى الخيرات، و اؤلئك من الصالحين.

"Kitap ehlinin hepsi bir değildir. Onlardan istikamet sahibi olan bir topluluk vardır ki, gece saatlerinde secde ederek Allah'ın ayetlerini okurlar. Onlar, allah'a ve ahiret gününe inanırlar, iyiliği emreder, kötülükten men ederler ve hayırlı işlere koşuşurlar. İşte bunlar salih insanlardandırlar.[305]

إن الذين آمنوا والذين هادوا والصابؤن والنصارى من آمـــن بـــالله

واليوم الآخر و عمل صالحا فلا خوف عليهم ولاهم يحزنون.

"Doğrusu inananlar, Yahudiler ve Hrıstiyanlardan Allah'a ve ahiret gününe inanan, yararlı iş yapan kimselere korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir."[306]

Netice olarak Kur'an, İncil ve peygamberlerin işaretlerine göre, Yahudi ve Hrıstiyanlarda ahiret inancı vardır. Hrıstiyan kaynaklarında Rabbin melekutü, ebedi hayat, azab için cehennem, nar ve zulmet tabirlerine yer verilmiştir. Yine Hıristiyanlıkta din günü tabiri çok geçmektedir.[307]

Matta İncilinin 12. babında şöyle deniyor: "Ve ben size derim: İnsanlar söyleyecekleri her boş söz için hüküm gününde hesap vereceklerdir."[308]

---

[305] Alu İmran 3/113, 114.
[306] el-Maide 5/69
[307] Kutup, K.Sahneleri, s.43
[308] Kitab-ı Mukaddes, İncil-i Şerif kısmı, İstanbul 1969, s.13.

Aynı incilin 16. babında şöyle deniyor: "Zira insanoğlu babasının izzetinde melekleri ile gelecek ve o zaman herkese kendi işine göre karşılık verecektir. Doğrusu size derim: Burada duranlardan bazıları var ki, onlar insanoğlunun melekutünde geldiğini görmeden ölümü asla tatmayacaklardır."[309]

En son ve en mükemmel tevhid dini olan İslam'da ise, ahiret inancının nasıl olduğu yukarıda izah edildi.

---

309 Kitab-ı Mukaddes, s.19.

VI. AHİRETE İNANMANIN İNSAN HAYATINA TESİRİ

Ahiret hayatına inanmanın insan hayatı üzerinde müsbet etkisi vardır. Her şeyden önce insana başıboş olarak yaratılmadığı, bir gaye için, belli mükellefiyetler ve mesûliyetlerle yaratıldığı düşüncesini verir. Nitekim Kur'an'da bu husus şöyle haber verilmiştir:

أفحسبتم أنما خلقناكم عبثا وأنكم إلينا لا ترجعون

Sizi sadece boş yere yarattığımızı ve sizin hakikaten huzurumuza geri getirilmeyeceğinizi mi sandınız?[310]

أيحسب الإنسان أن يترك سدى

"İnsan, kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanır?"[311]

Küçük çocuklar ateşin yakıcı olduğunu bilmedikleri için, ondan kaçınmayarak ellerini ona doğru uzatmaktadırlar. Aynı şekilde ahiret hayatına inanmayanlar da, Allah'ın yapmayın dediği şeyleri yaparak günah işlemekte ve ahiret gününde yaptıklarının karşılığı olan cezayı göreceklerini düşünmemektedirler. Küçük çocuklar büyüyüp akıllandıktan sonra, nasıl ateşin yakıcı olduğunu

---

310 el-Mü'minun 23/115
311 el-Kıyame 75/36

düşünerek ondan kaçınmaktalarsa, insanlar da ahiretin varlığına ve işledikleri günahların cezasını çekeceklerine inandıkları zaman, Allah'ın emir ve yasaklarına uyarak günah (kötü) şeyleri işlemekten korkup vazgeçmektedirler. Bu gerçek, Kur'an'da şöyle haber verilmiştir:

الذين يظنون أنهم ملاقوا ربهم وأنهم إليه راجعون

"İşte o, kalbi Allah'a saygı ile ürperenler, kendilerinin herhalde Rablerine kavuşacaklarını ve ona döneceklerini düşünen ve kabullenen kimselerdir."[312]

يوفون بالنذر ويخافون يوما كان شره مستطيرًا

"O kullar, verdikleri sözü yerine getirirler; fenalığı oldukça yaygın olan bir günden korkarlar."[313]

Ahiret hayatına inanan ve inanmayan iki kişinin durumunu karşılaştırdığımız zaman, görüyoruz ki, inanan insan daima Allah'ın emirlerine uygun bir şekilde kötü ve zararlı şeylerden kaçarak, iyi ve faydalı olan şeyleri yapmaya çalışır. herhangi bir şeyi yapacağı zaman, herşeyden önce yapacağı şeyin Allah'ın rızasına uygun olup olmadığını düşünür. Allah'ın rızası o kişi için her şeyin üstündedir. yüce Allah böyle insanların mükafatını kur'an'da şöyle haber vermiştir:

ومن أراد الآخرة وسعى لها سعيها وهو مؤمن فأولئك كان سعيهم مشكورًا

"Kim de âhireti diler ve bir mü'min olarak kendine yaraşır bir çaba ile o gün için çalışırsa, işte bunların çalışmaları makbuldür."[314]

---

312 el-Bakara 2/46
313 el-insan 76/7

تلك الدار الآخرة نجعلها للذين لا يريــــدون علــواً فى الأرض ولا

فساداً، والعاقبة للمتقين

"İşte ahiret yurdu! Biz onu yeryüzünde böbürlenmeyi ve bozgunculuğu arzulamayan kimselere veririz. (En güzel) akibet, takva sahiplerinindir."[315]

Bazı insanlar, "ahiret gününe inanıyoruz" dedikleri halde, kötü hareketlerde bulunmaktadırlar. Onlar, söylediklerinde samimi değildirler. Böyle kişilerin durumu Kur'an'da şöyle haber verilmiştir:

ومن الناس من يقول آمنا بالله وباليوم الآخر وما هم بمؤمنين.

"İnsanlardan bir takımları vardır ki, inanmadıkları halde, Allah'a ve ahiret gününe inandık, derler."[316]

Ahiret hayatına inanmayan insan ise, Allah'ın emir ve yasaklarını düşünmez. Nefsine, şehvetine ve kesesine uygun gelen her şey, onun için iyi ve mübahtır. İşlediği herhangi bir şeyde başkasının zararı varmış, Allah'ın emir ve yasaklarına uygun değilmiş gibi sakıncalar, onun için önemli değildir. Onun için önemli olan tek şey, kendi menfaatını sağlamaktır.

Bu şekilde inanmayan insanlara, hak ve gerçekler anlatıldığı zaman, duymazlar ve gerçeği görmezler. Onların bu durumu, Kur'an'da şöyle haber verilmiştir:

ولقد ذرأنا لجهنم كثيرا من الجن والإنس لهم قلوب لا يفقهون بهـــا

[314] el-İsra 17/19
[315] el-Kasas 28/83
[316] el-Bakara 2/8

ولهم أعين لا يبصرون بها ولهم آذان لا يسمعون بها اؤلئك كالأنعام

بل هم أضل اؤلئك هم الغافلون.

"Andolsun, biz cin ve insandan birçoğunu (sanki) cehennem için yaratmışızı. Zira onların kalbleri vardır ama onlarla gerçeği kavramazlar. Gözleri vardır, lakin onlarla görmezler. Kulakları vardır, fakat onlarla işitmezler. İşte onlar hayvanlar gibidir; hatta daha da sapıktırlar. Onlar gaflete düşenlerin ta kendileridir."[317]

Ahiret gününe inanmayanlara: "Allah'ın farz kıldığı namazı kılın!.." denildiği zaman, "Namazı kılsam ne olur, kılmasam ne olur?.." veya "Namazı kılsam ne kazanacağım?.." şeklinde cevap verirler. Onlara: "Faiz almayın. Çünkü Allah faiz alınayı ve vermeyi haram kılmıştır." dendiği zaman, "Faizi almazsam, zararım olacak. Rahat bir şekilde para kazanıp zevk ve sefâ içinde yaşamak varken, niye kendimi yorayım!.." derler. Biri onlara: "Hırsızlık yapmayın!.. Emânete hiyânet etmeyin!.." dediği zaman, "Yorularak para kazanacağıma veya yoksul kalacağıma, bu şekilde para kazanmam, benim menfaatımın icabıdır. Ben bu şekilde para kazanayım da, varsın başkası zarar görsün.." cevabı ile karşılaşır. Onlara: "Zina işlemeyin! İçki içmeyin!.. işinizde sahtekarlık yapmayın!.. Yüce Allah bu gibi şeyleri yasaklayıp işlenmesini haram kabul etmiştir." şeklinde söylenince, "Nasılsa öleceğim. Bu dünyada gönlümce yaşıyorum. Öldükten sonra bu imkanlar bir daha elime geçmez." demek suretiyle, kendilerini müdafaa ederler.[318]

Demek ki ahiret gününe inanan insanlar. her zaman Allah'tan korkarlar ve O'nun emir ve yasaklarına uyarak ahiret gününe hazırlanırlar. Ahiretin varlığına inanmayan insanlar ise, kendi nefislerine esir, şehvetlerine kul ve keselerine köle durumundadırlar. Ahiret gününe hazırlanma

---

[317] el-A'raf 7/179
[318] Bu konuda geniş bilgi için bkz. el-Mevdudi, Mebadi, s.84

şeklinde herhangi bir düşünceleri yoktur. Kendi menfaatları için hiç bir kötülüğü işlemekten çekinmezler.

Buna göre ahirete iman, dünya ve dünya üzerindeki muamelelerin ıslahı ile ahiretin kazanılmasını içine alan bir esastır. Bu sebeple ahiret hayatına iman, insan için bir nimettir. Çünkü insanın mutluluğu ona bağlıdır.[319]

Sokrat (ö.m.e. 399) mutluluğu, "İnsanın kendi kendisiyle uyum halinde olmasıdır." diye tarif etmiştir.[320] İnsanın kendi kendisi ile uyum halinde olabilmesi için de, öldükten sonraki hayata da inanması gerekir. Çünkü insan, fıtraten yokluktan, yok olmaktan hoşlanmaz ve ebedi olarak var olmak ister. Fıtratında ebedi hayat arzusu nakşedilmiş olan insanın dünya hayatını, sabah uyandıktan akşam uyuyuncaya kadar devam eden bir güne benzeten Tolstoy (1828-1910) "Eğer bir insan, hayatın cesette olduğuna kani ise, şu halde onun hayatı vücudunun yok olması ile son bulur. Eğer insan, hayatın ruhta olduğuna kani ise, o insan, kendisi için bir son bile farz edemez."[321] diyerek, insandaki ebedilik arzusunu dile getirmiştir.

Thales (ö.m.e. 545) de kendisinde ölümsüz bir ruh olduğuna inanmayanları hayvanlık mertebesine indirerek, ruhun ölümsüzlüğüne inananların fiillerinin diğerlerininkinden çok farklı olacağını belirtmiştir.[322] Tabii bu farklılık inananların lehine olacaktır ki, Kur'an'da da, yukarıda geçtiği gibi yaratılışının gayesini idrak edip inanmayanların

---

319 Ahmet Faiz, el-Yevmü'l-Ahir fi fi zilali'l-Kur'an, Beyrut 1978, s.17

320 İbrahim Agah Çubukçu, İslam Felsefesinde Allah'ın varlığının Delilleri, Ankara 1967, s.32.

321 Tolstoy, ölüm, trc.Ali Fuat, İstanbul 1340, s.9.

322 Nihat Keklik, Felsefe, Mukayeseli Temel Bilgiler ve Kaynaklar, İstanbul 1978, s.180

hayvandan daha aşağı olacakları haber verilmiştir.[323] Demeki ahirete iman, her şeyden önce insan hayatına bir hedef tayin edip yön verir ve yaratılışının gayesini öğretir.

Fani, geçici ve sonlu olan bu dünya hayatı için durmadan hazırlık yapan insanoğlu, ahiret hayatına da gerçekten inanmışsa, mutlaka sonsuz olan ahiret hayatı için daha fazla hazırlık yapacaktır. Çünkü geleceğine inanmak, o güne hazırlanmayı gerektirir. Yüce Allah Kur'an'da:

يا أيها الذين آمنوا اتقوا الله ولتنظر نفس ما قدمت لغد، واتقوا الله، إن الله خبير بما تعملون.

"Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve herkes yarına ne hazırladığına baksın. Allah'tan korkun. Çünkü Allah, yaptıklarınızdan haberi olandır."[324] diye buyurmuştur.

Bu ayette geçen yarın kelimesi ile ölümden sonrası yani ahiret hayatı kasdedilmiş ve ahiret hayatı için hazırlanma tavsiye edilmiştir.[325]

Mümin, kabir hayatını düşündükçe ve orada karşılaşacağı nimet ve azabı hatırladıkça, kabrin ya cennet bahçelerinden bir bahçe ya da cehennem çukurlarından bir çukur olacağını tasavvur ettikçe, oraya hazırlanacaktır. Kabirdeki azaptan kurtulmak, kabrini cennet bahçelerinden biri yapmak için Allah'ın emir ve yasaklarına daha çok dikkat edecek ve böylece hem dünyasını ma'mur edecek ve hem de dünyadan sonraki hayatın mutluluğunu kazanacaktır.

Ahiret inancının insana sağladığı faydalardan biri de ümitleri yenilemeye, elemleri hafifletmeye, karşılaşılan

---

[323] el-A'raf 7/179
[324] el-Haşr 59/18
[325] el-Beydavi, Envar, II, 257

zorlukları yenmeye en büyük yardımcı oluşudur. Çünkü bu iman, insanı karşılaştığı her türlü musibetlere tahammül etmeğe, engelleri aşmağa ve başına gelen felaketler karşısında ümitsizliğe düşmemeğe muktadir kılar. Ahirete iman, kişiyi, dünyada başına gelen şiddetli musibet ve afetlerin tesirini hafifleterek, onların etkisiyle dünyasını zindan etmekten kurtarır. Çünkü bu imana sahip olan kişi bunların hepsinin Allah'tan olduğunu ve dünyada rıza ile katlandığı sıkıntıların hepsinin karşılığını ahirette Allah'ın vereceğini bilir ve dünya sıkıntılarından ötürü ümitsizliğe kapılıp gamlanmaz. Resulullah (s.a.v.)'in bir mü'mine dünyada bir diken dahi batsa, ona sabretmesinin karşılığını bile Allah'ın vereceğini müjdelediğini bilir.[326] Allah yolunda ve sırf Allah rızası için malını ve canını feda etmede hiç tereddüt etmez. Ahireti ve ahiret nimetlerini elde etmesine sebep olacak olan en zor şeyler bile mü'min için kolaylaşır ve bu yolda hiç bir fedakarlıktan çekinmez. Dünyevi menfaatine zarar gelecek hususlarda dahi Allah'ın emrine imtisal, mü'mine kolay gelir. Çünkü onun dünyayı ahiret karşılığında satmanın en karlı alış veriş[327]olduğuna imanı vardır.

Ahirete imanı olanın ölüm korkusu da yoktur. Çünkü o, insanın bu dünyaya geçici zevkler peşinde koşarak ebedi hayat hazırlığını unutmak için değil, ebedi saadeti kazanmak için geldiğini bilmektedir. Geçici olan dünyevi emeller yerine ebedi olan ruhani arzuları ikâme etmeye çalışmaktadır. Bu ise hayra ve fazilete giden bir yoldur.

Düşünelim bir kere, ebedi hayat inancına sahip olmayan bir kimse, her gün hayat yaprağından bir yaprak

---

[326] Tirmizi, Cenaiz, 1.
[327] et-Tevbe 9/111

kopardığı zaman ölüme, unutulmaya, toprak olup mahvolmaya gidiyorum düşüncesi kalbine bir ok gibi saplanır ve onu, tarifi mümkün olmayan bir ızdıraba garkeder. Aynı zamanda bu korku, onun zevkle çalışıp faydalı olmasına da mani olur. Ölümü büyük bir korku ile bekler. Onun hayattan zevk aldığı zamanlar, yalnız nefsine uyup gaflet uykusuna daldığı zamanlardır. Bu sebeple o hep kendini ve akıbetini unutmak ister, akıbetini unutturacak meşgaleler arar.

Halbuki ahiret dediğimiz ebedi hayata, iyi amelleri sayesinde oradaki ebedi seâdete kavuşacağına inanan bir kimse, bu inancın verdiği manevi enerji ile hayata atılır. Karşısına çıkacak engelleri sabırla karşılayarak iman ve azmi ile yener ve ölümü korkarak değil, ebedi seâdete ve sevgiliye kavuşturucu bir müjdeci olarak karşılar.[328]

[328] Toprak, Hayat, s.29 vd.

SONUÇ :

Kur'an-ı Kerim'e göre, dünya hayatından sonra kabir hayatı ve ondan sonra da ahiret hayatı vardır.

Dünya hayatı ile ahiret hayatının arasında çeşitli farklılıklar vardır. Bir mükellefiyet sahnesi olan dünya hayatı, aynı zamanda fani ve geçicidir. Mükellefiyet ve mesuliyetlerin bulunmadığı ahiret hayatı ise, sonsuz ve ebedidir.

Dünya hayatının son bulması demek olan kıyamet olayının çeşitli alametleri vardır. Alimler, bu kıyamet alametleri hakkında farklı yorumlarda bulunmuşlardır.

Kabir hayatı, insanların amellerine göre ya cennet bahçelerinden bir bahçe veya cehennem çukurlarından bir çukur olur.

Kıyamet olayı, Kur'an'ın çeşitli ayetlerinde işlenmiştir. Aynı zamanda Kur'an'da cennet, cehennem, mizan, sırat köprüsü ve benzeri kıyamet ahvali hakkında bilgiler verilmiştir.

Kur'an ve sünnette ahiret hayatına yer verildiği gibi, diğer ilahi ve batıl inançlarda da ahiret inancı hakkında bilgiler mevcuttur. Ahiret inancının insanlıkla beraber başlamış olduğunu söylemek mümkündür.

Ahiret inancının insan hayatı üzerinde son derece olumlu etkileri vardır. Onun için Kur'an'da ahiret inancı üzerinde fazla durulmuştur. Ahiret inancı insanın hem dünya ve hem de ahiret hayatının huzur ve seâdetine sebep

olmakta, insanı her türlü kötülüklerden kurtardığı gibi, iyilikleri işlemesine vesile olup stres ve benzeri arzu edilmeyen ruhi bunalımlardan uzak tutmaktadır.

"O halde, (Ey insan! Bunca deliller ortaya çıktıktan) sonra, seni hesap gününe inkara götüren ne?"(et-Tin 95/8).

BİBLİYOGRFYA

ABBAS Hasan
- en-Nahvu'l-Vafi, Kahire 1986.(en -Nahv).

ABDÜLBAKİ, Fuad Muhammed
el-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfazi'l-Kur'an, Beyrut tsz.(el-Mu'cem)

AHMED Faiz.
el-Yevmü'l-Ahir fi Zilali'l-Kur'an, Beyrut 1978. (el-Yevmü'l-Ahir).

ALİ b. Ebi TALİB.
Nehcü'l-Belâğâ, Çvr. Beşir ışık ve diğerleri, Ankara 1990.(Nehc).

ASIM Efendi.
- Kamus Tercemesi, İstanbul 1305.(Kamus).

ATEŞ, Süleyman.
- Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, İstanbul 1989. (Ç.Tefsir).
Kur'an-ı Kerim Tefsiri, İstanbul 1995. (K.K.Tefsiri).
-Yeniden İslam'a, İstanbul 1997.(Y.İslam'a).

AZİMABADİ, Ebu't-Tayyib Muhammed Şemsü'l-Hak.
-Avnu'l-Ma'bûd Şerhü Sünen-i Ebi Davud, Medine 1969. (Avnu'l-Ma'bud)

BEYDAVİ, Abdullah b. Ömer b. Muhammed.
-Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Tehvil, Mısır 1955. (Envar).

BUHARİ, Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. el-Muğire.
- Sahihu'l Buhari, Beyrut tsz.(Buhari)

BULUT, Mehmet.
-Deccal md., Şamil İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1990.(Deccal).

BUTİ, Said Ramazan.
-İslam Akaidi, trc. Mehmet Yolcu ve Hüseyin Altınalan, İstanbul 1986. (İ. Akaidi).

CEVHERİ, İsmail b. Hammad.
- es-Sıhah, Mısır tsz.(er-Sıhah).

CEZİRİ, Abdurrahman.
-Kitab'ul-Fıkhi ala'l-Mezahibi'l-Arbaa, Kahire tsz.(K.Fıkhi).

ÇUBUKÇU, İbrahim Agah.
-İslam Felsefesinde Allah'ın Varlığının Delilleri, Ankara 1967.
(İslam Fels.).

DARİMİ, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdirrahman
-es-Sünen, Dımaşk 1349 (Darimi)

DEMİRCİ, Kürşat.
-Deccal md., T.D.V. İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1994.(Deccal).

DERVİŞ, Muhyiddin.
- İ'rabu'l-Kur'ani'l-Kerim ve Beyanuhu, Beyrut 1994.(İ'rab).

DEVELİOĞLU, Ferit.
- Osmanlıca Türkçe Lugat, Ankara 1970.(Lugat)

DOĞRUL, Ömer RIZA.
-Tanrı Buyruğu, İstanbul 1980.(T.Buyruğu)

EBU DAVUD, Süleyman İbnu'l-Eş'ab.
- Sünen-i Ebi Davud, tsz.(Ebu Davud)

EBU HANİFE, Numan b. Sabit.

-Vasiyetname, elyazma, Konya Yusufağa Kütüphanesi, nr.7173/7.(Vasiyetname).

ERZURUMLU İbrahim Hakkı.

-Marifetname, Sad. Turgut Ulusoy, tsz. (Marifetname).

ESED, Muhammed.

- Kur'an Mesajı, İstanbul 1996.(K.Mesajı).

EYYÜB, Said.

- el-Mesihu'd-Deccal, Kahire tsz.(el-Mesih).

FİRUZÂBÂDÎ, Muhammed b. Ya'kub.

-Tenviru'l-Mikyas min Tefsir-i İbn Abbas. Mısır 1998(Tanvir).

GAZALİ, Muhammed b. Muhammed.

-İhyau Ulumi'd-Din, Beyrut tsz. (İhya).

HAMZEVİ, Hasan el-İvedi.

-Meşariku'l-Envar fi Fevzi Ehli'l-İ'tibar, Mısır 1316.(Meşarik).

HARMAN, Ömer Faruk.

-Cehennem md. TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1993.

HIMSİ, Muhammed b. Hüseyn.

Kur'anun Kerimun Tefsirun ve Beyânun, Dımaşk tsz. (Kur'anun Kerimun).

İBN HACER, Ahmed b. Ali el-Askalani.

Fethu'l-Bari Şerhu Sahihi'l-Buhari, Beyrut 1989. (Fethu'l-Bari).

İBN HANBEL, Ahmed b. Muhammed.

- el-Müsned, Beyrut 1969.(İbn Hanbel).

İBN KESİR, İsmail.

-Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, Beyrut 1969.(Tefsir).

-Kasasu'l-Enbiya, Beyrut 1982.

İBN MACE, Muhammed b. Yezid el-Kazvini.

- Sünenu İbn Mace tsz.(İbn Mace).

İBNMANZUR, Cemaluddin Muhammed b. Mukerrem.
- Lisanu'l-Arab, Beyrut 1994.(Lisan).
İBN MEVDUD, Abdullah b. Mahmud.
- el-İhtiyar, İstanbul 1980.(el-İhtiyar).
İBRAHİM Mustafa ve diğerleri.
- el-Mu'cemu'l-Vasit, Tahran tsz.(Mu'cem).
İSFAHANİ, el-Hüseyn b. Muhammed er-Rağıb.
-el-Müfredât fi Ğaribi'l-Kur'an, İstanbul 1986.(el-Müfredat).
KADİ, Abdulfettah.
-Esbabü'n-Nuzûl, Kahire tsz.(E.Nuzûl).
KARAMAN, Hayrettin ve Bekir Topaloğlu.
-Yeni Kamus, İstanbul, tsz. (Y. Kamus).
KARİ, Ali.
- Mirkatu'l-Mesâbih, Kahire tsz.(Mirkat).
KEKLİK, Nihat.
-Felsefe, Mukayeseli Temel Bilgiler ve Kaynaklar, İstanbul 1978.(Felsefe).
KİTAB-I Mukaddes, İncil-i Şerif Kısmı, İstanbul 1969. (K.Mukaddes).
KURTUBİ, Muhammed b. Muhammed.
- el-Cami'li Ahkami'l-Kur'an, Beyrut 1988. (el-Cami').
KUTUP, Seyyid.
- Fi Zilali'l-Kur'an, Beyrut 1971.(fi Zilâl)
Kur'an'da Kıyâmet Sahneleri, trc. Süleyman Ateş, İstanbul tsz.(K.Sahneleri).
MAHALLİ, Celâluddin Muhammed b. Ahmed ve Celâluddin Abdurrahman b. Ebibekir es-Süyûti.
Tefsiru'l-İmameyn el-Celileyn, Dımaşk 1969. (Celâleyn).

MALİK b. Enes.
- el-Muvatta, Beyrut tsz.(Muvatta).
MATURİDİ, Ebu Mansur.
-Akaid Risâlesi, trc. Yusuf Ziya Yörükan İstanbul 1953.(Akaid.)
MAVERDİ, ali b. Muhammed b. Habib.
-en-Nuketu ve'l-Uyûnu, Beyrut 1992.(en-Nuketu).
MEVDÛDÎ, Ebu'l-A'la.
- Mebâdiü'l-İslâın, Beyrut 1967.(Mebâdi).
MİRAS, Kamil.
-Sahihi Buhari Muhtasarı ve Tecrid-i Sarih Tercümesi, Ankara 1986.(T.Sarih)
MUALLİM, Naci.
- Lugat-ı Naci, İstanbul 1978.(Lugat).
MUNAVİ, Muhammed Abdurrauf.
-Feyzu'l-Kadir Şerhu'l-Camii's-Sağir, Mısır 1938.(F.Kadir).
MUSTAFA Zihni.
Sevâbu'l-Kelam fi Akaidi'l-İslam, İstanbul 1327.(S.Kelam).
MUTÇALI, Serdar.
- Arapça-Türkçe Sözlük, İstanbul 1995.(Sözlük).
MÜSLİM; b. el-Haccac.
- Sahih-u Müslim, Kahire tsz.(Müslim).
NASIF, Mansur Ali.
- et-Tac, 1961.(et-Tac).
NESÂİ, Ebu Abdirrahman b. Şuayb.
- Sünenü'n-Nesâi, Mısır 1964.(Nesâi).
NESEFİ, Ebu'l-Berekat Abdullah b. Ahmed b.Mahmud.
- Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil, Mısır tsz.(el-Medarik).

PAÇACI, Mehmet.
-Kur'an'da ve Kitab-ı Mukaddeste Ahiret İnancı, İstanbul 1994.(Ahiret İnancı).
RAZİ, Fahruddin.
- Mefatihu'l-Ğayb, Beyrut 1990.(Mefâtih).
SABÛNÎ, Muhammed Ali.
- Safvetu't-Tefâsir, İstanbul 1987.(Safve).
SARITOPRAK, Zeki.
-Deccal Md., T.D.V.İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1994.(Deccal).
SAVİ, Ahmed.
-Haşiyetu'l-Allâme es-SAvi ala Tefsiri'l-Celaleyn, Beyrut tsz.(Haşiye).
SEYYİD Sabık.
-el-Akidu'l-İslamiyye, Beyrut tsz.(el-Akaid).
SİBEVEYH, Ebu Bişr.
-el-Kitab, Mısır 1988. (el-Kitab).
SİRACUDDİN, Abdullah.
-el-İman bi Avâlimi'l-Ahireti ve Mevakıfiha, Halep 1977.(İman).
SÜYÛTÎ, Celaluddin b. Ebibekir.
- el-Camiu's-Sağir, Beyrut 1990.(el-Cami).
-Hemu'l-Hevâmi' Şerhu Cemi'l-Cevâmi' fi İlmi'l-Arabi, Beyrut tsz.(Hemu'l-Hevami').
-ed-Dürrü'l-Mensur fi't-Tefsiri bil-Me'sur, Beyrut tsz.
ŞAHİN, M. Süreyya.
-Cennet md. TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1993.
ŞİBLİ, Ebu Zeyd.
-el-Miftah Şerhu Nuri'l-İzah, Mısır 1985 (el-Miftah).

ŞİMŞEK, M. Said.
-Yaratılış Olayı, İstanbul 1998. (Yaratılış).
-Cehennem md. Şamil İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1990.
TABBARE, Afif Abdulfettah.
-Ruhu'd-Dİni'l-İslâmi, Beyrut 1973.(Ruhud-Din).
TABERİ, İbn Cerir.
-Camiu'l-Beyan an Te'vili Ayi'l-Kur'an, Beyrut 1995.(Cami').
TİRMİZÎ, Muhammed b. İsa b. Sevre.
-el-Camiu's-Sahih (Sunenu't-Tirmizî), Mısır 1975.(Tirmizi).
TOLSTOY,
-Ölüm, trc.Ali Fuat, İstanbul 1340.(ölüm).
TOPALOĞLU, Bekir.
-Cehennem md. TDV İslam Ansiklopedisi 1993.
TOPRAK, Süleyman.
Ölümden Sonraki Hayat, Ankara 1997.(Hayat).
TURGAY, Nurettin.
-Kur'an Tefsirinde Şart Edatlarının Rolü, İzmir 1991, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).
UKBERİ, Abdullah b.el-Hüseyn b. Abdillah.
-İmlau ma Menne bihi'r-Rahman, Mısır 1961.(İmla).
WENSİNCK, A.J.
-Ye'cûc ve Me'cûc md. İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1988. (Ye'cûc ve Me'cûc).
YAZIR; Elmalılı Muhammed Hamdi.
-Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul 1971.(Hak Dini).

YEMENİ, Ali b. Süleymani'l-Haydere.
-Keşfü'l-Müşkil fi'n-Nahv, thk.Hadi Atiyye Matar, Bağdat 1984.(Keşfü'l-Müşkil).
ZEMAHŞERİ; Muhammed b. Ömer b. Muhammed b. Ahmed Carullah.
-Tefsiru'l-Keşşaf an Hakaiku't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekâvil fi Vücûhi't-Te'vil, thk. Muhammed Mürsi Amir, Mısır 1977.(el-Keşşaf).
ZERKEŞİ, Burhanuddin Muhammed b. Abdillah.
- el-Burhan fi Ulumi'l-Kur'an, thk.Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, tsz.(el-Burhan).
ZUHEYLİ; Vehbe.
- el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu, Dımaşk 1989. (el-Fıkh).

BASKI : D.Ü. Rektörlüğü Basımevi İşl. Müdürlüğü